

בירור קבלת הוראות חכמת הנסתר

מקום שיש מחלוקת בין הנגלה לנסתר, בתר מי אזלינן

כתב בשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' פ' (אלף קנ"א), גבי חליצת התפילין למוסף ר"ח, ועמדתי על הדבר, לפי שיש בידי כלל גדול בכל דבר שנכתב בגמרא או באחד מן הפוסקים או בעלי ההלכות, אפילו שיהיה הפך ממה שכתוב בספרי הקבלה, אני מודה בו, ולא אחוש למה שכתוב באחד מאותם הספרים, ולעצמי אם הוא חומרא אני נוהג אותו, ואם קולא לא אחוש לה, וטעמו של דבר לא ראיתי לכותבו פה. וכ"כ שם סי' לו (אלף קיא), גבי מ"ש אחד מן האחרונים בשם רשב"י ז"ל, לפי שצריך לומר בשעת כניסתו "אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך" (תהלים ה' ח'), ואם אין תפילין בראשו היכן היא היראה, ונמצא כאלו מעיד עדות שקר על עצמו, ועליהם נאמר (דברים כ"ח י') "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". ובכל מקום שתמצא ספרי הקבלה חולקים על פסק הגמרא, הלך אחר הגמרא והפוסקים. ובכל מקום שאינו חולק, כגון בכי האי גוונא, שלא נזכר בגמרא וגם בפוסקים, אני ראיתי לסמוך על דברי הקבלה. ע"כ.

והנראה בדעתו בזה, דאם נסתרו דברי הקבלה מתלמודא דידן, העיקר כתלמודא דידן, ובדבר שלא הוזכר בתלמודא דידן, וע"פ הקבלה יש להקפיד, כגון חליצת התפילין לתפלת מוסף ר"ח, ראוי לחוש לדברי המקובלים. ועוד, דמקום דאיכא פלוגתא, המכריע הוא דברי המקובלים.

ובביאור דברי הרדב"ז, מצינו בכמה מספרי האחרונים שביארו דבריו, וראשון להם ראיתי בשו"ת חכם צבי סי' לו, שכתב כך, וצריך אני להודיע לשואל, שאפילו אם היו דברי הזוהר היפך מהפוסקים, לא היה לנו להניח דברי הפוסקים בשביל דברים האמורים בסתרי תורה, כי אין לנו בדינים והוראות עסק בנסתרות, זולתי במקום שיש מחלוקת בין הפוסקים, אז נכון לסמוך על הכרעת הזוהר, וכן כתב הרב הגדול מוהר"ר דוד בן זמרא בתשו' ל"ו וכו', ובתשובה אחרת כתב, וכיון שהיא פלוגתא, דברי הקבלה יכריעו, הרי שאם לא היתה פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה לא יכריעו ההיפך, וזה יסוד תורתנו הקדושה, שאם לא כן נתת תורת כל אחד ואחד בידו, לילך אחר הבנתו בספר הזוהר, הטובה היא אם רעה. ובעונותינו שרבו, זה סיבה לפרצות גדולות, אשר עיני ראו ולא זר כמה אנשים עברו תורות חלפו חק בהסמכם על דברי הזוהר או ברעיא מהימנא לפי דעתם המזוהמת בפירוש דברי הזוהר או ברעיא מהימנא, וחס להו לבעלי הזוהר והרעיא מהימנא מעלות על דעתם הדברים ההמה, ולא היה מן הצורך להעלות דבר זה על ספר, אלא להוציא מלבן של המתחכמים להורות היפך דעת רבותינו הפוסקים ז"ל על משענת קנה חכמת הזוה"ק, אשר דבריו

סתומים וחתומים באלף עיזקאין, כל קביל די רוח יתירא בהו, לומר כי הם ירדו לסוף דעתו, וכל רז לא אניס להו, וה' הטוב יכפר בעד הנראה לעניות דעתי.

ובנו הגאון ר' יעקב עמדין, בשו"ת שאילת יעב"ץ סי' מז כתב בזה באורך, וזה עיקר דבריו גבי נתינת המיטה בין צפון לדרום, שהעידו באביו הגאון חכם צבי שעשה מעשה כדברי הזהר, ותמה החכם שזה נסתר למ"ש להדיא בתשובה הנזכרת, דהיכא דאיכא פלוגתא בין הפוסקים והמקובלים, על הפוסקים יש לסמוך. וענה ע"ז הגאון ר' יעקב עמדין, דבמקום דאיכא פלוגתא הפוסקים, בעמדם הם עומדים, ואפילו אחר שראו דעת הזהר והמקובלים, ולא חזרו בהן, אלא מורין מתוך משנתן על פי ההכרח אשר מצאו וראו בדין ההוא מדרך שיטות התלמוד, שהוא מסורת לישראל, שעמודי ההוראה נכונים עליו, וכן יפה לנו, ולא נטוש תורת אבות, ואין לחוש בהיות דברי המקובלים בהיפך, מטעם שאין לנו עסק בנסתרות להכריע על פי הסוד בדין מהדינים, שהרי אין ספק שאלו ואלו דברי אלהים חיים, כולם נתנו מרועה אחד. ולכל אחד יש פנים בתורה בנגלה ובנסתר, ולא בשמים היא, שאפילו בבת קול אין משגיחין לקבוע פסק הלכה. על כן אין לנו לילך כי אם דווקא אחר דעת המרובין, שהיא המוסכמת בתלמוד, או מתבארת על פי דרכיו ומהלכיו וסוגיותיו. והדעת הנמצא בהיפך במקובלים, אע"פ שמראה פנים לדבריו בסתרי תורה, לא חיישינן ליה למיעבד עובדא כוותיה, דכיחידאה דיינינן ליה, כאילו נשנה בברייתא דלא מיתניא בי ר"ח ור"א, וכמו שהוא אצלינו גם בדברים שחלוק התלמוד הירושלמי משלנו. וכמו שתאמר שהדבר האמור בזהר שלא כתלמוד שלנו, הוא מדברי רשב"י, שהחבור הקדוש ההוא מיוחס אחריו, והעולה משיטת התלמוד הוא על פי דעת חבריו החלוקים עליו, וגם להם טעמים עליונים על פי הקבלה הקדושה, אלא שאין בתלמוד מקום ביאורם. ובשביל זה אין חוששין בכל מקום שהזהר חלוק להדיא על תלמוד שלנו, והוא פשוט ומבואר. אמנם דווקא באופן זה כשאין לנו לנטות ממשעול המחלוקת, ואין אנו יכולין להשוות בין התלמוד והמקובלים, שעל כרחנו אנו צריכים אז להחזיק במחלוקת כזו שהיא לשם שמים שסופה להתקיים. ובענין כזה אין ספק שגם בעל הזהר עצמו דרב גובריה, לא עשה מעשה כדבריו, כמבואר במקומות הרבה מהתלמוד, ואין צורך להאריך בזה. וידוע שאין ענין הספר הקדוש ההוא רק לבאר דעתו ע"פ הסוד, ולא לקבוע הלכה במקום שחולקין עליו חבריו. משא"כ במקום שדברי התלמוד סתומים וחתומים וסובלים פירושים שונים, והמפרשים נדחקו אל קיר הבנתם לפרשו ע"פ סברתם ולא ידעו מהזהר כלום. וזכינו שראינו הזהר מפרש פירוש אחר בדברי הגמרא, ולא כחולק אלא כמפרש לשון הגמרא הסתום, למה יגרע חלקו, ומה חסרון בחקו מכל המון המפרשים. הלבעבור שדבריו דברי קבלה, נדחם בשתי ידיים, דל קבלה מהכא, מכדי שקולים הן, ולמה לא נשמע לראשונים ולפירוש הקדמון. אפילו לא היה ראייה לזה יותר מזה, הלא יש לנו לעשות בכזה כדברי הזהר, אחר שאינו חולק. וכדמשמע גם כן מלשון תשובת אבי מורי הגאון הנ"ל והרדב"ז וספר יוחסין. ואחרון חביב הרב בית יוסף באורח חיים סכ"ה, לענין סח מברך שתיים, יע"ש ביחוד, כי ממנו סיוע ברור למ"ש. ומדברי

כולם נלמוד שאין להתריס נגד הזוהר ולעשות מעשה שלא כדעתו, אלא דווקא במקומות שברור לנו שהתלמוד חולק, וראוי והגון להשתדל בכל מאמצי כחנו להשוותם אם אפשר, כמצווה עלינו בכל מקום להטיל שלום, בפרטות בין תלמידי חכמים המרבים שלום. אבל במקומות שאין הדבר ברור לפנינו שחולק, ואילו היו הפוסקים מחולקים אם חולק או אינו חולק. יכריעו דברי המקובלים כדברי האומר שאינו חולק. וכ"ש וכן בדין כשמפרש בו פירוש אחר שלא כדעת המפרשים, שאחר שלשון הגמרא סובל פירושו, יותר יש לנו לקבלו מדעת המפרשים, זהו דבר שאין לספק בו לדעת. ועוד, שאותן מפרשים עצמן אלמלי ראו הזוהר אולי לא פירשו לנו כך, ולא עוד, שאצלי אין ספק שהיו חוזרים מפירושם. ע"כ.

והעולה מהאמור בחכמת אב ובנו, החכם צבי ובנו היעב"ץ, דדעת הרדב"ז מבוארת להדיא דאין פוסקים כדעת המקובלים במקום שחולק על התלמוד, ורק במקום שיש מחלוקת ואין הכרע, אז אזלינן בתר קבלה. ועוד הוסיף היעב"ץ דאם אפשר לבאר דברי הגמרא ע"פ הזוהר, כך יש לעשות ולנקוט, דעדיפא מביאור הפרשים בדברי הגמ', ואף הם, אם היו יודעים מדברי הזה"ק היו מפרשים כך דברי הגמ'. וע"ע בפתח הדביר (ח"א סי' כה) שביאר דברי החכם צבי, דנקטינן כדברי המקובלים הקדמונים בביאור דברי הזהר, ואין אנו סומכים על דעתנו, שפיר דמי למינקט כוותיהו. וכך כתב, דגם חכם צבי מודה בדבדב שמפורש בדברי הזהר והמקובלים, כוותיהו נקטינן, ועד כאן לא כתב דאין לנו עסק בנסתרות, אלא במלתא דלא אתפרשא להדיא, שהרי כתב דאם לא כן נתת תורת כ"א וכו', והזהר"ק דבריו סתומים וחתומים וכו', ואם המקובלים הקדומים ביארו כוונת הזהר, ואין אנו סומכים הבנתנו בכוונתו, שפיר דמי למינקט כוותיה, ע"כ. ויש שהבינו בדבריו, דהיכא דאנו סומכים על דעת המקובלים, הם רבנן סבוראי כהאר"י ומהרח"ו שבפניהם נהירין ומזהירים שבילי הזה"ק, ונגלו להם תעלומות מאליהו הנביא, אז ודאי יש לסמוך על מ"ש בזוהר לפי פירושיהם, אפי' אם דברי הזהר מנגדים לכל הפוסקים, כי הלא תנא הוא ופליג וכו', ויל"ע אם דברים אלו כלולים בדברי פתח הדביר. וכן מ"ש לתלות ע"ז שמרן לא סמך על עצמו בביאור הזה"ק ולכך לא נקט כוותיה, אך אחר שהאר"י בא וביאר, בהכי אזלינן, דברים מחודשים אלה, ותלויים באילן שאין לו שורשים. וח"ו לתלות שמרן הבית יוסף לא הבין דברי הזהר, ומי לנו לדעת אם הבין או לא, ואם היה סומך על מה שהאר"י ז"ל היה מבין ופוסק כן להלכה. וכן בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' מח) כתב לבאר בדברי החכם צבי ובנו היעב"ץ, דנראה דדוקא במקום שהגמ' והזהר חולקים לעינינו, אך במקום שבגמרא לא נמצא בפירוש, והפוסקים נחלקו, או שנחלקו בפ' דברי הגמ', ובזהר ביאר לצד אחד, ודאי יש לעשות כזהר, כיון דלא פליג ע"ד הגמרא. ובמ"ש בדעת הרמ"א, עי' לקמן דלא נראה כן בדבריו. וע"ע בביאור דברי הרדב"ז בשו"ת יבי"א (ח"ד סי' ב' אות ו') שהבין דהרדב"ז פליג על הב"י, וסבירא ליה דאזלינן כדברי הפוסקים וכמ"ש בבית דינו של שלמה, ושכ"כ בפתח הדביר, ותמה עליו מהר"ש משאש בשמש ומגן (ח"א סי' יא), דהרב פתח הדביר בסוף דבריו עשה שלום בין מרן להרדב"ז דלא פליגי.

וכן מתבאר בדברי רמ"ע מפאנו (סי' קח), ולנו פירוש נפרד בבאור דברים הללו, שכבר זכו בו רבים, מגלה עמוקות המדרש הנעלם, שאין בדבריו נמנעות או אפשרות תלויות, אף לא תמהון ולא חרדות לרכי הלבב, כמו שחשב זולתנו שארי ליה מארי (מהר"מ פרובנציאלי ז"ל), אלא תורת חסד ואמת לחכם לב ואמין כח שכל סתום ברזים לא עממוהו, וכל שיהיו דברי הגמרא סובלים פירושים שונים ויתבאר האחד מהם על פי הזהר, חייבים אנו להטות לבבנו אליו ולעשות על פי הוראתו. ורק חלוק דבריו מהח"צ, שלדבריו אף במקום שהזהר חולק אזלינן כוותיה.

וכדברי היעב"ץ והרמ"ע מפאנו, דאם אפשר לבאר בגמרא כדברי הזהר, כך מבארים, אפשר דגם הגר"א סבר כן, דכתב בשו"ת בנין עולם (סי' ב') גבי נתינת המטה בין צפון לדרום, דראה בכתבי הגר"א בביאור אגדות דמס' ברכות, שכתב על מאמאר זה כמו שנא' (שה"ש ב' ו', וח' ג') שמאלו תחת לראשי וכו', מבואר שם שפירש גם כן דברי הש"ס כדעת הזהר, וכן העיקר לדינא. וע"ע בדעת הגר"א גבי הנחת תפילין בחוה"מ במעשה רב (אות קעד) וכן בהגהות הגר"א (סי' לא ס"ב). וע"ע בהקדמת ר' חיים מוולוז'ין בהקדמתו לביאור הגר"א על ספרא דצניעותא ובספר חשבון פרטי המצות בתשו' להגאון האדרת (אות ה').

וכיו"ב כתב מהרש"ל (תשו' סי' צח), שרוב פעמים בתלמוד אין הלכה כרשב"י, והוסיף בזה הלשון, ודע אהובי, שכל רבותי ואבותי הקדושים ששמשו גאוני עולם, ראיתי מהם שלא נהגו כך אלא כדברי התלמוד והפוסקים, ואם היה רשב"י עומד לפנינו וצווח לשנות המנהג שנהגו הקדמונים, לא אשגיחין ביה, כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו, וכאשר כתב הקאר"ו, וראייה לזה שהוא כתב סודות גדולות ואזהרות נפלאות שאין לברך שתי ברכות על תפילין של ראש ושל יד, ואנן לא אשגיחין ביה ומברכין עליהן. ואף שבני ארץ ישראל אינן מניחין בחול המועד חייב מיתה, ואנחנו מניחים ומברכין עליהן. ואף שבני ארץ ישראל אינן מניחין תפילין כלל בחול המועד, לפי שהרשב"א בא וביטל המנהג לפי סברתו, שתפס דעת ר"י בעל התוס', ולא שחשו לבד לדברי הזהר. ולא תאמר שהזקנים שהיו לפנינו לא ידעו מהספרים החצונים שנמצאו לע"ע ביד הלומדים, הלא האגור נמי כתב שמצא ג' דינים בהזהר, וזה שזכרתי אחד מהן, וכל הקדמונים למדו ודקדקו הרבה בספר ההוא, ואפילו הכי לא חשו לזה וכו'. ע"כ. וע"ע בספר מאור השמש (ח"ב עמ' תתמב) שכתב בזה באורך.

ועי' בשו"ת מהר"י אירגאס (סי' ב') שהביא תשובת רבי בנימין הלוי גבי זכרנו לחיים בתפלת עשרת ימי תשובה, שמה שנהגו לומר למענך אלהים אל חי (וכך היה מנהג אר"צ ועוד קהילות, כמו שכתבתי בעז"ה בספר מועדי ה' ראש השנה סי' ז' ס"ט)¹, שעדיין בזמנם

¹ וראיתי בספר גבורת האר"י (עמ' פד), שהביא תשובת חכמי אר"צ המובאת בשו"ת דברי יוסף (סי' ג'), נגד המפקפק ומערער על המנהג שהתקבל בעיר שלא לומר אל חי, בזכרנו לחיים, וכתבו עליו דברים נוראים, ואוי לו לעומד בפניהם, גדולי חכמי אר"צ, אך במחכ"ת, אין דבריהם נסובים לנד"ד כלל, אלא כנגד אותו רשע אשר קם לערער כל דברי האר"י

לא נתפשטה חכמת האר"י ז"ל בעולם, אבל לעת כזאת שנגה עלינו אור הגנוז וזיכנו שנתפשטה קצת מחכמתו בעולם, למה לא נחזיק בדרך היותר בטוח וכו', ואנן סהדי שאם הראשונים היו רואים דברי האר"י ז"ל היו מבטלים מנהגם ואוחזים לדרכו דרך הקודש יקרא לה. ודוגמא לזה הביא את דברי הב"י גבי ברכת התפילין. ובהמשך דבריו כתב, ואף שהרדב"ז כתב בתשובה, דהיכא דהקבלה חולקת עם הגמרא הלך אחר הגמרא, אבל אם אין נזכר בגמרא ונזכר בקבלה, הלך אחר הקבלה וכו', עי"ש. מכל מקום אין הדברים הללו אמורים רק בדבר המפורש בתלמוד, והקבלה חולקת על תלמוד ערוך, אבל בדבר שלא נזכר בתלמוד רק בדברי הפוסקים, והם חולקים על הקבלה, אפילו שהושוו כולם לדעה אחת, עם כל זה לדברי הקבלה שומעים. וכן מתברר להדיא מדברי רבינו הגדול בבית יוסף וכו', הרי דאפילו לענין ברכה לבטלה הסכימה דעת עליון דמאחר שלא בא הדבר מפורש בגמרא אלא בדברי הפוסקים, עם היות שהסכימו לדעה אחת, עם כל זה פסק שלדברי הזהיר שומעים וכו'. ע"כ. ומ"ש שאין דברים אלו אמורים רק בדבר המפורש בתלמוד וכו', הם דברי עצמו ולא בקבלת הרדב"ז, והרי מ"ש הב"י הוא רק בדבר מסויים, ואין בזה לכלל לכל מחלוקת בפוסקים והמקובלים, ודבריו הם כלל חדש, ואין זה מבואר בדברי הרדב"ז.

וקודם לזה מצינו בשו"ת רבי אליהו מזרחי (סי' א'), שכתב כך: ולא זו בלבד, אלא כל דבר ודבר שלא הוזכר לא בתלמוד בבלי, ולא בתלמוד ירושלמי, ולא דברו בו הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, ועליהם אנו סומכים כל עניני הדת בכלל, אין אנו יכולים להכריח בו, אע"פ שבעלי הקבלה דברו בו, מפני שדבריהם אינם אלא על צד הרמז, שמרמיזין הם לעצמן שהיו בקיאים על זה, אבל בזמנינו זה, שבעונות הרבים אין אנו מכוונים בתפלותינו להרמיז במה שראוי להרמיז, והלואי שהיינו מכוונים על פשט דברינו היוצאים מפינו, אין אנו יכולים להכריח העם בדבר מהדברים הרומזים לעליונים, ולא שמענו בזמנינו לשום אחד מבעלי הקבלה הגדולים והמפורסמים שיכריחו את העם באותן הדברים הרמוזים לבעלי הקבלה לדברים עליונים, כשלא דברו במ חכמי התלמוד והפוסקים הבאים אחריהם. ומהר"י אירגאס (סי' ה') ביאר דבריו, דלא קאמר הרא"ם ז"ל דאין כח בדינו להכריח לנהוג כדברי הקבלה, אלא במי שאינו רוצה לנהוג כדברי הקבלה, אבל כשהוא בעצמו רוצה לנהוג כדברי הקבלה, חלילה לנו למחות ולעכב על ידו. וכ"כ ר"י הלוי בתשו' (סי' מא) בשם הר"ש הלוי, דכל שהזהיר אינו חולק עם הגמ' נקטינן כוותיה. ובמ"ש הרא"ם, כתב בכנה"ג דלא פליגי, דהנך רבוותא מדברים בהנהגה שינהג האדם בעצמו, והרא"ם ז"ל מדבר במי שאינו רוצה לנהוג כדברי הקבלה, שאין מכריחין אותו. ודברי הרא"ם היינו גם לדעת מרן, כמ"ש רבה של ירושלים, מהר"ש משאש בספרו שמש ומגן (או"ח סי' יא), דודאי אין לשנות מנהג

וחכמת הקבלה, ועניין אל חי אינו מעיקרי הדינים, אלא בנוסח התפלה שקיבלנו בו נוסח האר"י, ואין להוכיח מהתם לשאר דינים ומנהגים אשר סותרים דעתו של מרן בדברי הלכה.

בשביל דברי קבלה, דהמנהג דבר גדול הוא², ורק יחידים שירצו להתחסד לעצמם יכולים ואין מי שימחה בידם, אבל לכוף הציבור לשנות מנהגו אין בידנו, וכפי שמוכח בדברי מרן בכמה וכמה מקומות.

וכן ראיתי לדברי מוריני הגדול, סבא דמשפטים, בשו"ת בית דינו של שלמה (סי' יב), ואחרי המחילה מכת"ר, נראה דלית כאן קושיא כלל, דאף דכן ראוי לנהוג כדברי הזוהר היכא שאינו חולק ע"ד הש"ס, מכל מקום כל דבר שלא הוזכר לא בגמרא בבלי ולא בתלמוד ירושלמי, ולא דברו בו הפוסקים אשר מפיחן אנו חיין, ועל דבריהם אנו סומכין בכל דת, אע"פ שבעלי הקבלה דברו בו, אין אנו יכולים להכריח בו למי שאינם נוהגים כדברי הקבלה, ודבר זה רבינו הגדול אמרו הגאון מהרא"ם בתשובותיו (ח"א סי' א') בענין חזרת הש"ץ ה' אלהיכם אמת, אע"ג דזה הוי מדברי הזהר והתקונים ומדרש הנעלם, והב"ד הרדב"ז וכנה"ג, ושכ"כ בספר יוחסין והר"י הלוי בתשו' (סי' מא) בשם הרש"ל, דכל שהזהר אינו חולק עם הגמרא נקטינן כוותיה, וקא מסיים הרב בעל כנה"ג דלא פליגי הנך רבוותא וכו'. ואנכי הרואה דכן משמע להדיא מדברי הרדב"ז שהרי כתב שם בסי' פ', על דין חליצת תפילין במוסף ר"ח, אינו הפך הגמרא והפוסקים ולא נמצא בהם שום דבר מזה, ואעפ"כ כתב שם דאין אני מורה לאדם לחלוץ ושלא לחלוץ, הרי שאפילו הוראה אין מורין כן, אף בדבר שלא דברו בו בגמרא ובפוסקים בהפך, וכל שכן שאין להכריח לאחרים, וכסברת הרא"ם. וכן נראה מדקדוק דבריו בסי' לו וז"ל, ובכל מקום שאינו חולק, כגון בכה"ג שלא נזכר בגמרא וגם בפוסקים אני ראיתי לסמוך ע"ד הקבלה ולא להורות לאחרים, וילמד סתום מן המפורש, דבסי' פ', ואם כן תימה הוא מנא לן דמשמתינן וליטינן לההוא גברא דליקום בארור לפי שעשה מעשה הפך דברי הזוהר, מה שלא נזכר ומבואר בדברי הגמרא ולא דברו בו הפוסקים, לפי דברי מעכ"ת, והלא הלכה ואין מורין כן לאיזה צד מהצדדין וכו'. ובהמשך דבריו כתב, והרי מצינו שכתב הרדב"ז בסימן פ' שיש בידי כלל גדול בכל דבר שנכתב בגמרא או באחד מן הפוסקים או בעלי ההלכות, אפילו שיהיה הפך ממ"ש בספרי הקבלה אני מורה בו, ולא אחוש למ"ש באחד מאותן הספרים. הן אמת דמדברי ספר יוחסין ומדברי הר"ש הלוי לא משמע אלא היכא שבעלי הקבלה חולקים עם הגמרא, לא קיי"ל כוותיה, אבל בלאו הכי משמע דלא, וכן הוא דעת הרב בית יוסף לתפוס כדעת הזהר כל שאינו חולק על הגמרא, דכן פסק בכמה מקומות, בהנחת תפילין בחוה"מ, חזרת הש"ץ אני ה' אלהיכם (סי' סא), נטילת ידי הכהנים מן הלויים (סי' קכח), הנחת ציצית ותפילין קודם בואו לבית הכנסת (סי' כה), ואע"ג דאיכא למידחי דכל הני דוכתי פסקי כן משום דהויא לה מחלוקת

² שכל שאין המנהג סותר את ההלכה, כתב הגאון ר' יוסף סתהון (וילקט יוסף כלל ה'), דאם יראה אדם דבר שנהגו בו רבים היתר מימים ימימה ולדעתו שהוא אסור, יש לו לחפש ולתור וללמד זכות על ישראל, כי בלי ספק שימצא להם על מה לסמוך, ומנהג ישראל תורה, ואין בנו כח להעמיד הדת על תלה. ולמד כן מדברי הרשב"א (תוה"ב הקצר בית ד' שער ד' דף לח ע"א ובארוך דף לט ע"ב), דחיפש למצוא סמך למקילים לצוות הגוים לבשל להם בכליהם.

פוסקים והקבלה תכריע, וכמו שכתב הרדב"ז (סי' ח') גבי הנחת תפילין בחול המועד, זאת מצאנו עוד גבי קריאת העולה לס"ת עם הש"ץ (סי' קמח), שכתב דכיון דלדברי הזוהר אסור לקרות אלא אחד לבד, ועכשיו שנהגו שש"ץ הוא הקורא, העולה אסור לקרות, אע"פ שלדברי הפוסקים צריך לקרות, ואם לא יקרא כתבו דהוי ברכה לבטלה מאחר שלא נזכר זה בתלמוד בהדיא לא שבקינן דברי הזוהר מפני הפוסקים, וכיו"ב כתב עוד גבי הנחת תפילין בחול המועד (סי' ל"א), ותמהני מהרב כנה"ג בכללי הפוסקים שלא שת לבו אל דברי הרב בית יוסף שדבר בזה הענין ולא הזכירו כלל וכלל. ולא עוד, אלא נראה שחולק על הרא"ם והרדב"ז דס"ל דהיכא שלא הוזכר לא בגמרא ולא בפוסקים דאין להכריח לעשות כדברי הזוהר, שהרי מצינו דהרב בית יוסף כתב להדיא דאסור לעשות מעשה נגד דברי הזוהר, משמע דמחינן ליה עד דעביד כדברי הזוהר, ואף שהוא נגד הפוסקים, ואינהו ס"ל דעבדינן כפוסקים, ואף מהר"ש הלוי וספר יוחסין משמע מדבריהם דהכי ס"ל כהרב בית יוסף, ואיך כתב דלא פליגי על הרא"ם.

ובביאור ויישוב הדברים, כתב בשו"ת שמש ומגן (או"ח סי' יא) במ"ש הכנה"ג, דמה שתמהו עליו מפני שהבינו בדעת מרן דאף אם הזהר לבדו נגד כל הפוסקים, לא שבקינן דברי הזהר, ונמצא שחולק עם הרדב"ז והרא"ם, ולכך תמהו על כנה"ג איך כתב דלא פליגי, אך המוכרח בדעת הב"י (עי' במ"ש לקמן גבי קריאת התורה), דוקא היכא שיש מחלוקת הפוסקים דעת הזהר תכריע, אזי יתברר דאין כאן מחלוקת ביניהם כלל, והאמת עם הכנה"ג דלא כתב דפליגי, דהרדב"ז מדבר היכא דכל הפוסקים חולקים על הקבלה, וזהו שאמר הלך אחר הגמרא והפוסקים, מוכח דכל הפוסקים הולכים בשיטה אחת כנגד הקבלה ואין ביניהם מחלוקת. וכן במה שסיים ואם אין נזכר בגמ' ובפוסקים הלך אחרי הקבלה, היינו שלא נזכר בפוסקים כלל, בזה נלך אחר הקבלה, אבל אם נזכר בפוסקים הלך אחר הפוסקים. ועוד הוסיף (שם סי' יב), שמ"ש בבית דינו של שלמה וכ"כ במשאת בנימין (סי' סב) שהזהר יכריע על הפוסקים, הוא משום שהסתמכו ע"ד הבית יוסף שהבינו כן בדבריו, ולכך תמהו על כנה"ג שלא כתב שמרן חולק על הרדב"ז, אך מכל המובא להלן מוכח דמרן לא סבר כן כלל, וא"כ כך י"ל גם בדעת הגאונים הנזכרים.

וחזיתי בקודש לדברי הראשון לציון הגאון ר' יצחק נסים זצ"ל, בספרו יין הטוב (ח"א סי' ד'), שגם תמה על כנה"ג, אך דעתו בדעת מרן הבית יוסף דנקטינן כהזהר אפילו כשהפוסקים חולקין, ולא שבקינן דעת הזהר אלא דוקא במקום שנמצא ש"ס מפורש להפך, ולענ"ד כלל זה הוא מוסכם בפוסקים ראשונים ואחרונים. וזה כמ"ש בספר יוחסין הנז"ל. ובסוף דבריו הביא מדברי הרב דברי יוסף (סי' ה'), שבזמנינו זה שבעו"ה אין אנו מכוונים בתפלותינו להרמיז מה שראוי להרמיז, והלואי שהיינו מכוונים על פשט דברינו היוצאים מפינו, אין אנו יכולים להכריח העם בדבר מהדברים הרומזים לעליונים, ולא שמענו בזמנינו לשום אחד מבעלי הקבלה הגדולים והמפורסמים שיכריחו את העם באותם הדברים הרומזים לבעלי הקבלה לדברים עליונים כשלא דברו בהם חכמי התלמוד והפוסקים הבאים

אחריהם, עכ"ל. וכתב ע"ז הראשל"צ הנזכר, שהרואה יראה שאין חולק על עיקר כללא דידן. ובספר קבלה למשה מסיני (עמ' קג) הביא דבריו בסילוף בהעתקה משם ומשם, והציג כביכול שהראשל"צ אזיל בשיטתיה, דבר שאינו נכון כלל וכלל.

החילוק בין דברי הזהר דאזלינן בתריה בכ"מ לדברי שאר המקובלים

כתב מו"ר מרן הראשל"ל שליט"א בשו"ת חזו"ע (ס"ס לה), שאף שלדעת מרן הבית יוסף דברי הזהר עיקר, אף במקום שהפוסקים לא כתבו כן, היינו דוקא במקום שמבואר בזהר שחולק על הפוסקים, אך אם רבני המקובלים חולקים על הפוסקים, הלכה כהפוסקים, כשם שכן הדין כאשר הזהר חולק על הגמרא, אלמא הפשט עיקר, וכל שכן לדעת הרדב"ז (סי' פ') שכל דבר שמבואר בגמרא או באחד מן הפוסקים, אפילו שיהיה בהיפך ממ"ש בספרי הקבלה, אני מורה בו ולא אחוש למ"ש בס' הקבלה. ועצ"ש. וראיתי שכתב ביצחק ירנן (ח"א יו"ד סי' יד) לדחות דברי מרן היב"א, דאם על דעתנו אנו סומכים לפסוק כהזהר נגד הפוסקים, כ"ש וק"ו כאשר ראינו למקובל גדול שמבין יותר מאתנו את ביאור הזהר, ודאי דנקטינן כוותיה, ושכ"כ הגאון פתה"ד (ח"א סי' כה), דגם להחכם צבי שסבר כזהר אינם מובנים, מ"מ גם הוא אזיל ומודי בדבר שהוא מפורש בזהר ובמקובלים, כוותיהו נקטינן, ולא כתב הח"צ דאין לנו עסק בנסתרות אלא במלתא דלא אתפרשא להדיא, כמו שמפורש בלשונו, אך מודה ובא שאם המקובלים הקדמונים ביארו כוונת הזהר, דאין אנו סומכים על הבנתו, שפיר דמי למנקט כוותיה, ע"כ. וכל שכן לדעת מרן שסובר שאנו סומכים על הבנתו, ודאי אי חזינא למקובל גדול שמפרש נקטינן כוותיה, עכ"ד. ואחר המחילה, אין בדבריו לדחות את דעת מרן היב"א כלל וכלל, שידועה דרכינו המסורה מדור דור בעניין קבלת הוראות מורה הדורות הרמב"ם ומרן הבית יוסף, ומנין לו לחדש שכל מקובל ואפילו גדול שיהיה יחדש לנו בדברי הזה"ק וישנה את המסור ומקובל מדורי דורות. ולעיל התבארו עוד חילוקים בהא דאזלינן בתר דברי הזהר במקום שהתלמוד לא גילה דעתו לדברי שאר המקובלים בדורות אחרונים.

וע"ע ביצחק ירנן (שם אות יד), שכתב בדרך הרגש, שהרי האר"י היה בקי בכל החכמות וכו', ואיך יאמר על דבר שיש בו חשש ברכה לבטלה, ואף הוכיח שנראה בשער המצוות שבספק אם מברכים על המים בסעודה או לא, אפילו רבנו האר"י לא הוזהר בידה באותו פרק זמן, ויעץ לעשות כמ"ש הפוסקים לשתות לפני הסעודה ולכוין, משמע שבמקומות שהורה האר"י לברך, הוזהר בידה, ולא הוליד חלילה ברכות מסברות הכרס וכו', וידוע שגם מרן הש"ע העיד על האר"י נפלאות, והביא בזה המעשה אם מרן שנשתדך עם האר"י (הב"ד בשבחי האר"י), שכשחזר לביתו אמר מהרי"ק לאשתו, אשתי אשתי, מה אומר לך או מה אספר מהרמזים ומהטעמי תורה והמצוות, מה ידיעה הרווחתי עתה בזה הסעודה, מפה קדוש של רבי יצחק אשכנזי, היכן הוא כח בשר ודם להשיג בשכלו מה שידוע הוא,

והיכן הוא כח ביד שום מלאך לידע מה שיודע הוא, אין זה כי אם נשמה אחת מהנביאים הראשונים, שאפילו תנא אחד אינו יכול לומר מה שאמר הוא, אבל אני מפחד עליו בעוונות הרבים שזה הדור הגרוע אינו יכול לסבול רוב קדושתו, ויוקח ויאבד מהם בקיצור שנים בעוונות, ע"כ. וגם בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' א') כתב שהאר"י מכריע את כולם אפילו נגד הראשונים דהלכתא כבתראי, והסכים עמו רבו מהגאון מהר"ב הלוי (שם סי' ב') דאף בפוסקים אמרין דהלכה כבתראי ושכן הסכימו האחרונים, ושנגלה להאר"י מה שלא נגלה לראשונים ודבר ה' אמת בפי'הו, ואנן סהדי שאם הראשונים היו רואים דברי האר"י היו מבטלים מנהגם ועושים כהאר"י וכו' וכו'. אך כל דברים אלו דברי רגש הם, ואין דוחין דעת מרן באנן סהדי. וגם בטענה של הלכה כבתראי, הבית יוסף חשיב מאוחר מהאר"י שנפטר אחריו. ולכך א"א לומר כמ"ש ביצחק ירנן שהאר"י היה בקי וכו', ואין זה מועיל כנגד דעת מרן. ורבים ההולכים כיום בדרך זו, המנסים לשכנע בדרך הרגש, בדף נאה וכריכה מפוארה, לשון יפה ושפת מליצה, אך תחת זה אין בדבריהם ממש, ואינו אלא כסוי עינים, ופעמים שמביאים עמודים שלמים של שבחים בדבר חכם פלוני או גאון אלמוני שחפצים ביקרם, ואף שכבודם גדול אין הלכה כמותם בזה, ולא יעזרו בזה כל השבחים והמאמרים בשיכנוע לקיים דבריהם, ואם בזאת היו שולחים ידם, דיינו, אך עלו ובאו בביתך להרבות חטאת, להביא דברים מקוטעים מדברי ראשונים ואחרונים ולהציגם שכביכול אזיל בשיטתם, וזו דרכם כסל למו, ויהי רצון שה' יתברך יחזירם בתשובה שלמה.

פסיקת הלכה ע"פ הסוד

כתב הרמ"ע מפאנו בסוף ספר יונת אלם, שבכל מקום שאמרו בגמרא שתק רב, היה לו להשיב ע"פ הסוד אלא לא רצה לגלות. ובהקדמת שו"ת אמרי בינה בהערה הב"ד החות יאיר שהקשה ע"ז מדברי התוס' (ב"ק יא) דמדשתק רב לא קי"ל כוותיה (וע"ע בתוס' ב"ב סב), ודחה דאח"כ דלא פסקינן הלכות ע"פ סודות רק ע"פ הנגלות. ובלי ספק גם הרמ"ע ידע דלא פסקינן הלכה ע"פ הסוד. ומצינו שאמרו חז"ל, הללו אוסרים והללו מתירים, אלו ואלו דברי אלהים חיים. ובספר בן יוחאי (דף קל"ג סע"ב) הסכים לדעת הרמ"ע מפאנו, ועש"ע. וגם הרדב"ז כתב (ח"ד סי' קח), ואל תאשימני ותחדשני שאני פוסק הלכות ומורה הוראה על דרך הקבלה וכו' (ומש"כ ביצחק ירנן רשימת מקומות שכביכול הרדב"ז פסק ע"פ הסוד כבר דחה דבריו מהר"ש משאש זצ"ל, ומתבאר במקומו). וכיו"ב כתב הגאון החיד"א בספר מראית העין (סנהדרין ק), שאין להוציא דין על פי סודות וגימטריות. וכן בשו"ת חתם סופר (או"ח ס"ס נא) כתב על המונעים מלברך הגומל בלילה ע"פ הסוד, שעם נעלמים לא אבוא וכו', וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות, חייב משום זורע כלאים, פן תקדש המלאה וכו'. וכתב לבאר דבריו בשו"ת יבי"א (ח"ב או"ח סי' כה אות יד) שכוונתו על האומר דברים בשם המקובלים נגד המוסכם והמקובל בש"ס ופוסקים. ועוד כתב החת"ס

(או"ח סי' קצז), ומעיד אני עלי, שמימי לא שמעתי מפי רבותי הגאונים, הגאון הפלא"ה והגאון מהר"נ אדלר ז"ל, ספר הזוהר יוצא מפי קדשם בשום דרוש. ותלי"ת לא זזה ידי מתוך ידם, ולא חסרתי מהם וכו'. וכבר נתבאר בספר חזון עובדיה (ס"ס לה ד"ה אמנם), שאף לדעת מרן הב"י (סי' קמא), שדברי הזוהר הם עיקר, אף במקום שהפוסקים לא כתבו כן, היינו דוקא במקום שמבואר בזוהר שחולק על הפוסקים, אבל כשרבני המקובלים חולקים על הפוסקים, הלכה כהפוסקים. כשם שכן הדין כאשר הזוהר חולק על הגמרא, שהלכה כהגמרא, אלמא שהפשט עיקר.

כשיש מחלוקת בין הפשטנים אם הולכים בטר הקבלה

כתב הרדב"ז בתשו' (ח"ד סי' ח'. אלף פב), גבי תפילין בחול המועד, שב ואל תעשה אני שונה כאן, כי ראיתי חכמי האמת מרחיקין זה מאד וכו', וכיון שהיא פלוגתא, דברי הקבלה יכריחו ואתה אל תניח. ועי' במה שחילק בשו"ת יין הטוב (סי' ד') דמ"ש הרדב"ז גבי תפילין במוסף ר"ח, היינו מפני שלא נזכר להדיא בזוהר, אלא כתבו בספר הקנה, אך אם היה מוזכר להדיא בזוהר אפשר דהיה סובר אחרת (ובעניין מי כתב את ספר הקנה, עי' שם הגדולים ערך קנה ופליאה וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף קכז).

וסברא זו מצינו גם בדברי רבי יצחק קארו, דודו של מרן הבית יוסף, והובאו תשובותיו בשו"ת בית יוסף (סי' א'), וז"ל: ולפי דעתי דהלכה כמאן דאמר מצות יבום קודמת בראיות רבות, הראיה הראשונה של מצות יבום קודמת למצות חליצה, שאחר שיש בזה מחלוקת בין התנאים והאמוראים והפוסקים, אם מצות יבום קודם למצות חליצה, ולא אפסיקא הלכתא כאחד מהם, וראינו חכמי הקבלה שסברתם שמצות יבום קודם למצות חליצה, א"כ ראוי לפסוק הלכה כהם, והשכל גוזר כן, שאם חכמי הקבלה פסקו הלכה הפך פסק התלמוד, יפסוק הדין כתלמוד ערוך שבידנו, אבל אחר שלא נפסקה הלכה בתלמוד, וגם כל הפוסקים לא פסקו הלכה כמי, אלא איש לדרכו פנו, ויש הכרעה בקבלה כאחד מהם, ההכרעה היא לחכמי הקבלה, וכן מקובלני מרבתי. וראיה שהרי בחול המועד יש מחלוקת אם נניח תפילין אם לא, ולא איפסיקא הלכה כמי, ואמר שמצאו חכמי ספרד מאמר במדרש הזוהר, שמצות תפילין אינה נוהגת בחול המועד, ושאסור להניחם, לא הניחום עוד בחול המועד. ועוד, שבכל ספרד נוהגים בכל הדינים ובכל ענייני איסור והיתר כסברת הרא"ש, והוא היה מניחם ומברך עליהם, ומשעה שמצאו המאמר ההוא לא הניחום עוד כל החכמים וכל הקהלות אין גם אחד, וכל שכן בדבר דלא איפסיקא הלכתא, אלא זה אומר בכה וזה אומר בכה, שנכריע כחכמי הקבלה וכו'. ע"כ. וציין לדבריו מהרח"פ בספרו כל החיים (מע' ק' אות ב').

והנה בזה נחלקו כבר הראשונים, מערכה מול מערכה, דעת התוס' (מנחות לו: ד"ה יצאו), דמ"ש יצאו שבתות וימים טובים שהם עצמם אות, לאו משום דאסירי במלאכה, דאפילו חול המועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות, בפסח דאסור בחמץ ובסוכות דצריך אכילה בסוכה, ומיהו בפרק בתרא דמו"ק (יט.) משמע דחולו של מועד חייב בתפילין וכו', וכן מוכח בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ד), דחול המועד חייב בתפילין. וכן הוא בתוס' (עירובין צו. מו"ק יט. ובביצה טו.) וכן דעת הרא"ש (הל' תפילין סי' טז) דמסתברא לפרש גמרא דילן דלא פליג אירושלמי, ונפרש ימים טובים דומיא דשבתות, דאות שלהן שמירת שבת מעשיית מלאכה וכו'. וכן הוא בתשור' (כלל כג סי' ג'). ומאידך מצינו בספר העתים בשם גאון, והב"ד הרא"ש בהל' תפילין שם, דאסור להניח תפילין בחול המועד, וכן דעת הרשב"א (בתשור' ח"א סי' תרצ ובמיוחסות סי' רלז), וכן בשור' הרמ"ע מפאנו (סי' קט) כתב שימי חול המועד יש בהם אות משום קדושת יו"ט שבהם, ולפ"ז אף מי שעושה מלאכה בחול המועד באופן המותר, יכול שלא להניח תפילין, כי מכל מקום ימי חול המועד הם בגדר אות אצלו. ובב"י (סי' לא) הביא המחלוקת הנזכרת, וכתב ששמע שמקודם היו מניחים אותם בחול המועד כדברי הרא"ש, ואחר שמצאו שכתב הרשב"י שאסור להניחם בחול המועד, ואף בר קטלא הוא, על כן נמנעו מלהניחם בחול המועד. ושכ"כ דודו מה"ר יצחק קארו. וכ"פ בש"ע שם ס"ב. אך דעת מור"ם להניח תפילין גם בחול המועד, רק שאין מברכים עליהם בקול רם בבית הכנסת, ורבו המנהגים בזה בקרב עדות אשכנז, אך כיום המנהג בארץ ישראל שאין מניחים תפילין בחול המועד, בין בני ספרד ובין בני אשכנז. ובספר משנת חסידים במאמר תפילין דמרי עלמא, האריך בזה לאסור הנחת תפילין בחול המועד, ושכן דעת הש"ס ירושלמי ובבלי והפוסקים המפורסמים, הרמב"ם, רמב"ן, רשב"א, ראב"ד, בה"ג ותשובות הגאונים ופוסקים אחרים לרוב, ואותן שסוברין שיש להניח נתלו בהרא"ש, והוא לא ראה קבלת רשב"י, כי נעלמה ממנו ולא נגמר מיניה האי מילתא אשר יצאה כשגגה מלפני השליט, ואין לילך אחר מנהג זה, וכמ"ש הרא"ש עצמו בתשור' (כלל נה דין י'), דמנהג שיש בו עבירה יש לשנות המנהג, אפילו הנהיגו גדולים את המנהג הזה. וע"ע בספר חושב מחשבות מאמר תפילין דמארי עלמא.

ומ"מ אין ראיה ברורה מדברי הבית יוסף דקיי"ל כזהר כנגד כל הפוסקים, דהרי מצינו כמה וכמה ראשונים דס"ל כדעת הזהר, ללא שראוהו כלל, ומהם הרשב"א, ראב"ד, תוס' וספר העתים בשם גאון, והם סוברים זאת בדברי הגמ' דשבת זמן תפילין, וא"כ הזהר אינו חולק על הגמרא כלל, והבית יוסף נסתייע מהם והכריע כמותם, וכ"כ בשור' תבואות שמש (או"ח סי' סז), ועוד הוסיף ד"ל דלאו מטעם הזהר, אלא מטעם שהפליג כ"כ באיסור הנחתם, ובשביל זה אין לעבור על דבריו, אך היכא דהזהר נגד כל הפוסקים, אין הכרע מדבריו שצריך ללכת אחר הזהר, וכמ"ש הרב דברי מנחם (סי' כה הגב"י ט') בשם חכם צבי דבמקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו, והב"ד הרב כף החיים (סי' כה אות עה).

ולפ"ז יישב מהר"ש משאש זצוק"ל מ"ש מרן בבדק הבית סי' קא, שכתב, ומ"מ מזוהר שכתבתיו בסי' קמא, מסכים לדברי התוספתא וראוי לחוש לו. דמלבד דבש"ע לא פסק כזהו רק כפוסקים, אפילו לפי מה שנראה מדבריו בסי' קמא, חזר מדבריו וכתב שלא ישמיע לאזניו, י"ל דהיינו טעמא משום שיש דעת הרשב"א דס"ל ג"כ לפסוק כתוספתא, כיון דדברי הש"ס באו סתומים, שאמרו המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, ויכולים להתפרש כדברי התוספתא, ור"ל דמשמיע קולו אפילו לאזניו בתפלתו, ה"ז מקטני אמנה, והרי התוספתא תגיה אור על דברי הברייטא שפירושה הוא המשמיע אפילו לאזנו, וכן היא ודאי דעת הרשב"א, ולכך פסק בסי' קמא גבי הקורא בתורה דלא יוכל להשמיע לאזניו, דדמי לתפלה, ובודאי דחשב לתקן גם דבריו בש"ע שם רק דאישתמיט מיניה, וממילא י"ל דדוקא כשהזהר מכריע בין הפוסקים הוא דעבדינן כוותיה, אך אם הוא נגד כל הפוסקים לא עבדינן כוותיה. וע"ש שתמה על הב"י מי הכריחו לפרש דבריו הזהר דלא ישמיע אף לאזניו, בשביל שבזה יוכל לחזור בו בסי' קא, ויהא גם נגד הרמב"ם והטור, ודברי הזהר יכולים להתפרש גם כדברי הפוסקים דצריך להשמיע לאזניו.

וראיתי בספר יוחסין (מאמר ראשון ד"ה רשב"י) שכתב כך, וכן ספר הזוהר המאיר לכל העולם, הנקרא מדרש יהי אור, שהוא מסודות התורה והקבלה, כנוהו על שמו (רשב"י), אע"פ שהוא לא עשאו, כיון שתלמידיו ובנו ותלמידי תלמידיו עשוהו על מה שקבלו ממנו, כמו שאמרנו שהמשנה וספרא וספרי ותוספתא, כולהו אליבא דרבי עקיבא, אע"פ שאלו הספרים נעשו על פיו יותר מס' שנה אחר מותו. ובעבור זה דברי הזוהר הם יותר אמתיים, כי הם דברי האחרונים שראו המשנה ופסקי ההלכות ומאמרים מהאמוראים שם, ונתגלה זה הספר אחר הרמב"ן והרא"ש שלא ראוהו. וכבר הוא מוסכם בישראל שהדבר שלא יחלוק על התלמוד ואין מפורש בתלמוד, ומצינו שם מפורש שמקבלים אותו, כמו אמן של גאל ישראל, אע"פ שרש"י ורבינו חננאל ובעל הלכות גדולות ורבינו יעקב הזכירוהו, אבל בתוס' וברמב"ם ז"ל לא נמצא, אבל בפסקי ברכות נמצא שפסק הרא"ש כרש"י, וכן בקדוש של סעודה שלישית על היין שאינו מפורש בתלמוד, והרמב"ם אומר שצריך אע"פ שהרא"ש אומר שאינו צריך. ונתן טעם, כי כמו שהוא די בלילה בקדוש אחד, כן הוא ליום. וזה הטעם חלוש, כי בלילה לא יש אלא סעודה אחת, וביום חייב ב' סעודות מדרשת הפסוק, והזוהר מסכים לדעת הרמב"ם ז"ל. וכן בתפילין של חול המועד, כי לא נשאם גאון, וכן הראב"ד והרמב"ן שלא אסרו אותו, חוץ מבעל ספר המצות והרא"ש, ובתלמוד בבלי שלנו אינו מפורש, אנו לוקחין סברת הזוהר שהוא אסור. וכן ברכת המזון, שהרמב"ם פסק אינה טעונה כוס והרא"ש פסק שטעונה כו'. ומצאנו בזוהר שאינה טעונה כוס ביחיד כי אם בג' בזימון, כמו הג' אבות, וכן כתבו המחברים משם הרשב"א ז"ל. עכ"ד. ובזה אנו רואים שדברים שנחלקו בהם הראשונים, ואינם מבוארים להדיא בדברי תלמודא דידן, נוקטים כדברי הזה"ק, וזה כמ"ש מה"ר יצחק קארו בתשובה הנזכרת.

וכתב בספר ילקוט יוסף הנדפ"מ (שבת ח"ב בקונט"א סי' יב), דבמקומות שהפשטנים נחלקו ביניהם, ורבים מהם כתבו כדברים המבוארים בזה"ק, ודאי שדברי הזהר יכירעו, דהזהר לא גרע מהירושלמי או ממסכת סופרים וכיו"ב, שאם הראשונים היו רואים דבריהם הו' הדרי בהו', וכמבואר בשו"ת גנת ורדים (או"ח כלל ב' סי' יג), דאפילו היה הרא"ש אומר כן בפירוש, מכיון שאין לו ראייה נכוחה מן התלמוד, לא הו' ציינתא ליה, דלא הו' אלא סברא ידידה, משום דאנן סהדי דאילו הו' שמיע ליה דברי ספר הזהר בזה, הו' הדר ביה, כדאמרינן על האחרונים שפוסקים היפך דברי הראשונים שלא באו ספריהם לידם, שאילו ראו דבריהם הו' הדרי בהו', ומבטלינן דעתם מפני דעת הראשונים, צאו וראו כמה דינים פסק הב"י משם ספר הזהר, אשר אין זכר למו בתלמוד כלל, ועשאן הלכות קבועות. וכל כי האי גוונא שמן התלמוד אין ממנו ראייה לא לכאן ולא לכאן, ובספר הזהר פירש שיש קפידא בדבר, ראוי לתפוס לענין הלכה כספר הזהר. אך סייג בילקו"י, דלא קאי על שאר המקובלים כמו רבינו האר"י ז"ל ויתר המקובלים, דהא קמן שרוב רבני הפשטנים גדולי הדורות ראו דברי המקובלים ואפילו הכי נשארו בדעתם ולא חזרו בהם, וכדברי הרדב"ז הנזכרים בריש דברינו. והכלל העולה בזה דבמקום שלא נזכר בתלמוד הולכים אחר הקבלה, וכן דייק מהר"ש משאש בדברי מרן שכתב בזה, נמצא דזו הלכה ברורה דכופין עליה ככל ההלכות הברורות, וע"ש בשם הגר"ז דס"ל דאף במקום שלא גילו הפוסקים דעתם, אין כופים לנהוג כדעת הקבלה, ורק המתחסד ורוצה להחמיר על עצמו יעשה כן.

דעת מרן הבית יוסף במחלוקת הקבלה והפשט

הנה בבית יוסף מצינו כמה מקומות שנכנס לעניין זה, וכמו שמצינו גבי הנחת תפילין בחול המועד, שכתב, ומי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רשב"י המפליג כל כך באיסור הנחתם. וכן בעוד כמה מקומות כמבואר להלן. אך לא מצינו בשום מקום שפסק מרן כהזהר הקדוש או כהאר"י ז"ל לבדו נגד כל הפוסקים, ובהיפך, מצינו למרן שמתאמץ בכל עוז להשוות דברי הזה"ק עם דברי הפוסקים בכדי שלא לפסוק כנגדם, וכמו שמצינו גבי קריאת התורה וכמבואר להלן. וכן כתב בפתח הדביר (סי' כה), דיפה לנו למנקט כסברת הפוסקים מכמה טעמי, אי משום דמרן הב"י שקבלנו הוראותיו לא פסקה למלתיה לילך אחר הזוה"ק, אדרבא ראינו שחשש לסברת הפוסקים דבההוא דינא גופיה בקריאת העולה לתורה לא כתב לסמוך על הזהר אלא דרך שקלט וטריא, ברם לפסק הלכה העלה שם לקרות העולה בנחת בענין שלא ישמיע לאזנו וכו', וא"כ גם מרן מצי סבר כרדב"ז ודעימיה לחוש לסברת הפוסקים.

וכן מצינו כמה מקומות שנחלקו בהם רבותינו על פי יסוד המחלוקת בין הפשט לקבלה, בחלקם אנו נוקטים כדברי מרן ובחלקם כדברי המקובלים, ובכללם יתבאר דעתו של מרן הבית יוסף להעדיף דברי הפשטנים מדברי המקובלים, ויתבאר בעזר ה' יתברך אחד לאחד:

א. נתינת המיטות

כתב בש"ע (סי' ג' ס"ו), אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו, ונכון להזהר אפילו כשאין אשתו עמו. וחזר וכתב כן (סי' רמ"ג, ס"ז וסי"ז), שיסדר מיטתו בין צפון לדרום. ומקור הדברים בגמ' (ברכות ה:), אבא בנימין אומר, על שני דברים הייתי מצטער כל ימי וכו', ועל מטתי שתהא בין צפון לדרום וכו', דא"ר חמא בר חנינא אמר רבי יצחק, כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים, שנא' (תהלים י"ז י"ד) וצפונך תמלא בטנם, וכתוב (בראשית כ"ה כ"ד) וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה. ופי' רש"י, ראשה ומרגלותיה, זה לצפון וזה לדרום, ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות. ותלמידי רבינו יונה כתבו הטעם שהמנוחה היתה בדרום והשלחן בצפון, ונתנו סימן זה כדי להתפלל על בניו שיהיו מצליחים בתורה, ושיהיה להם עושר. ולפ"ז עדיף שראשו יהיה בדרום, שהתורה חשובה יותר (עין יצחק ח"ג תשס"ז עמ' קסט). ועיין בבית יוסף (סי' ג') שתמה על הרמב"ם (פ"ז מהל' בית הבחירה ה"ט), שכתב שאסור לאדם לעולם שיפנה או שישן בין מזרח למערב, והא מדברי אבא בנימין מבואר דאיסורא איכא, ומדברי רב חמא משמע דהוא מעליותא לבנים זכרים, אלא דגרסינן בגמ' אמר רבי חמא, ולא גורסים דאמר רבי חמא, דאח"כ רבי חמא פליג עליה דאבא בנימין. ועוד תירץ, דמדברי הרמב"ם משמע שיש להקפיד גם כשהוא ישן לבדו, אך בתוס' כתבו דזה דוקא כשהוא ישן עם אשתו, מפני שהשכינה שורה בין מזרח למערב, ויש בזה משום גנאי. ואף שהעולם נוהגים כהתוס' זה מפני שאינם מעיינים בדברי הרמב"ם אלא חד או תרי בדרא, והנכון להזהר כדברי הרמב"ם שהוא עמוד ההוראה. ודעת המקובלים אינה כן, אלא יהא ראשו למזרח ורגליו למערב, ועי' בזה בזה"ק (סדר במדבר דף קיח), וכתב בהגהת מהר"ש ויטאל (שם), שזה היפך סברת כל הפוסקים, והגאון החיד"א כתב בשם שאילת יעב"ץ שגם רש"י חזר בו בפירושו בש"ס, והסכים לפירוש המקובלים, וכיון שיש מחלוקת בין המקובלים לדינא דגמרא, לא נהגו להקפיד בזה (ויל"ע בזה). ועי' בכה"ח (סי' רמ"ס"ק צב) וכן בסי' ג' ס"ק טז, דנקט כדברי המקובלים. וע"ע מעם לועז פרשת בראשית (עמ' קיט), שו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' כד), פרי צדיק (דף עב) ובשו"ת שב יעקב (סי' ג').

ב. ברכה קודם נט"י

מצינו בזה"ק (בהקדמה דף י' ע"ב), כד בר נש קאים בצפרא אית ליה לברכא למאריה, בשעתא דפקח עיניו היך מברך, הכי הוה עבדי חסידי קדמאי, נטלא דמא הוה יהבי קמיייהו, ובזמנא דאתערו בליליא אסחן ידיהו וקיימי ולעאן באורייתא ומברכי על קריאתה וכו', ואסיר לברכא בידיים מזהמות ומסואבות, וכן כל שעתא, בגין דבשעתא דב"נ נאים, רוחיה פרחא מניה. ורוחא מסאבא שריא על ידיו ומסאב לון, ואסיר לברכא בהו בלא נטילה. וזה שלא כדברי הגמ' דשרי לברוכי קודם נט"י, וכן דעת הפוסקים, וכן האיר דבריו בדרך אמת

(שם אות ג). וכן בכנה"ג (סי' ד' בהגב"י), העיר על מ"ש הבית יוסף בשם הרא"ש והרשב"א שמותר לברכת ברכות השחר קודם נט"י, שמהר"ם די לונזאנו בדרך חיים (דק"ד ע"א) תמה ע"ז מדברי הזהר, וכתב, שבודאי שאילו היה רואה הצדיק (מרן ז"ל) מאמר הזהר, לא היה כותב כן. ובברכ"י (סי' ד סק"ח) כתב שגם זקנו בספר אור החמה כתב בשם מהרש"ו, דבזהר מוכח דלא כמ"ש בש"ע. אלא בהיות ודעת מרן ז"ל, שאע"פ שהזה"ק אוסר לברך, הואיל ומהגמ' והפוסקים מתבאר להיפך, נקטינן כדברי הגמרא והפוסקים, שבכל מקום שהקבלה חולקת עם הפשט נקטינן כהפשט. וכ"כ הבית יוסף להדיא (סי' קמא), דהיכא שלא נזכר להדיא בתלמוד, לא שבקינן דברי הזהר מפני דברי הפוסקים. ע"ש. ועי' ברדב"ז (סי' פ') דנראה דפליג על הב"י בזה, וס"ל דדברי הפוסקים עיקר. וכ"כ בשו"ת בית דינו של שלמה (חאו"ח סי' יב, דף כ"ב ע"ד). ובשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ז, דף ל"ד ע"ב). ובפתח הדביר ח"א (סי' כה). וכן בטהרת המים בשירי טהרה (מע' נ אות כד). וכתב בשו"ת יבי"א (ח"ד או"ח סי' ב' אות ו'), דכל שכן לדברי הרי"ף פרק האשה רבה (צב:), דאם איתא להאי מילתא לא הוה שתיק גמרא מינה. וע"ע בדברי מהר"י סיד (מח"ס נר מצוה) בספר אות אמת (דף קכב ע"א), שתמה על מהר"ם די לונזאנו בספר שתי ידות, במה שהשיג על מרן מדברי הזהר"ק, ושאלמלא ראהו לא היה כותב כן, שכמו זר נחשב לומר כן על מרן הקדוש דכל רז לא אניס ליה, ובב"י ובכמה מקומות מביא וקורא מהזה"ק, ומי לנו גדול כמוהו שבקי בכל חדרי תורה בנגלה ובנסתר וכו'. ובודאי שאף הוא ראה דברי הזהר בצביונן ובקומתן, ומה שלא חש לזה, טעמו ונימוקו עמו, כי דבר זה מסורת מאבותינו הקדושים, שבכל מקום שהקבלה חולק על הגמרא, הלך אחר הגמ' והפוסקים. וע"ע בשו"ת לב חיים (ח"א סי' סד) שהביא תמיהת מהר"ם די לונזאנו על מרן מדברי הזה"ק, וכתב בפשיטות דלא חשש מרן לדעת הזה"ק במקום שהש"ס חולק, ושאף הרדב"ז מודה דלאחרים אין להורות כדברי הזה"ק אפילו להחמיר. וע"ע בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' כו). וכן עיין במעדני יו"ט (ברכות פ"ט אות ע"ז), שו"ת חת"ס (חאו"ח סי' לו), שו"ת חכם צבי (סי' לו ד"ה תשובה), שו"ת גנת ורדים (חאו"ח כלל ב' ר"ס יג), שו"ת מקום שמואל (סי' פ') ושד"ח בכללי הפוסקים (סי' ב' אות י"ב וי"ג) ובתשובותיו מכתב לחזקיהו (סי' ג' וז'). וכן עי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ג' ד"ה והנה בנוגע), שו"ת ציץ אליעזר (חכ"א סי' ה') ובמאור ישראל (ח"א עמ' שמ"א וח"ב עמ' ס').

ג. שכשך ידיו בכלי של מים

דעת מרן בש"ע (סי' ד' סי"ב) שעלתה לו טבילה לק"ש ולתפילה, ודלא כמ"ש בהקדמת הזה"ק (דף י' ע"ב) דלא עלתה לו נטילה, והב"ד במחב"ר (סק"א), וכן הביא הט"ז (סק"ח) מדברי הזה"ק (ח"א דף קפד ע"ב).

ד. אי בעינן כלי

עוד גבי נט"י, פסק בש"ע (שם סכ"ב) שאם אין לו מים ינקה בכל מידי דמינקי, כגון צרור או עפר וכיו"ב ויברך על נקיות ידים, ובזה"ק (ח"א דף קפד ע"ב) נראה דבעינן כלי לעיכובא.

ה. השכים קודם עלות השחר ונטל ידיו

כתב בש"ע (שם סי"ד) שנסתפק אם צריך לחזור וליטול ידיו כשיאיר היום, להעביר רוח רעה השורה על הידים, וע"ש שהב"ד הזה"ק דהרוח רעה חוזרת, ובכ"ז לא הכריע כן.

ו. ברכת הטלית קטן

בש"ע (סי' ח' ס"ו) כתב דיכול לברך להתעטף, ובשעה"כ כתב דצריך לברך להתעטף. וכך דייק בחלבי השלמים לש"ץ (דף ח' ע"ד).

ז. מקום הטלית קטן

דעת מרן בש"ע (סי' ח' סי"א) דטלית קטן מקומה על הבגד, אך בשער הכוונות כתב דילבש את הט"ק תחת מלבושיו.

ח. טלית בליל יוה"כ

מעיקר הדין יש לברך קודם השקיעה (עי' מור"ם סי' יח ס"א), אך בשער הכוונות (דף ק' ע"א) כתב דאין לברך על התעטפות זו על פי סודן של דברים, דבחינה זו נעשית מאליה. ובנגיד ומצוה כתב דהוא ט"ס. וע"ע בשלמי חגיגה (דף שיט ע"ב).

ט. התעטפות בטלית גדול קודם הנחת תפילין

בבית יוסף (סי' כה) הב"ד האגור (סי' פד) שכתב בשם הזה"ק, איסור גדול מי שמניח תפילין קודם לבישת הציצית, ומקו"ד בזה"ק (ח"ג קכ ע"ב), בשעתא דבר נש קאים, בעי לדכאה גרמיה בקדמיתא, לבתר יקבל עליה האי עול לפרשא על רישיה, פרישו דמצוה, לבתר אתקשר קישורא דיחודא, דיאנהו תפילין. ושמעתי בשם גדולי מקובלי ספרד ז"ל שמי שאין לו טלית קטן ודאי יניח טלית ואח"כ תפילין, אבל מי שלבש טלית קטן, יניח תפילין תחילה ואח"כ יתעטף בטלית גדול וכו'. ונהגו העולם להתעטף בציצית תחילה, ואם פגע בתפילין תחלה יצטרך להניחם קודם עטיפת ציצית, כדי שלא יעביר על המצוות וכו'. אבל היכא דאין לנו דמצות ציצית קודמת אלא מאסמכתא בעלמא, מוטב שתדחה אסמכתא זו משיעביר על המצוה. עכ"ד. ומה שפסק הכא כדברי הזה"ק, אינו מפני שהם דברי קבלה, אלא שהוא קדמון לדברי הפוסקים, והוי כמו הראשונים שנעלם מהם דברי התנאים והאמוראים, דאמרינן ודאי דהלכתא כדעת הקדמונים, וכך י"ל גם לגבי נד"ד. וכדוגמת מ"ש הב"י גבי תפילין בחול המועד, וכפי שיבואר להלן.

י. ברכת התפילין והנחתן במעומד או מיושב

הנה לא נתברר להדיא הדבר בדברי מרן הבית יוסף, ודעת רבים מהפוסקים להניח מעומד, ועי' בזה בכה"ח (סי' כה ס"ק לג), ודעת המקובלים והזה"ק (חיי שרה דף קלב, במדבר דף כ) להניחם במישוב. וראיתי שכתבו להוכיח בדעת מרן ממ"ש (סי' כח ס"ב) שצריך לחלוץ תפלין של ראש מעומד, משמע ששל יד יש לחלוץ מישוב, וטעם לזה שכאשר יחנו כן יסעו (מג"א), והא דלא הביא דין זה בהנחת התפלין, משום שלא נזדמנו לו דברי הפוסקים המדברים בזה, ורק גבי חליצה הביא מה שמצא בספר מערכות אלהות לחלוץ של ראש מעומד. ולכאור' ביאור זה מעט דחוק, שעסק באותו עניין ויכל להוסיפו בדפוס. ובאמת ראיתי אח"כ בשו"ת תבואות שמש (חלק אור"ח סי' סז) שהביא ביאור זה, ובהמשך דבריו כתב לדחות, דאין זה ברור שכך היתה כוונת מרן, ואין מזה הכרח לגבי של יד, דהרי לא ביאר דעתו הן בהנחה והן בחליצה, הרי י"ל דלא מקפיד כלל שיהא מעומד או מישוב, וי"ל דדוקא בשל ראש קפיד שיהא מעומד משום וראו כל עמי הארץ, ולכן צריך להיות מעומד כדי שיראו יותר, לא כן גבי יד, כל אחד יעשה כרצונו, או מישוב או מעומד כפי ההזדמן, וא"כ אין שום ראייה כלל מדברי מרן דצריך מישוב, וכ"ש שאין להרעיש ע"ז. ועוד כתב שם: ואף לא אחד שאף שראיתי לחכמים ואנשי מעשה בדוק הקודם שמניחין של יד מישוב, אך כל שאר העם לא הקפידו ע"ז, ותיכף שנכנסים לבית הכנסת בעודם עומדים, לובשים טלית ותפלין, הכל מעומד וביד גלי, ולא היו החכמים מוחים בהם, מזה מוכח דהמנהג היה כדעת מור"ם וסיעתיה, ורק חכמים וחסידיהם הם שהיו מדקדקים בזה לעשות כדברי הקבלה, ובפרט שכן הוא דעת מרן, ואף דקיי"ל לפסוק כדעת מרן ז"ל, מ"מ אפשר דמנהג זה הוא עתיק, וא"א לכפות נגד המנהג אף אם הוא כנגד מרן³, ובפרט אם יש

³ ואף שאפשר שבנדון זה צדקו דבריו, אנו נוקטים לדינא שמנהג שאינו מיוסד ע"פ הדין וההלכה יש לבטלו, וכבר כתב מורינו הראש"ל י"ש אלישר זצ"ל בספר התקנות, שחכם אחד הביא תשובת הרא"ש (כלל נו) שכל המנהגים אשר במקומות מנהג שיש בו עבירה, יש לשנות המנהג אפילו תקנוהו גדולים, דאין ב"ד מכניס לעקור דברי תורה, ואפילו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית אין להם כח לעקור וכו', הלכך אפילו נהגו בו דור אחר דור על פי הראשונים פשוט שטועת מנהג וצריך לבטלו, כי הוא לעבור על ד"ת.

וידועים הם דברי מרן הבית יוסף בהקדמתו, וז"ל: ואם בקצת ארצות נהגו איסור באיזה דברים, אע"פ שאנו נכריע בהיפך יחזיקו במנהגם שכבר קבלו עליהם דברי החכם האוסר, ואסור להם לנהוג היתר כמ"ש בפסחים (נא:), ע"כ. וכ"כ בשו"ת זכור ליצחק הררי (סי' עד) בשם מהר"ם בן חביב, שגם להקל אם נתפשט המנהג שלא כדברי מרן, ויש להם על מה שיסמוכו, שבקינן להו במנהגייהו. וע"ש שהביא כמה דברים שנוהגים דלא כדעת מרן מחמת שהיה המנהג שלא כדבריו. וכ"כ הגאון רבי רפאל אהרן בן שמעון בספר שער המפקד (הל' פסח אות ד') דלפעמים תמצא כי פשט המנהג דלא כמרן ז"ל, כי לא קיבלו עליהם הוראה זו דמרן ז"ל מחמת שיש להם טעם מספיק נגד דעת מרן, ובכגון דא המנהג עיקר, שהרי מנהג שפשט להקל נעשה דין ממש, וחזר המנהג להיות דין, כי לדעת רבותינו תקיפי ארעא דישראל נראו דברי המתירין, ולא נראו בעיניהם דברי האוסרים, ומנהג מבטל הלכה, ע"כ. וכ"כ בספרו נהר

להם על מה שיסמוכו, ואין להביא ראיה מן החכמים לומר דהמנהג כן הוא, דזה אינו, די"ל שהם מחמירים כדעת הזהר והאר"י, והעיקר הוא שאר העם שלא הקפידו ע"ז, וגם לא מיחו בהם חכמים, ואני מדבר רק על מה שראיתי בעיר מולדתי מקנאס וגם בשאר ערי מרוקו, אבל בשאר מדינות לא ידעתי, והמנהג קובע בדבר זה, ולא כמו שראיתי בספר מנחת פתים הנדפ"מ (סי' כו), שהרעיש העולם על זה לקרות המניח מעומד עברייין ח"ו ושכופין על דברי הש"ע, והביא מהסכנות רבני מרוקו שכן נוהגים, ולפי מ"ש אין ראיה כלל מן החכמים, והעיקר הוא רוב העם שהיו עושים מעומד ולא ביה בידם בשום אופן, והרי הרב מנחת פתים עצמו כתב בתשובתו שהוצריך להכריז ע"ז וכו' ותלי"ת נתרבלו דברי בכל הקהלה וחזרו להניח מיושב וכו', ע"כ. הרי עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה, שכל הקהלה היו נוהגים ללבוש מעומד, וא"כ אין עליהם שום אשמה, וכל שכן לקרותם עבריינים להולכים אחר מנהג עתיק, שיש להם פוסקים על מי לסמוך וכו'. ועוד הביא שמהר"א חסין ז"ל העיד על רבנים שגדל בין ברכיהם וכן על זקנו ולא על שאר העם, וגם שאר הרבנים העידו שכן אנו נוהגים, זאת אומרת שמדברים על עצמם או אבותיהם הרבנים כיצא בהם, ולא על שאר העם וכו'. ובפרט לגבי המון העם, מה להם לדקדק ולעשות כדברי האר"י זיע"א, במקום שאינם מקפידים בשום חומרא ומעמידים הדבר בכל ענין על קו הדין, והלואי ואולי שיעשו מה שהוא ראוי לעשות, ומה להם בחומרות ודקדוקי האר"י, והאר"י עצמו לא מסר דבריו רק למתחסדים המתנהגים לדקדק בכל דבר, וכ"כ במחבר"ר ועו', דלא נאמרו חומרות הזהר אלא למצניעיהם ולא להמון העם, וכ"כ בברכ"י (או"ח סי' רצה סק"א), דבעניינים שאין עליהם קפידא אלא ע"פ הסוד, לא נאמרו אלא למצניעיהם, וכ"כ בכרך לאדן (סי' ה') דדמי למ"ש האר"י דאין לקרות מקרא בלילה והצנועים מושכים את ידיהם, ומ"מ מרבית העם קוראים מקרא בלילה בפני כמה גדולי תורה ואין אומרים להם דבר, שלא נאמרו דברים אלו אלא

מצרים דהמנהג להעלות סומא לס"ת כמנהג עיה"ק ירושלים שלא קיבלו עליהם בזה סברת מרן ז"ל וכו' (ועי' שו"ת יבי"א ח"ו או"ח סי' לב סוף אות ב'). וכ"כ מהרח"פ בשו"ת חקקי לב (ח"א או"ח סי' יח), ובנו הגאון רבי אברהם בספר אברהם אזכור (מע' ת' אות צא).
אך מנהג הנוגד את דעת מרן ויש בו אף שמץ של איסור יש לבטלו, ואין להוכיח ממנהגים שהתפשטו בקרב הציבור, דכל שאינו כהלכה אינו נחשב מנהג כלל, וכמ"ש הגאון החיד"א בשו"ב (או"ח סי' תנו) דאין להוכיח ממנהגים שנתפשטו מהמון העם שלא ע"פ מורה הוראות, ויעושי"ע. וכגון זה יש מנהג שנהגו מקצת העם להמתין מ' ופ' ימים אחר הלידה, ולא לטבול עד אשר שלמו ימים אלו, וכבר הרמב"ם כתב ע"ז דהוא מנהג הקראים, ועי' בטה"ב (ח"ב עמ' לו) דכתב דגם לדעת מרן הב"י כל שלא נודע לנו שהנהיגו כן להרחקה וסייג, אנו תולין הדבר בטעות, כיון שהדבר רחוק הוא שיהיו כל כך פרוצות עד שיצטרכו לגזור עליהן גזרה רחוקה כל כך. ועי' בעין יצחק ח"ג (תשסז, עמ' רנו) דהביא כמה וכמה פוסקים שכתבו לשנות מנהגים שאינם ראויים ונכונים, ראשונים ואחרונים (וכן ע"ש עמ' רפח). וכן עי' בשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סי' מ' אות יד) וחזר ע"ז בחזו"ע ברכות (עמ' ריג).

למצניעיהם (והארכתי בזה בריש ספרי מועדי ה' ר"ה שיש להמנע מקריאת מקרא בלילה), וזימנן כמה גדולי ישראל רואים דברי האר"י ואינם זזים ממנהגיהם שנהגו ע"פ הפוסקים, וכמ"ש הפר"ח גבי הנותן ליעף כח. ובאר"ר בשם רש"ל, הב"ד הפמ"ג (סי' כה) כתב דמי גדול לנו ממנהג"ש קינן אחר שלמד קבלה היה מתפלל כתינוק בן יומו, דמי שלא ידע להשיג סודה על נכון, בקל יבא לקצץ בנטיעות, עש"ב. וע"ע בדברי מהר"ש משאש בירחון בית הלל (יד). וע"ע בשו"ת עמק יהושע (ח"א סי' לד, ח"ג סי' לא וח"ו סי' לו) באורך בחיזוק המנהג להניח תפילין של יד במישוב, ושכך היה המנהג במרוקו, והסכים לזה גם הראש"ל הרבצמ"ח עוזיאל זצ"ל, שכל מי שמניח תפילין של יד במעומד, טעות הוא בידו, וכן כתבו כמה מרבוותא, מארי הלכה ומארי דרזין עילאין קדישין, וכן נהגו כל קהלות הספרדים, אבותיהם ורבנותיהם בראשיהם משנים קדמוניות. וע"ע בילקו"י (סי' כה) הערה סח).

יא. אם הברכה תהיה במעומד

עיין בב"י (ריש סימן ח') דכתב בשם הירושלמי דכל ברכות המצוות יש לברך מעומד, ולכך נהגו לעמוד בברכת התפילין, אך דעת המקובלים לברך מיושב (עי' ש"ץ בחלבי השלמים דף ח' ע"ב). וכן דעת עוד רבים מהמקובלים, וכמ"ש הבא"ח (סדר וירא אות ח'), דמיעוט מהפוסקים ס"ל דמברך מעומד, והמקובלים ס"ל לברך מיושב, ובספרי האר"י ז"ל לא נמצא גילוי לדבר זה, ואנחנו פה עירנו בגדאד נוהגים לברך מיושב כסברת המקובלים, וכן עיקר. וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב מאזוז (סי' א') דמאחר דע"פ הסוד איכא קפידא בדבר, וע"פ הפשט אין בזה כ"כ קפידא, נראה לברך מיושב עדיף טפי, ובפרט במקום שנהגו כן דבודאי אין לשנותו, ושכן דעת רבו מהר"ר אברהם הכהן ז"ל, ושאין במנהגינו סתירה מדברי הירושלמי.

יב. ברכה אחת על התפילין

ועוד מצאנו בדברי הב"י (סי' כה) לגבי ברכת התפילין, שהביא דברי האגור (סי' לו), וז"ל: ואני המחבר מצאתי בספר הזוהר בפרשת פינחס, מאמר דרבי שמעון בן יוחאי, דאין לברך על שניהם אלא ברכה אחת וכו' ואני תמהתי על הני רברבי החולקים על רבי שמעון בן יוחאי, אם היה שידעו מאמר זה, ומכל מקום העולם נוהגים לברך שנים, עכ"ל. וכתב ע"ז הב"י, ואיני יודע למה תמה על זה, יותר מכמה דינים שמצינו שכתב רבי שמעון בן יוחאי בספר הזוהר, היפך ממסקנא דתלמודא, ואין הפוסקים כותבים אלא מסקנא דתלמודא, וטעמא משום דאפילו אם היו יודעים דברי רבי שמעון בן יוחאי, לא הוו חיישי להו במקום דפליג אתלמודא דידן והמפרשים, דלעולם צריך לברך שנים, משמע להו דבהדיא קאמר תלמודא הכי, ולפיכך פסקו כן, כל שכן שבימי הפוסקים עדיין לא נגלה ספר המאור הקדוש בעולם, ועוד שאין המאמר ההוא מכריע שלא לברך אלא ברכה אחת, דהא אפשר דאיהו נמי

סבר דמברך שתיים, ומה שכתב אף הכא ברכה אחת לתרווייהו, היינו לומר דברכת להניח קאי נמי אשל ראש, ומשום הכי אין להפסיק ביניהם.

יג. הנחת תפילין של ראש

כתב בש"ע (סי' כה סי"א) שתפילין של ראש מניח מיד אחר שקשר התפילין של יד לקבורת, קודם שכורך על הזרוע. אך אנו נוהגים בזה כדעת המקובלים להניח תפילין של ראש רק אחר שסיים הכריכות שעל הזרוע. וראיתי שכתב לבאר בזה בילקו"י הנדפ"מ (שבת ח"ב בקונט"א סי' יב, עמ' תתלב), דבהיות ואצל הפשטנים יש מחלוקת בזה, והמקובלים כתבו להניח תפילין של ראש רק אחר הכריכות, ולדעת מרן אין בזה כ"כ קפידא, לעומת המקובלים שהקפידו ע"ז, לכך עבדינו כדבריהם.

יד. תפילין של ר"ת

והנה גבי תפילין של ר"ת, דעת האר"י ז"ל דחייב גמור הוא להניח גם תפילין של ר"ת, ותרתי איתנהו ולא משום ספק ח"ו, ומ"מ מרן כתב (סי' לד) שרק המפורסם בחסידות יכול ללבוש שתיהם, וגם זה רק משום ספק, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא יד"ח, והשאר כרצועות בעלמא וכמ"ש בטור, ודלא כדעת הזה"ק דשניהם מוכרחים. ובזה אפשר לבאר, דכבר מנהג העולם כדעת הרמב"ם ורש"י, ודבר שנהגו בו אף כנגד הזה"ק אין חוששים.

טו. הנחת ב' זוגות תפילין יחד,

עי' שו"ת יבי"א ח"א או"ח סי' ג' אות יח.

טז. תפילין מזומנות בידיו ואין לו טלית

כתב מור"ם (סי' כה ס"ו) דלא ימתין לציצית, אך בשעה"כ כתב דאיסור גדול לעשות כן ע"פ סודם של דברים, וכן הוא בזה"ק במדבר קכ:

יז. חליצת התפילין

בש"ע (סי' כה סי"ג) כתב שלא לחולצם עד אחר קדושת ובא לציון, ובכוונות כתב דהאר"י לא היה חולצם עד אחר עלינו לשבח ועל כן נקוה לך, ובר"ח לא היה חולץ עד אחר קדיש שלפני מוסף.

יח. הנחת תפילין באיטר שכותב בימין ושאר מלאכתו בשמאל

כתב בש"ע (סי' כז ס"ו) ואם כותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאלו, או כותב בשמאל ושאר כל מעשיו עושה בימין, י"א שיניח תפילין ביד שתש כחד בעיני יד כהה. וי"א שהיד שכותב בה היא חשובה ימין לענין זה ומניח תפילין ביד שכנגדה. וכלל נקוט בידינו שכשאומר י"א וי"א הלכה כ"א בתרא, ועי' בבית יוסף במקורותיו, וכן דעת כל האחרונים

ובראשם מור"ם שהוסיף ע"ז דכן נהוג. ועי' בכה"ח (ס"ק ל"א) דכתב בזה שיניח בשמאל כל אדם, ודלא כמרן שפסק כיש אומרים בתרא, כיון שמהר"י צמח כתב שאיטר יד ימינו ג"כ מניח בשמאל כל אדם, אילו היה רואה מרן דברי האר"י ז"ל היה פוסק כן, ולכן כיון שיש בזה מחלוקת הפוסקים דעת המקובלים תכריע ואין לחוש גם לספק ברכות וכו', והרוצה להחמיר ולהניח גם ביד ימין לאחר התפלה תבוא עליו ברכה. וכבר תמה עליו בשו"ת יבי"א (ח"ו או"ח סי' ב') שאין דבריו נכונים להלכה, שאף שגם בבן איש חי (חיי שרה אות ז') חשש מאד לסברת מהר"י צמח בזה, הרי כתב בבא"ח שם ששאל על מנהג עה"ק ירושלים ת"ו ואמרו לו שאין מנהגם לחוש לסברת מהר"י צמח הנ"ל. ובכה"ג לא שייך לומר סברת המקובלים תכריע, מאחר שדבריו נגד הש"ס והפוסקים, וסברא יחידאה היא ולית דחש להא כלל. וגם ההשערה שכתב הכה"ח שאילו היה רואה מרן דברי האר"י היה פוסק כן, ליתא, כי מרן עמו עוז ותושיה לא יירא ולא יחת להכריע בהלכה כאשר עם לבבו הטהור. ומכ"ש כאן שאין זה מפי האר"י ז"ל, אלא מתורתו של מהר"י צמח. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל (ח"א סי' ג) שמאחר שבנ"ד המקובלים חולקים על עיקר דין הגמ' והפוסקים, ובזה ודאי נקטינן כדעת הש"ס והפוסקים. וחזר ע"ז בספרו ברית כהונה (מע' א אות ב).

יט. גילוי תש"ר

בש"ע (סי' כז סי"א) כתב דראוי שיהיו מגולים, אך תלמיד לפני רבו, אין דרך ארץ לגלות תפיליו בפניו. ובכוונות כתב בפשיטות לכסות תפילין של יד ושל ראש, וזה פשוט למביני מדע.

כ. תפילין בלילה

דעת הרמב"ם דאין להניח תפילין בלילה, אך אם היו מונחים עליו, אינו צריך לחלצם ואפי' עד הבוקר, וכיו"ב נקט בשיירי כנה"ג (סי' ל') דבתענית צבור אי"צ לחלוץ את התפילין עד אחר ערבית. אך בשער הכוונות (דף נב ע"ב) הזהיר ע"ז לחלוץ מיד בשקיעת החמה.

כא. תפילין בחול המועד

עי' ב"י (סי' לא) שהב"ד הראשונים שאפשר להניח תפילין בחול המועד, שכ"כ התוס' (מנחות לו: ד"ה יצאו) והרא"ש (הל' תפילין סי' טז), מרדכי (הל' תפילין דף יג.) בשם ר"י ועו'. ואחר זאת הב"ד הזה"ק בשיר השירים בחומר האיסור להניח תפילין בחול המועד, וסיים דמאחר דבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש, מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רשב"י המפליג כל כך באיסור הנחתן. אך בזה אין הוכחה דמרן הב"י פוסק כדברי הזה"ק, אלא מחמת שהוא קדמון לדברי הראשונים שכתבו להניח, ולכך עבדינן כוותיה בזה. וגם בתבואות שמש (או"ח סי' סז) הביא ראייה זו, וכתב דאין להוכיח מזה דאזלינן בתר דעת הזה"ק, דלא אמר הב"י כן מחמת הזהר, אלא מחמת הפלגת חומרת

הנחתן, ובשביל זה אין לעבור על דבריו, אך היכא דהזהר הוא כנגד כל הפוסקים אין שום הכרע מדברי הב"י שצריך ללכת אחריו, וכסברת הרב דברי מנחם (סי' כה הגב"י ט') שכתב בשם חכם צבי, דבמקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי קבלה יכריעו, מוכח דבמקום שאין פלוגתא, רק כולם היפך דברי הזה"ק עבדינן כוותיהו ולא כדברי הזהר. ועי' בעמק יהושע (ח"ב בסה"ס) דמנהג כל בני ספרד שלא להניח, אך שמע שמקודם היו מניחים כדברי הרא"ש, ואח"כ מצאו שכתב הרשב"י שאסור להניחם ועל כן נמנעו מלהניחן בחוה"מ, זאת אומרת להדיא שגם הוא לא פסק להניחם אלא מטעם הרשב"י ואחרת היה פוסק כהרא"ש א' מעמודי ההוראה, וא"כ מרן חש לדברי הזהר. וענה ע"ז בשמש ומגן (או"ח סי' יא) דברור הדבר שחזר בו מטעם דברי רשב"י, אך זה משום שיש עמו להקט פוסקים, וכמ"ש דבמקום שנחלקו הפוסקים דעת הקבלה מכריעה, דמי יוכל לגשת לעבור ע"ד רשב"י, אך במקום שאין מחלוקת וכל הפוסקים נגדו אין ראייה כלל, דהוי כאילו הוא נגד הגמ' שאנו נמשכים אחריה.

כב. רצועות התפילין

בטור (סי' לג) כתב דבפנים יכול לעשות איזה צבע שירצה. אך בספר הכוונות (דרוש ה' לתפילין) כתב שישחירם פנים ואחור, והב"ד הש"ץ בחלבי השלמים (דף ט' ע"א).

כג. ברכות השחר שלא נתחייבו בהם

בש"ע (סי' מו), כל ברכות השחר שלא נתחייב בהם, כגון שלא שמע קול תרנגול או שלא ישן בלילה, לא יברך אותם בשם ומלכות, ודעת המקובלים דמברכים, ואף דלא נהגינן בזה כדעת מרן, מ"מ מוכח דמרן לא סבר כדעת המקובלים, אלא בהכרח שכך היה המנהג קודם קבלת הוראות הש"ע, ואף דבכ"מ אמרינן סב"ל, אין אחר המנהג כלום. וגם מה שמור"ם פסק כדברי המקובלים, לענ"ד לא פסק כן מחמתם, אלא מחמת הסברא שנקט כוותיה, דניחא ליה דעת הסוברים שמברכים לה' שברא העולם. ולכך גם אין להוכיח לסוברים דלא אמרינן סב"ל כנגד האר"י, דהכא הוא מקום מנהג, וכנגד מנהג לא אמרינן סב"ל. וכ"כ בשו"ת תבואות שמש (או"ח סי' סז), לתמוה על מה שהבא"ח וכה"ח הוכיחו לשיטתם מברכות השחר. ועי' לקמן במ"ש דאמרינן סב"ל אף כנגד האר"י.

כד. ברכת הנותן ליעף כח

דעת מרן הבית יוסף שאין מברכים ברכה זו, שלא נזכרה בתלמוד, ודעת האר"י ז"ל ושאר המקובלים לברך ברכה זו, וכך נשתרש המנהג, וכמ"ש הגאון החיד"א והוסיף דאלמלא מרן ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל גם הוא יודה לברכה, ומה גם שכתב כנה"ג שמרן חזר בו וכו', וענו ע"ד במקומו. וגם הגאון מהר"ש משאש כתב לענות ע"ז בתבואות שמש, ואכמ"ל, ומ"מ אין ראייה מהתם כמתבאר. והוסיף מהר"ש משאש שבמקומם נהגו לאומרו בלא שם ומלכות, ואע"פ שראו לדברי האר"י החי, מוכח דאין מוכרח לעשות כדברי הזהר. וראיתי

שכתב ביצחק ירנן (ח"א יו"ד סי' יד) שמרן חזר בו רק מפני דעת האר"י, ושכ"כ גם גיסו הגאון הנאמ"ן באור תורה (שנה ט' עמ' קז), שעם כי כתבו קצת ראשונים לאמרה, מ"מ אין ספק שההכרעה העיקרית נפלה עפ"ד האר"י וכו', אך יש לתרץ זאת בפשיטות, שנכון הדבר שההכרעה הייתה עפ"ד האר"י, אך זאת אחר שנחלקו בזה הפוסקים הראשונים ולא הייתה הכרעה, המכריע הוא האר"י ז"ל עפ"ד הזה"ק, אך אין בזה הוכחה לשאר מקומות.

כה. ברכת הנותן לשכוי בינה בלילה

דעת הטור (סי' מז) בשם הרא"ש דאין מברכים אלא ביום, אך בזה"ק (סדר ויקהל דף קצה:) איתא דמברכים ברכה זו בחצות לילה, וע"ע פר"ח דכתב דהרא"ש לא פליג אלא אורחא דמילתא נקט, וכן עי' ביד אהרן דנחלק ע"ז, וכן עי' במטה יהודה דנקט כרא"ש ושכן דעת מרן דהויא כפרשת התמיד.

כו. ברכת שעשה לי כל צרכי בט' באב ויוה"כ

כתב הטור (סי' תריג), בשם הרא"ש (יומא פ"ח סי' ג'), שכתב בעיטור (הל' יוה"כ דף קו ע"ג), איכא מאן דאמר שאין מברכים ביוה"כ על נטילת ידיים ושעשה לי כל צרכי וכו', וכ"כ הר"ן (דף ב. ד"ה והוי), ותמהו ע"ז, דכיון שבמקום דליכא סכנת עקרב אסור לנעול, היאך יברך שעשה לי כל צרכי, וצ"ל דהכי קאמר, אילו לא היה צד היתר לנעול מנעלים ביוה"כ ודאי לא היה יכול לברך, אך מאחר שאפשר למצוא צד היתר, כגון היכא דאיכא סכנת עקרב, א"כ לא נאסר לגמרי נעילת הסנדל, והלכך שפיר מצי מברך. והרא"ש דייק בזה יותר, שכתב דכיון דבידו וברשותו הן לנעלם, כגון מפני סכנת עקרב, מותר לברך. וטעם נוסף כתבו הרא"ש (שם) והר"ן (פסחים ד. ד"ה מיהו בירושלמי), דאף שהולך יחף לא נמנע מלברך שעשה לי כל צרכי, שעל מנהגו של עולם הוא מברך, כשם שהוא מברך הנותן לשכוי בינה, אף דלא שמע קול תרנגול. אך הרמב"ם (פ"ז מהל' תפלה ה"ח) כתב דההולך יחף אינו מברך שעשה לי כל צרכי. והנראה בדברי מרן הב"י דתלה הדבר במחלוקת הנז"ל, אי אמרינן דמברך על מנהגו של עולם או על הנאתו, ובסי' מ"ו פסק כדברי הרמב"ם אינו מברך אם אינו נהנה, וכנז"ל אין מנהגינו כן, וכך הדבר גם בברכת שעשה לי כל צרכי בט' באב ויוה"כ. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח סי' צא בח"ז אות ז').

כז. כיסוי הראש

כתב בבית יוסף (סי' מו) שיתבאר בסי' צו שאסור ממדת חסידות שלא ללכת בגילוי ראש, וע"ש בשם הזה"ק, דאסור ללכת בגילוי ראש ד' אמות, משום דמסתלקי חיי מיני, ובכ"ז בש"ע כתב שהוא מדת חסידות.

כח. ברכת והעריב נא

ע' בב"י (סי' מז) דנסתפקו אי הוי ברכה בפני עצמה או דהוי ברכה א', ואם חיסר הוי' הוי כמפסיק באמצע ברכה. וכתב בדבריו הש"ץ בחלבי השלמים (דף ח' ע"ג) דבהיות ויש ספק ודאי דאין לענות אמן באמצע. אך בשעה"כ כתב דהוי ברכה בפני עצמה ויש לענות אמן. ועי' במאמר (סק"ה) דס"ל דאין חשש עניית אמן אף אי הוי ברכה אחת.

כט. פרשת התמיד

בש"ע (סי' מח) כתב לאמרו ובשער הכוונות פשוט הוא שלא לאמרו, וכסברת המנהיג.

ל. איחר לתפלה

כתב הטור (סי' נב) בשם כמה גאונים שידלג, אך ע"פ הסוד יש לאמרן כסדר. ומהרי"ץ אשכנזי בתשו' (סי' לו) כתב דלא פליגי, והב"ד הש"ץ בחלבי השלמים (דף ט' ע"ב).

לא. אכילה קודם עלות השחר

הנה בזה"ק החמירו בזה מאד, שכל שישן שינת קבע על מטתו, אסור לו לאכול עד שיתפלל שחרית, והאוכל עובר על מה שנאמר (ויקרא י"ט כ"ו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו, והרי הוא כמנחש וכמעונן (עי' בזה"ק ויקהל דף רטו ע"ב). וכתב בספר טוב הארץ (מאת הגר"נ שפירא) והב"ד הא"ר (סי' פט ס"ק יא), ובדברי הגאון החיד"א בשו"ב (שם סק"א), שאף הקם בחצות לילה אסור לטעום, והטועם הרי הוא כעובר ע"ז, ונקרא מעונן ומנחש. ועוד כתב הגאון החיד"א בשם מהר"ר ישראל שלמה לינגו בכת"י, שהאריך לאסור איסור, וצווח ככרוכיא על הנוהגים לאכול באשמורת בערב ר"ה, והתמרמר מאד ע"ז. וכ"כ בספר יד אהרן (הגב"י ס"ס פט) בשם מהר"ו לאסור אכילה קודם עלות השחר. וכתב בשו"ב (שם סק"ב), ואל תשגיח במי שכתב בשם מהר"ו שהיה אוכל מיני תרגימא באשמורת, שאין לסמוך ע"ז, ופשוט שמהר"ו לא עשה כזאת, כי איסור גמור הוא על פי הזוהר. ואולי היה הרב חולה, וגברא דלא שפיר חזי, העד העיד לפני חכמים וכתוב בספר, ולכן אסור לטעום פירות או מיני מתיקה באשמורת הבוקר. וכ"כ בניצוצי אורות על הזה"ק שם. ומ"מ דעת הש"ס אינה כן, דאיתא בתענית יב, עד אימתי הוא אוכל ושותה (בליל התענית) עד עמוד השחר, אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל. איתיביה אביי, ישן ועמד ה"ז אוכל, התם במתנמנם. וכן פסקו להלכה, הרי"ף שם, רמב"ם (פ"א מתענית ה"ח) והרא"ש שם, וכן הוא בש"ע (סי' תקסד ס"א), ומיירי בשינת קבע כמ"ש הסמ"ג והטור. ודעת הירושלמי בזה דהא דאסור באכילה הוא בלא התנה, אך אם התנה מותר. וכ"פ ר"י, תוס' והרא"ש בתענית שם. ובהגמ"י כתב שגם הש"ס דידן מודה לדברי הירושלמי, ובבית יוסף נסתמך להקל ע"ז אם התנה. והעולה מהאמור דנחלקו תלמודא דידן והזה"ק אם מותר לאכול קודם עלות השחר, ולכך ודאי שאין למחות ביד המקלים בזה. ומ"מ בש"ע לא פסק כדברי הזה"ק. ועי' בספרי הק' מועדי ה' (הל' ערב ר"ה סי' ד' הערה כא).

לב. הפסקה לאמן יהא שמייה רבה עד בעלמא בברכות ק"ש

כתב מרן בבית יוסף (סי' נ"ו) בשם רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל, שמאחר שיש מחלוקת בדבר, שיש אומרים שצריך לענות כ"ח תיבות דהיינו עד דאמירן בעלמא, וי"א כ"ח אותיות, לכן צריך לענות עד דאמירן בעלמא, אבל כשיפסוק בק"ש וברכותיה לענות קדיש לא יענה אלא עד לעלמי עלמא, ולא יותר, שאולי השאר הוא הפסק, יש לענות בק"ש וברכותיה, גם תיבת יתברך, דאיתא במדרש שאסור להפסיק בין עלמא ליתברך. וכן העלה בשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סי' ה'). ותמה עליו הגאון המקובל רבי עובדיה הדאיה, איך פסק כנגד דעת רבינו האר"י ז"ל שקיבל מפי אליהו שצ"ל כ"ח תיבות עד דאמירן בעלמא, נגד בחינה שלישית של מלוי המלוי של השם, כמבואר בשער הכוונות (דרוש הקדיש דף טו ע"ב). וענה לו הגאון היבי"א (ח"ו או"ח סי' ח'), שמאחר שרוב הפוסקים הראשונים ס"ל דסגי לענות תמיד עד לעלמי עלמא, ומהם: רב סעדיה גאון, ורב עמרם גאון, ורש"י בס' הפרדס ומחזור ויטרי, והרמב"ם בנוסח התפלה ובעלי התוספות, והרשב"א, והארחות חיים, והרד"א, והריב"א, לכן צדק מאד מרן הב"י בהביאו להלכה דברי רבינו הגדול מהר"י אבוהב, שיש לחוש משום הפסק שלא לצורך בק"ש וברכותיה, וע"כ יענה רק עד עלמא או עד יתברך, ותו לא. והוסיף שנשען בזה על רבותינו האחרונים שהיה להם יד ושם גם בחכמת הקבלה, ועם כל זה פסקו שבק"ש וברכותיה לא יענה כנהוג עד דאמירן בעלמא, אלא עד יתברך. ומהם הגאון ר' יעקב אלגאזי בשלמי צבור (דף פד ע"ד), שפסק כדברי הלחם חמודות שהביא דברי מרן הב"י שלא לענות בק"ש וברכותיה אלא עד עלמא, והרה"ג המגיה מהר"א חאיון הסכים כהב"י ומג"א שיענה עד יתברך, שאין להפסיק בין עלמא ליתברך. וכן הסכים המאמר מרדכי (סי' נו), וכ"פ במנחת אהרן (כלל יוד סק"ל), אע"פ שהיה מגורי האר"י ז"ל. וכן פסקו גדולי רבני ארם צובא, ומהם מהר"י הררי בשו"ת זכור ליצחק (סי' ז), מהר"א שמאע בשו"ת קרבן אשה (סי' ח) ובספר מעין גנים למהר"ם עבאדי (מע' ה' אות ב'). וכ"פ הגאון ר' דוד עמאר, תלמיד מהר"ח בן עטר בספר תפלה לדוד (סי' קס"ג). וכ"פ הרה"ג מהר"א הכהן מסאלוניקי בספר טהרת המים בשו"ת טהרה (מע' ע אות מד), ובשו"ת מעט מים (סימן יט). וכ"ד הגאון מהר"א ישראל בשו"ת עוגת אליהו (סימן לה) שג"כ פסק להלכה כדעת מרן הב"י דבק"ש וברכותיה יענה עד לעלמי עלמא [יתברך], ולא כנהוג שאומרים עד דאמירן בעלמא, ע"ש. וכ"ד הרה"ג מהר"ר יחיא צאלח בסידור עץ חיים (דף ל ע"א), וכתב שמלבד שרוב כל הפוסקים עונים פה אחד שצ"ל עד לעלמי עלמא, הנה גם הרבה מהמקובלים הסכימו כן, ומהם בעל הרוקח (בסי' ש"כ ושס"ב), ושכן הוא בפרקי היכלות, והרה"ג המקובל מהר"ם כלץ בספר המוסר, והרב סדר היום.

לג. זמן ברכות קריאת שמע

הנה דעת מרן הבית יוסף ובש"ע (סי' נח ס"ו), דאין לברך ברכות קריאת שמע אחר ד' שעות מהיום. והגאון בא"ח בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' יב), כתב דאף דכל האחרונים

פר"ח ודעמיה, סבירא להו דמברכים ברכות ק"ש כל היום, ונקטי להלכה כהרמב"ם ודעמיה, ולא חשו להאי כללא דקי"ל ספק ברכות להקל בענין זה, מ"מ אנן בדידן צריך להורות כמ"ש מרן ז"ל דלא יברך אחר ד' שעות, מיהו נ"ל בס"ד דיש לנו לומר בנ"ד איכא טעמא רבא ע"פ הסוד לברך גם הקורא אחר ד' שעות, ולפחות אית לן למנקט סברא מציעתא, והיא סברת מאן דאמר דמצי לברך עד חצות, שהוא זמן תפלה לתנא קמא, ואפילו לרבי יהודה יכול להתפלל עד חצות, ויש לו שכר תפלה, ומאחר דיכול להתפלל עד חצות גם הק"ש יקרא בברכותיה, יען כי לדברי רבינו האר"י ז"ל אם יקרא ק"ש בלא ברכות קודם התפלה ה"ז חסרון גדול בידו בתיקון הק"ש ותפלה, כי הק"ש הוא לצורך התפלה, ובלא ברכות אינו נשלם הענין. גם עוד חסרון זה יזיק לתפילת המנחה, כי במנחה לא יש ק"ש, והסמך על מה שנעשה בק"ש דשחרית, ואם קראה בלא ברכות לא נשלם הענין הנעשה בק"ש. גם עוד, אם יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל, ה"ז חסר ממנו סמיכות גאולה לתפלה, שהוא צורך גדול לפי הסוד ולפי הפשט, ועל כן יש לומר כל כהא אין לחוש להכלל דסב"ל, ונלך בזה לפחות בתור סברה האמצעית לברך עד חצות בשביל התפלה. ע"כ. וענה ע"ד מהר"א מני, שגם ע"פ הסוד אין ענין לברך אחר ד' שעות, ושניהם עמדו על משמרתם. ומ"מ בבא"ח (סדר וארא אות ה') כתב שאם עבר ד' שעות יקרא ק"ש כקורא בתורה ללא ברכות, משום סב"ל. וחזר ע"ז בעוד יוסף חי (סדר וארא אות יז) והוסיף שאין לזוז מסברת מרן, שפסק שלא יקראנה בברכות אחר ששתה רביעית, וכ"ש שהוא בכלל סב"ל, ואין הברכות מעכבות. ועי' בעין יצחק (ח"ג עמ' רפ) שהביא כ"ז, והביא סיוע לדברי מהר"א מני מדברי מהר"ש ויטאל בשם רבו, שהעיקר שלא יאמרו הברכות אחר ד' שעות.

לד. אמירת קדושת יוצר ביחיד

כתב מרן בבית יוסף (סי' נט) בשם הזה"ק שאין היחיד אומר קדושת יוצר בלשון הקודש, וכתב מרן שאף שהעולם נהגו לומר קדושת יוצר ביחיד, נראה לענ"ד שמאחר שאין דבר זה מפורש בתלמוד, יש לנו לתפוס כדברי הזה"ק, וכמו שכתבתי בסי' לא בדין הנחת תפילין בחול המועד. ובש"ע (סי"א) פסק, י"א שהקדושה שביוצר יחיד אומרה, לפי שאינה אלא סיפור דברים, וי"א שיחיד מדלגה ואינה נאמרת בציבור, ויש לחוש לדבריהם וליזהר שהיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה. ע"כ. ובש"ע נקט רק בלשון יש לחוש, אף שהדבר מתבאר בדברי הזה"ק, וזאת מאחר שכמה פוסקים נקטו כדברי הזה"ק, ומהם רב נטרונאי גאון, הרמב"ם, רשב"א, רבינו ירוחם ועו'. וכן דייק בילקו". וגם הגאון ר' יהושע מאמאן בספרו ח"ב כתב להוכיח לשיטתו דאזלינן בתר דברי קבלה מדברי הבית יוסף בנדון זה, ודחה דבריו מהר"ש משאש, שגם סברת הזהר היא סברת גדולי עולם, והזהר בא באחרונה להכריע.

לה. עניית אמן אחר ברכת גאל ישראל

ראיתי בספר א' שרצה להוכיח מדין זה שמרן פוסק כזה"ק כנגד חכמת הנגלה, והפריז ביותר בדבריו, שכתב שהבית יוסף הביא דעת הראשונים שיש לענות אמן ושכך פסקו בפשיטות כל הראשונים והגאונים, והמעייין בדברי הב"י יראה כמה מנסה הלזה לסלף דברי מרן הבית יוסף וכל מגמתו לעקור דבריו, שמרן הבית יוסף כותב להדיא בשם הרמב"ם שאין לענות אמן אחר הברכה, ועוד תמה על הטור שכתב בשם הרא"ש שנוהג כרמב"ם לענות, והרמב"ם כתב להדיא שלא לענות. ואכן מרן הבית יוסף הביא עוד שהמנהג שלא לענות אינו מפני הרמב"ם אלא מטעם הפסק בין גאולה לתפלה, ורק כתוספת הביא דעת הזה"ק שאין לענות אמן, ובספר הלז סילף דברי מרן הבית יוסף שזה עיקר טעמו, ולא הבין מדרכיו כלל.

לו. מנין החלונות בבית הכנסת

נתבאר בזה"ק (ח"ב בהיכלות דף רנא ע"א) שלבית הכנסת צריך שיהיה י"ב חלונות, ויש בזה כמה סודות, ובעז"ה בהלכות בית הכנסת יתבאר באורך, ומ"מ בש"ע (סי' צ' ס"ד) כתב רק שטוב שיהיו בבית הכנסת י"ב חלונות, ובבית יוסף ביאר שבפוסקים לא נזכר כן אלא בזה"ק. ובזה כיון שאין מגיעה וסתירה בדברים, אף לדעת מרן ראוי לבנות י"ב חלונות, אך פשוט שאין בזה עיכוב.

לז. שמיעה באוזן בתפלת העמידה

בתחילה כתב מרן הבית יוסף (סי' קא) שהרוצה להשמיע לאזנו רשאי ומצוה לכתחילה, ושכן דייק הרשב"א (ברכות לא. ד"ה וקולה) מדברי הגמרא, אך בגמרא לא איתא הכי בהדיא אלא הכי, מכאן למתפלל שלא ישמיע קולו בתפלתו, ודייק הרשב"א שלא ישמיע לאחרים, שכל המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה, ועש"ע בשם התוספתא (פ"ג ה"ט), יכול יהא משמיע קולו לאזניו, פירש בחנה והיא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. ובבדק הבית הב"ד הזה"ק (ח"ב רב ע"א) שהוא תנא המסייע לדברי התוספתא, וכתב שראוי לחוש לו. ולפ"ז אין להוכיח שמרן הסכים לדברי הזה"ק, אלא משום דהוא תנא המסייע לתוספתא, ואין הדבר מבואר להדיא בגמ' להיפך מזה, ולכך פסק שיש לנהוג בזה כזה"ק, אך אין להוכיח מדין זה שמרן קיבל תמיד דעת הזה"ק. ועש"ע בשו"ת יבי"א (ח"ח או"ח סי' י'). ואין זה ברור אם בדק הבית קדם לדברי מרן הש"ע או שהש"ע קדם וחזר בו ממש"כ בש"ע שמותר להגביה קולו. ולענ"ד אפשר לבאר בדבריו שבסתמא מוטב שלא ישמיע לאזנו כלל וכדברי הזה"ק ואם אנו יכול לכויין יש לו על מה לסמוך שישמיע לאזניו. וראיתי בשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח סי' פה אות ה') שכתב שדברי הירושלמי הם כדעת מרן שיכול להשמיע לאזניו, ואף הברייתא לא נעלמה מעיני הבדולח של מרן, אלא שסובר שהלכה בזה כירושלמי כנגד התוספתא, וכן כנגד דעת הזה"ק. ושכן משמעות ש"ס דילן. ודעת הפוסקים שכשהזהר חולק על הירושלמי הלכה כירושלמי, וכמ"ש בפתה"ד (סי' כה) ובשדי חמד בכללי הפוסקים (סי' ב' אות ה'), וכ"ש כאן שיש אומרים שגם הזהר לא מיעט

אלא שלא להשמיע לאחרים, וכמ"ש במטה יהודה (סי' תקפב ס"ז) ועוד אחרונים. וגם בדעות המקובלים מצינו שאפשר להשמיע לאזניו, וכמ"ש בספר עולת תמיד בהגהת מהר"י צמח שהעיד על מהרח"ו מדברי הזהר דלא אשתמע ההיא צלותא לאחרא, משמע מכאן שלאזניו בלבד מותר, וגם מ"ש בזהר ואי ההיא צלותא אשתמע לאודניו דב"נ וכו', נוכל לומר לאודניו דב"נ אחרינא, ולכן לא אמר לאודניה, אך מי יבא אחר המלך מהרח"ו. וגם בסידור בית עובד (הל' תפלה סע"ה) כתב שראה להגאון המקובל מהר"י סרוק שכתב שצריך להשמיע לאזניו, והוא היה תלמיד מובהק להגאון האר"י. וכן הביא הגר"א מני בספר שיח יצחק (דף קכט סע"א).

לח. סדר הכריעות בתפלת העמידה

כתב בש"ע (סי' קיג ס"ו), כשהוא כורע יכרע במהירות בפעם אחת. וכתב המג"א (סק"ד), כשיאמר ברוך יכרע ברכיו, וכשיאמר אתה ישתחוה בראשו עד שיתפקקו וכו', וכ"כ הרש"ל בביאור על הסמ"ג (מצו"ע יט), דברוך הוא מלשון ברוך, והיינו כל ברוך לך תכרע, ולכך צריך לכרוע בברכים באמירת ברוך. וכתב בא"ר דמשמע דבמודים ישחה גופו וראשו בבת אחת. אך ברמב"ם (פ"ה מהל' תפלה ה"י) כתב, כשהוא כורע בארבע הכריעות, כורע בברוך וכו', ועוד כתב (הי"ג) דכריעה האמורה בכל מקום על הברכים וכדאיתא בברכות לד: ומגילה כב: משמע הכל כלול, וכן דייק בשו"ת דברי יציב (ח"א סי' סג) וכן בעין יצחק (ח"ג עמ' רעד).

ובספר משנת חסידים כתב בשם האר"י ז"ל (הב"ד בבאר היטב סק"ח), דכשאומר ברוך יכרע גופו, וכשאומר אתה יכרע ראשו, ולא הזכיר כריעת הברכים. וכ"כ במחב"ר (סק"ב) בשם תלמידי האר"י. ובקשר גודל (סי' יג ס"ב) כתב, יכרע כל גופו כשאומר ברוך, וכשיאמר אתה ישחה ראשו ושכן הוא בזהר. וכ"כ בשו"ת בית יעקב (סי' קכז) והב"ד בשע"ת. וע"ע בשבלי הלקט (סי' כב). ובכה"ח (ס"ק כא) הביא משער הכוונות דרוש ב' דהכריעה נחלקת לשנים, כריעה תחילה בגופו, ואח"כ ראשו. ובסידור הרש"ש כתב, כשאומר מודים אנחנו לך יכרע גופו וכשאומר שאתה הוא, יכרע את ראשו. ואע"ג דבשעה"כ איתא דבמודים לא יעשה כי אם כריעה וזקיפה אחת של הגוף בלבד, הרש"ש דקדק מדברי האר"י שיעשה בבת אחת שתי כריעות ושתי זקיפות. וע"ע בילקו"י (סי' קיג).

לט. ברכו אחר התפלה בשבת

ע"י ש"ע (סי' קלג ס"א) דכתב דאין אומרים ברכו בשבת ויו"ט לאחר קדיש בתרא, ובהגהת כתב דאף במקום שאומרים אותו בחול, היינו משום אותם יחידים שלא היו בבית הכנסת באמירת ברכו, אך בשבת ויו"ט אומרים אותו כי הכל באים לבית הכנסת קודם ברכו. וכ"ה בשו"ת הריב"ש (סי' שלד), יעו"ש. אך בשער הכוונות (דף ע' ע"ב) כתב לאמרו, וכן פשט המנהג בא"י כמש"כ במחב"ר (סי' רפו סק"ד) ובבא"ח (ש"ב וירא ד'). וידוע הדבר

שבענייני התפלה קיבלו ע"ע בני ארץ ישראל וקהילות הספרדים לנהוג כדעת האר"י ז"ל. וראיתי למש"כ בספר קבלה למשה מסיני (עמ' קלט) שתלה הדבר בדעת הסוברים דאין לומר ברכו אחר התפלה משום שאין לה ברכה הסמוכה, וכתב שמרן בסי' קלג 'האריך' לבאר את דבריו בשם הריב"ש וכו', ומרן לא האריך בזה כלל, ורק הביא דברי הריב"ש שלא לומר מאחר שאין ברכה לאחריו, וקמו קצת הקהל לומר שאין ראוי לבטל מנהגם, וכתב מרן הב"י דדבר פשוט הוא שברכו נתקן קודם ברכות של ק"ש, ורק אם כל הציבור שמעו אותו קודם הברכות אין לאמרו כלל אחר התפלה והאומרו טועה. ובספר הנז' האריך והרחיב את דברי מרן הבית יוסף בדברים שלא כתבם, ולא הייתה כוונתו לדברים אלו כלל. והמעין בדברי הבית יוסף, בסי' קלג וכן בסי' סט, יראה שאכן מרן סבר כן דאין לומר ברכו ללא ברכה לאחריה, אך מודה שאם יש מי שלא ענה על ברכו בתחלת התפלה אפשר לחזור על ברכו, וכמש"כ להדיא (בס"ס קלג) בשם הריב"ש, שבימות החול ובלילי שבתות ויו"ט ישובו למנהגם הקדום לאמר ברכו, באשר יש שם לעולם קצת אנשים שלא שמעוהו, אבל בשבתות ויו"ט שחרית, שכבר התפללו כלם בשעה שיוצאין מבית הכנסת, בזה יהיו דברי רבי משה המתקן קיימים, ע"כ. ואפשר שנסתמך בזה על מ"ש שבעניית ברוך ה' המבורך סגי וחשיב כברכה לאחריה, וכמ"ש בדרכי משה (סי' סט) ונראה שהסכים עמו הדרישה, וכן דעת הב"ח והאר"ר ועוד מהאחרונים, וביניהם בערך השלחן (סי' תקנט). ולכך גם מה שנוהגים כיום לחזור על ברכו אף בשבת, יש לזה יסוד ושורש בדברי מרן הבית יוסף, וכל מה שכתב בשלחן ערוך הוא רק על תפלת שחרית של שבת ויו"ט. ועוד אפשר שבהיות ואמרינן עלינו לשבח, שהם דברי שבח לבורא עולם, שעונים לאומר ברכו את ה', וכן כתב להדיא בשו"ת רב פעלים (סי' ח') שהמנהג פשוט לומר ברכו קודם עלינו לשבח, והוא ע"פ האר"י, וסגולתו להעלות ניצוצות ליודעי ח"ן, וגם באתריה דמרן אזלינן בזה אחר דברי האר"י, וכמובאר אין זה סותר לדברי מרן הבית יוסף. ועוד יש ליישב, וראיתי שכ"כ הגאון ר' יצחק יוסף שליט"א בספרו ילקו"י (או"ח ס"ס ט), שמרן לא איירי אלא בענין פורסין על שמע, אך מדברי מרן בסי' קלג נראה לכא' דמיירי גם בכה"ג שאין פורסין על שמע.

מ. קריאת ס"ת

כתב מרן הבית יוסף זיע"א (סי' קמא), גבי קריאת התורה, אם העולה קורא יחד עם הש"ץ, ורבינו הגדול מהרי"א ז"ל כתב, שמעתי שכתוב בספר הזהר שאין לקרות כלל אלא אחד, וראוי לחוש לדבריו אם האמת הוא כך, שאני לא ראיתי כתוב אלא שמעתי, עכ"ל. ואני הכותב זכיתי למוצאו, והוא בפרשת ויקהל (רב:), וז"ל וכו', וכיון דלדברי הזהר אסור לקרות אלא אחד לבד, ועכשיו שנהגו ששליח ציבור הוא הקורא, העולה אסור לקרות, אע"פ שלדברי הפוסקים צריך לקרות, ואם לא יקרא, כתבו דהוי ברכה לבטלה, מאחר שלא נזכר זה בתלמוד בהדיא, לא שבקינן דברי הזהר מפני דברי הפוסקים. ועוד, דהא איכא למימר דכל שהעולה שומע מה ששליח ציבור קורא ומכוין לבו לדבריו, הרי הוא כקורא, דשומע כעונה (סוכה לח:), הילכך צריך ליזהר העולה מלקרות עם שליח ציבור. ומיהו אפשר

שאפילו לדברי הזוהר רשאי לקרות, והוא שלא ישמיע לאזניו, וכן משמע מהלשון השני שכתבתי דמדמה ליה לתפלה שאסור להשמיע לאזניו, ואע"פ שבלשון הראשון שכתבתי לא הזכיר אלא דיבור, אפשר דכל שאינו משמיע לאזניו לא קרי ליה דיבור, וכן ראוי לעשות, לקרות העולה בנחת בענין שלא ישמיע לאזניו, ע"כ. ובזה נראה דבהיות והסדר לו על נקלה דעת הרא"ש והטור יחד עם דעת הזהר, פסק דיקרא ולא ישמיע לאוזניו, וכך יצא י"ח כל הדעות. ודעת מור"ם בדרכי משה שם אות ב', דאין לזוז מדברי הפוסקים אפילו אם היה הזהר חולק עליהם, ודלא כהבית יוסף שכתב דלא שבקינן דברי הזהר מדברי הפוסקים. וכ"כ בשיירי כנה"ג (סי' ד' בהגב"י ט') בשם לחם חמודות (פרק הרואה אות עז) דדבר המפורש בגמ' דידן שבקינן ספר הזהר ועבדינן כגמ'.

אך אין להוכיח מהתם דבפולגת הזהר והתלמוד אזלינן כתלמודא, דבזה לא נזכר להדיא בתלמוד כלל, אלא דברי הזהר כנגד הראשונים, וודאי שהזהר קדום להם, ולכך הלכה כדברי הזהר, שהם דברי תנאים, ולא נקט הבית יוסף כך מפני חכמת הקבלה, אלא שהזהר קדום לראשונים, וכ"כ בעין יצחק (ח"ג עמ' רסו), במענה לא' שרצה להוכיח מדברי הבית יוסף דאזיל כחכמת הקבלה בכל.

וכן כתב מהר"ש משאש בספרו תבואות שמש (או"ח ריש סי' סז), דלכאור' אחר שהביא דברי הזה"ק תיכף ומיד הביא עוד ב' טעמים להשוות דברי הפוסקים עם דברי הזהר, מוכח דטעם ראשון לא הספיק לו לדחות דברי הפוסקים משום דברי הזהר, ובפרט בספק ברכה לבטלה, ולכן בא עליה מב' טעמים שיתן בדעתו לשמוע היטב והוי כקורא, ואז אין ברכתו לבטלה גם לדעת הפוסקים, ובזה יצאנו ידי שניהם, הפוסקים והזהר. ובתירוץ השני שגם הזהר יודה דיכול לקרות אם אינו משמיע לאזניו וכו'. ומכל זה מוכח שהיה קשה בעיניו לפסוק כזהר נגד הפוסקים, ולא ברירא ליה מילתא ובפרט בספר ברכות, ולכן טרח ליישב אליבא דכו"ע, ודלא כמו שהבין בספר עמק יהושע (או"ח סי' לז) דלדעת הפוסקים לא מהני הא דשומע בקורא, ולא אליבא דידהו תי' הב"י, אלא בכל א' מהתירוצים משום לפוסקים עם הזהר. וע"ע בבדק הבית סי' קא שכתב דמ"מ מהזהר שכתבתי בסי' קמא מסכים לדברי התוספתא וראוי לחוש לו, וכתב ליישב דבריו בתבואות שמש שם. וענה על דבריו בעמק יהושע (ח"ב בהערות בסוף הספר סי' א' דף רסג), דטעם הראשון שכתב מרן להשוות הפוסקים להרא"ש עם הזהר לומר שומע כקורא, א"א לאומרו בדברי הרא"ש והפוסקים, דכתבו להדיא דאם לא יקרא תהא ברכתו לבטלה משמע דקפדי אקריאה, ולכן העיקר הוא הטעם השני, דגם הזהר איירי שקורא בלחש ולא ישמיע, ובזה הפוסקים מודים, וכ"פ בש"ע. וא"כ פסק עיקר כדברי הזהר. וענה ע"ז מהר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (או"ח סי' יא), דעיין מדת הדין גוברת אף לפי דבריו, דעכ"פ ראינו שהיה צריך מרן לטעם השני להכניס בדברי הזהר שהוא קורא בלחש היפך פשט דבריו שהוא שותק לגמרי, וכמו שמצינו למרן שנדלק מזה שלשון הזהר מורה שהוא שותק לגמרי, ותי' שאפשר דכל שאין משמיע לאזניו לא קרי דיבור, ומזה הוציא דין חדש שצריך שלא ישמיע לאזניו, וזה דין רשה מאד, דקשה

לעמוד ע"ז, וכן שינה מדין התפלה שצריך שישמיע לאזניו, וכל האחרונים הקשו מאי שנא זה מזה, וכל זה סבל הבית יוסף לדחוק כ"כ בכדי שלא יניח את הדברים כפשוטם ויפסוק כזהר וישתוק לגמרי, משום דהוי כנגד הפוסקים, אלא בא מרן ופישר ביניהם שיקרא בלחש ולא ישמיע לאזניו, שגם זה דברי דחוק בדברי הטור והרא"ש, ואת כל זה סבל בשביל לקרה הזהר אל הפוסקים. וכ"כ במטה יהודה (סי' קמא סק"ג) דמרן עשה פשרה להסכים דברי הזהר עם הפוסקים. וע"ע בשמש ומגן שם במה שכתב ליישב עוד דברי מרן הבית יוסף.

מא. שתה רביעית מים קודם הסעודה

כתב הבן איש חי (סדר נשא אות ב'), נכון להזהיר את זה השותה מים בין קידוש לברכת המוציא, שלא ישתה רביעית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה, ויכנס במבוכה של המחלוקת, שיש אומרים שצריך לברך ברכה אחרונה על המים, ואין ברכת המזון פוטרת את המים ששתה קודם המוציא, ויש אומרים שאין צריך לברך, ועל כן טוב לזהר שלא ישתה רביעית. ומיהו אם טעה ושתה רביעית יברך ברכה אחרונה על המים קודם המוציא, יען שאף שיש חולקים, מ"מ סברא זו עיקר מפני שכך היא הסכמת רבינו הגדול האר"י ז"ל, אשר צפה ברוח הקודש במצח רבינו מהרח"ו ז"ל, בפעם אחת ששתה רביעית מים קודם המזון ולא בירך ברכה אחרונה, והוכיחו על זאת (עי' שער טעמי המצוות סדר עקב). ואע"ג דהאי עובדא דרבינו מהרח"ו ז"ל אפשר דבחול היה, מ"מ נראה שה"ה בסעודת שבת דאית ביה קידוש נמי דינא הכי לדעת רבינו האר"י ז"ל, וכאשר הוכחתי ובררתי זאת בסה"ק מקבציאל בס"ד. ע"כ. ובהליכות עולם (ח"ב עמ' כח) כתב שהמברך יש לו על מה לסמוך, משום ס"ס, ועי' בחזו"ע (ח"א סי' ט') דכתב דהא דלא עבדינן ס"ס בברכות הוא לכתחילה.

מב. ברכת פרי מעץ סרק

כתב בש"ע (סי' רג) לברך עליהם שהכל, ומקו"ד בשבלי הלקט (סי' קס), תשובות הגאונים, רש"י בספר האורה (ח"א סי' מה), אבודרהם (דף צ' ע"ב) ועו'. ובשער המצוות סדר עקב כתב דהאר"י לא היה חושש לסברא זו, אלא מברך על פירות העץ ועל עשבים אדמה, וכן הביא בשמו בברכ"י (סק"ב). ויש שנהגו כיום שאם הוא פרי משובח מעץ סרק מברכים עליו כברכתו (עין יצחק ח"ג עמ' רעד), אך אינו משום שמסכימים בזה לדעת המקובלים, דמ"מ אנו אומרים סב"ל אף כנגד האר"י, אלא דפירות חשובים יוצאים הם מן הכלל, וכמ"ש הט"ז (סק"א), דלא דיבר הש"ע אלא במינים גרועים הרגילים להיות בעצי היער, כגון תפוחים קטנים וכיו"ב, וה"ה לבני אסא שאינם ראויים לאכילה כ"כ, לכן ברכתם שהכל, אך תותים שכאשר שוהים הם הרבה על הסנה ומתבשלים, טובים הם לאוכלם חיים, ברכתם בורא פרי העץ. וכ"כ המג"א (סק"ב). וכ"כ רבים מהאחרונים, ומהם בפרי האדמה (ח"א דף כה ע"ד) ועו', ועי' ברכת יוסף ידיד (ח"א סי' כז עמ' קא) ובחזו"ע ברכות (עמ' קג) וכן בעין יצחק (ח"ג תשס"ז, עמ' קסג).

מג. מנחה גדולה או קטנה

הנה דעת מרן הבית יוסף דעדיף להתפלל מנחה קטנה, ורק בדיעבד אם התפלל מנחה גדולה יצא י"ח. אך מנהג רבים להקל להתפלל מנחה גדולה אף מלכתחלה. ושמעתי שמרן הגר"ע עטיה זצ"ל היה מקפיד ביותר להתפלל מנחה קטנה.

מד. לבישת לבן בשבת

כתב בשער הכוונות (דף ס"ג ע"א) שצריך האדם ללבוש בגדי לבן ולא של צבעים אחרים, וכפי הצבע וגוון המלבושים שלובש האדם ביום שבת בעוה"ז כך יתלבש בעוה"ב ביום השבת, ועוד כתב שם בשם רבו האר"י ז"ל, שפעם אחץ בקבלת שבת נתגלה אליו נשמת חכם אחד שנפטר בימיו, וראהו לובש שחורים, וא"ל לפי שבעוה"ז היה לובש שחורים ביום השבת, היו מענישים אותו שם להלבישו אחר פטירתו בגדים שחורים אף ביום השבת. וכן בפע"ח (שער השבת פ"ד), ויש לכ"ז מקור בדברי הזהר חדש (יתרו דף נא). ואצטריך חדוה ומיכלא ומישתייא, ולבושין חיורין או דגוונין שפירין, וע"ע בבא"ח (ש"א לך לך י"ח) וכה"ח (סי' רס"ב ס"ק כ"ד). וכתב בברכ"י (סי' רס"ב סק"ג), שבמקום שרובם הולכים בלבוש שחור בשבת אין ללבוש לבנים בפרהסיא, ועי' בתשו' פנים מאירות (ח"ב סי' קנ"ב) והא"ר שהוכיחו מהגמ' (שבת קמז). דרבנן דפומפדיאטא הוו לבשי גלימא אוכמא. ובפנים מאירות שם הב"ד הים של שלמה (ב"ק פא:) דכתב דאפילו בפני עצמו שלא בפני אחרים רצה רבי לנדותו משום יוהרא, כלומר שמראה עצמו ירא שמים, והיא גאווה יתירתא וראוי לנדותו. וא"כ שעכשיו שכמה גדולי ישראל הולכים במלבושים שחורים בשבת, ואחד מני אלף רוצה לומר אקיים דברי המקובלים שכתבו שמצוה לילך במלבושי לבנים בשבת, אין לך יהורא גדולה מזו, וראוי לנדותו, אם לא שהוא מפורסם בחסידות, וכל מעשיו לשם שמים, כההיא מעשה דיהודא בן קנוסא (ב"ק פא.). בר מכל דין אומר אני דאפשר בעיתים הללו אין כאן מצוה בלבישת לבנים, דאמרינן (נדה כ. ובשבת קי"ד), דאמר ליה ר' ינאי לבניו, בני אל תקברני לא בכלים שחורים ולא בכלים לבנים וכו', לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין אבלים, ש"מ דחתן בין אבלים אין שבח ושמחה לו, וכיון דכו"ע נהגו האידנא במלבושי שחורים, אם אחד לובש לבנים הוי כחתן בין אבלים ושמחה נהפכה לתוגה, והמקובלים לא דיברו אלא בימיהם שלא היו לובשים שחורים, משא"כ במדינותינו הוי כחתן בין אבלים. ועוד, בדורות הללו יש לחוש לזחוחי לב, ובפרט בזמנינו בעוונותינו תחתונים למעלה עומדים במקום גדולים ונתקבלו בקהלות גדולות על ידי שררות וכספים המכחישים, ומיד רוצים לדמות לאותן גדולים שהיה מימי קדם, שהיו מפורסמים לחסידי וקדושי עליון שכל מעשיהם היו לשם שמים, והיו לובשים בגדי לבן, לא כן עתה שנתרבו יהורי לב, כל אחד אומר גדול וחסיד אני, על כן אהובי ידידי, ראוי להיות מכת הצנועים והצנע לכת וכל הלכבות דורש ה' יחד, ולדעתי יצא שכרו בהפסדו, ואם רוצה לצאת ידי שמים ראוי להתנהג כשיבא לביתו ללבוש בגדי לבן, ושם אינו חשש יוהרא כולוהו האי, אבל

בפני המון עם בבית הכנסת, הוא כחתן בין אבלים, ויש לחוש ליהורא ושב ואל תעשה עדיף, הנראה לפי עניות דעתי כתבתי. ע"כ. וכ"כ ברוח חיים (ח"ב סי' רס"ב ס"ק ב'), וכן הב"ד הגמ' דרבי ינאי, וכתב דכיון דכו"ע נהגו האידנא במלבושים שחורים. וכ"כ בעין יצחק (ח"ג תשסז עמ' קסו ועמ' קעה). וע"ע בכה"ח פלאגי' (כ"ה א'), וכן עי' שבות יעקב (ח"ב סי' מ"ב), שו"ת חיים שאל (סי' א'), שו"ת גנת ורדים (יו"ד ג' ו') ובכתר שם טוב (ח"ו דף ס"ב).

וגבי לבישת לבן בביתו, עי' פמ"ג (סי' סג בא"א סק"ב) שכתב דבביתו רשאי האדם לעשות מה שירצה, אבל לא בפני רבים. וכ"כ בפת"ש (יו"ד ס"ס רמו) דדבר שבינו לבין עצמו לא שייך יוהרא. אך בים של שלמה (ב"ק פ"ז סי' מא) כתב דאף בצינעא שייך יוהרא. וע"ע שבות יעקב (ח"ב סי' מד) ובדעת תורה (או"ח סי' ג') וכן הביא דברים אלו בשלחן המערכת (מע' ב' אות ג'), אך לא הכריע. ונ"ל דמעשי האדם אף שהם בצנעא, משפיעים על האדם בהתנהגותו בפני אחרים.

מה. ברכת מעין שבע

מנהג העולם שלא לומר ברכת מעין שבע שלא בבית כנסת, כגון בבית האבל או בבית החתן אך מנהג ירושלים תובב"א לומר אף בבית האבל או החתן וכל כיו"ב. ועי' שו"ת ריב"ש (סי' מ') דכתב דבבית חתנים ואבלים ליכא טעמא דברכת מעין שבע משום המאחרים שיבואו לידי סכנה, ולכך אין לומר ברכת מעין שבע, וכ"כ מהר"י אבוהב בשם ספר המנהגות, והב"ד בבית יוסף (סי' רסח) ובשלחן ערוך (ס"י), ועי' שו"ת רדב"ז (ח"ד סי' יח) דהסכים לכך, אך כתב דבבית מדרש ששם לומדים ורוצים להתפלל, אפשר לומר דמשום דעתה רוב העם מבולבל ואין אדם שומע לא תפלה ולא קריאת התורה, עדיף לי עם התלמידים, יעו"ש. וע"פ הסוד יש לאמרה אף כשמתפללים בבית, כמש"כ השלמי ציבור (דף קצח ע"ב), חסד לאברהם טוביאינה (דף קג ע"א). ועי' כה"ח פלאגי' (כח כב) דכתב דבירושלים יש לאמרה בכל מקום אף לדעת מרן הש"ע, דקדושה מבית מלא ספרים, וכן הוא בספר מזבח אדמה (סי' רסח), וע"ע שו"ת הר צבי (או"ח סי' קנב). ואף מהר"ש ויטאל כתב בספר חיים שנים ישלם (עמ' קכד) שאין אומרים מעין שבע בבית האבלים, והוא אף שהיה נוהג ע"פ הקבלה. ומאידך בשו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סי' כג) כתב לאומרה בכל מקום, ושיש לזה טעם ע"פ הסוד, וכ"כ בבא"ח (ש"ב וירא י' וש"א נצבים יח), וכן נקט בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' לה וח"ג סי' כג). אך בזה אנו רואים להדיא דדעת מרן שלא לומר בבית חתנים ובית אבלים, ואין לשנות מדבריו, וכמו שהאריך בזה מרן הראש"ל שליט"א בכ"מ, ומהם בחזו"ע שבת (ח"א עמ' שעה). ואף דעת המקובלים שלא להנהיג כן בכל העולם אלא בירושלים עיה"ק, וגם בה רק בין החומות ולא בשכונות החדשות. וכ"כ הגאון המקובל מהר"ח הכהן בספר טור ברקת (או"ח סי' רסח עמ' רפד), המקובל רבי משה אלבאז בספר היכל הקודש (דף לא ע"ד), ובפרט שכבר גילה דעתו בזה הריב"ש, שעליו כתב מרן הבית יוסף בתשו' אבקת רוכל (סי' עג), וכבר אמרתי אליכם פה אל פה, כי מורי

הרב הגדול מהר"י בי רב היה סומך על תשובות הריב"ש יותר מעל פוסקים אחרים שבזמנו, ותופס להלכה כדבריו יותר מפוסקים אחרים. וכ"כ הגאון המלוב"ן רבי יעקב אביחצירא בשו"ת יורו משפטיך ליעקב (סי' קטו), דכיון דמרן סתם לן כדעת הריב"ש הכי נקטינן. וכ"כ הגאון רבי צדקה חוצין בשו"ת צדקה ומשפט (או"ח סי' ד' עמ' לב) שכיון שהרב הגדול הריב"ש כתב כן, מי יכול לחלוק על דבריו, אריה שאג מי לא יירא. ועי' שו"ת קנה בושם (ח"ב ס"ס מח בהערה) שכתב שדברי המקובלים לומר ברכה מעין שבע בבית חתנים, אינם אלא לאלו שכל דרכיהם והתנהגותם ע"פ דברי האר"י ז"ל, אבל סתם בני אדם דעלמא אין להם עסק בנסתרות, אין ראוי להם לעשות מעשה נגד דעת הפוסקים.

מו. בציעת הפת

כתב בש"ע (סי' רעד), שבוצע על התחתונה, אך דעת האר"י שבוצע על העליונה ושכ"כ בכל בו (סי' כד). ועי' בספר ראש יוסף למהר"י אישקאפה (הל' פסח סי' עתה), שכתב שהוא נוהג כמ"ש רבינו הגדול מרן השלחן ערוך ע"פ הקבלה, דחזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עלה הוא מרן זצוק"ל, שכן הוא ע"פ הקבלה, ע"ש. אך בהגהות מימוניות (פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו) כתב שיבצע העליונה, והב"ח תמה דאין מעבירין על המצוות, ולכך כתב לבצוע על העליונה כמ"ש זקנים משנים קדמוניות. ובספר המנורה הטהורה בקני המנורה (סק"ב) כתב ליישב עפ"ד התוס' (יומא לג.), דדוקא כשעושה ב' מצוות שייך לומר שאין מעבירים על המצוות, משא"כ כשאינו עושה אלא מצוה אחת. אלא דהתוס' (מגילה ו:): דחו סברא זו. ובמג"א גם הביא דברי הב"ח, ושכן נראה עיקר כדעת הגדולים, שלעולם מברכים על העליון, שאין עוברים על דין התלמוד מפני שהוא כן על פי הקבלה.

והנראה מדברי האר"י ז"ל, וכן במחבר"ר ובבא"ח שכתבו לבצוע על הפת שבימינך, נראה דיש להחזיק את ב' הככרות יחד, אך פת אחת תהא בימין ופת שניה תהא בשמאל, ויבצע על הפת הימנית. ובכדי שלא יהא מעביר על המצוות, ישים הפת הימנית קרובה אליו יותר מן השמאלית, ובין אם הפת הימנית עליונה יותר ובין אם היא תחתונה יבצע עליה, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ועי' בכה"ח (סק"ב ובסי' רסב סק"ב) דכתב שאין לנו אלא קבלת האר"י אשר קיבל מאליהו, ואין לחלק בין סעודת הלילה לסעודת היום, שבשניהם צריך לבצוע על העליונה, מ"מ העיקר כמ"ש בש"ע לבצוע מהככר התחתון בלבד, ואם אינו מספיק לכל בני הבית, בוצעים גם מהככר השני. ובנתיבי עם (עמ' קל) השיג ע"ז דבדברי האר"י אין הוכחה לבצוע מהעליון, הילכך בוצע על ב' הכיכרות המונחות על השלחן זה על זה כמנהג רוב העולם, יש לבצוע על התחתונה כסברת מרן הש"ע והרמ"א, דס"ל שכן צריך להיות ע"פ הקבלה. (וע"ע שו"ת יבי"א ח"ח או"ח סי' לב אות א' בהערה ובשלחן המערכת מע' א' אות קנד). וכן הביא בעין יצחק (ח"ג עמ' רפב), וכתב שזה דלא כמ"ש במנוחת אהבה (ח"א עמ' קעה) שיש לבצוע על העליונה, ולא ראה כל הנ"ל. וכן עי' בזה בחזו"ע שבת (ח"ב דיני סעודות השבת הערה ב').

ויש שרצו להוכיח מדין זה דיש לאחוז דברי המקובלים, ומהם מהרי"ח סופר בהקדמת ספר מפתח לחיים, שדייק בלשון מרן "ואני ראיתי כמה גדולים שבוצעים מהתחנות, ושמעתי שכן נכון לעשות על פי הקבלה", וכנז' כבר נתיישרה הקושיא דאין מעבירין על המצוות.

מז. סעודה שלישית קודם מנחה

הנה דעת הרי"ף והרמב"ם דאין לאכול אפילו סעודה קטנה קודם מנחה, אפילו סמוך למנחה גדולה. וא"כ בהכרח יש להתפלל תפלת מנחה קודם, אם לא שהתחילה קודם חצות. ולדעת התוס', רא"ש ומרדכי יש לאכול קודם מנחה, מטעם דאין לשתות מים בין מנחה לערבית, ומור"ם (סי' רצא ס"ב) כתב שכך מנהגם. ואנו נוהגים כדעת חכמי המקובלים, שאוכלים אחר מנחה, וכמ"ש הבא"ח (סדר חיי שרה סי"ד). ובעין יצחק (ח"ג עמ' ערה) הביא מחלוקת זו כמחלוקת בין הפשטנים למקובלים שאנו הולכים אחר המקובלים, אך לענ"ד אין זה כך, דאנו נוהגים כדעת הרי"ף והרמב"ם עמודי ההוראה.

מח. תענית לתענית חלום

כתב מרן בבית יוסף (סי' רפח) בשם המרדכי (שבת פ"ק סי' רכט) והרב המגיד (פ"א מהל' תענית הי"ב), שאם התענה תענית חלום בשבת, אינו צריך להתענות מיד למחרתו. ומאידך איתא בזה"ק (ח"ב דף רז ע"ב), שיש להתענות מיד ביום המחרת, בכדי לתקן את אשר עיות בביטול עונג שבת, ועוד הביא בב"י דברי הרשב"א (ברכות לא: ובתשו' ח"ג סי' רכב) שמי שקשה לו להתענות ב' ימים רצופים, יכול להתענות ביום ב', וכן העלה בשלחנו הטהור, משמע דלא חש לדברי הזה"ק להתענות ביום א' דוקא. ואפשר שאין זה מוכרח שדעת הזה"ק להתענות מיד ביום א' אלא שטפא דלישנא נקט שיתענו ביום א', אך גם אם יתענה לאחר מכן מהני.

מט. זמן ברכת הלבנה

כתב מרן הב"י (סי' תכ"ו) בשם הר"י גיקטיליא, שעל פי הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו עליה ז' ימים. ועצ"ש. וכן הביא במגיד מישרים שה"ש, שאמר לו המגיד דאין מברכים עד שיעברו ז' ימים, לפי שכוחות החיצונים מתדבקים בכ"י תתאה בהתחדשותה, ולכן צריך שיעברו עליה ז' ימים, רמז לז' ימי בראשית, וע"י כך הם נפרידים ממנה וכו', ואם היו מברכין קודם ז' ימים שעדיין כוחות החיצונים דבקים בה, לא היה כח בנו להפרידם והיו מערבין קודש בחול. וכ"פ בש"ע (ס"ד). אך דעת רבינו יונה דאין מברכים עד אחר ג' ימים, וכן הסכים הב"ח, וכתב דכך קיבלו מרבתייהם הקדמונים לקדש אותה במוצאי שבת לאחר שעברו עליה ג' ימים. וכ"כ הפר"ח, וכן דעת הלבוש והב"ד הט"ז (סק"ג) ומג"א (ס"ק יג). ועי' במאורי אור בבאר שבע (דף קיח ע"א) וכן בעוד למועד (דף קעא ע"ב), דהקשה ע"ד מרן הב"י, וכן הוא בשו"ת עולת שמואל (סי' ס'), שו"ת שמלת

בנימין (דף קעו ע"ב) ובשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' רסד), ושם כתב לברך אחר ג' ימים כדברי רבינו יונה, ובפרט דאפשר לבאר דעת הרמב"ם דיכול לברך כבר מהלילה הראשון, וע"ש שתמה על ביאור זה ונקט הדרך הממוצעת ג' ימים. וכתב הגאון החיד"א בספרו טוב עין (סי' יח אות עו), שהיה מי שהקשה איך פסק כאן מרן הב"י על פי הקבלה, כאשר מצד הדין נכון להקדים קודם שיעברו ז' ימים וכדעת ר' יהודה, וכן הרמב"ם כתב דאפשר לברך ביום הראשון. אלא דמרן ס"ל דאילו הוה שמיע ליה לרמב"ם שע"פ הקבלה יש להמתין ז' ימים, גם היה פוסק כן. אלא שבימי הרמב"ם לא נתגלו תעלומות חכמה. והגאון חת"ס (תשו' או"ח סי' קב) הסכים עם פי' הרמ"ע מפאנו בדברי הגמ'. וכן דעת כמה מגדולי האחרונים שלא לברך עד מלאות ז' ימים למולד החודש, וכמש"כ בסידור הרש"ש (סדר ברכת הלבנה), החיד"א במורה באצבע (סי' ו' אות קפב), חסד לאלפים (אות ג'), בא"ח (סדר ויקרא אות כג), זכרונות אליהו מני (עמ' פט), שו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' מז ומ"ח ובח"ד סי' י"ב וי"ג), ברית כהונה (מע' ב' אות כג), כה"ח (סי' תכו ס"ק סא), שו"ת יבי"א (ח"ו או"ח סי' לח אות ו'), שו"ת יחז"ד (ח"ב סי' כד) ובספרו חזו"ע חנוכה וכ"כ בנו בילקו"י שם באורך. וע"ע במה שכתבתי עוד במועדי ה' הלכות ברכת הלבנה הערה ד'.

אך אין להוכיח מעניין זה לנוד"ד, דהתם מרן הבית יוסף בעצמו העלה כדעת המקובלים ונסמך על דברי הזה"ק. ואף שאין דרכו בכך, וכנז"ל שהחיד"א תירץ בזה שגם הרמב"ם היה חוזר בו בזה אם היה יודע דעת המקובלים, אך מ"מ יישוב זה דחוק הוא, דגם בדברי מרן אין אנו אומרים כן, כל שכן בדעת הרמב"ם. אלא נראה לענ"ד לבאר בזה, דהכא דאין סתירה בין דעת הפשטנים לדעת המקובלים, ואם יברך אחר ז', עביד כמר ועביד כמר, ועלה לו דעת שניהם. ולכך הסכים בשופי לדברי ר"י גיקטיליא שעל פי הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו ז' ימים, ובפרט שכך אמר לו המגיד שיש בזה רמז נפלא. וכעת ראיתי שגם בילקו"י הנדפ"מ (שבת ח"ב בקונט"א סי' יב) כתב כדברים אלו, ודחה דברי מהרי"ח סופר בספר שלום יעקב שהוכיח מנדון זה שדעת מרן הב"י שיש לנהוג כדעת המקובלים.

נ. ענן דק בברכת הלבנה

ועוד גבי ברכת הלבנה, כתב הגאון החיד"א במורה באצבע (סי' קפד), דאם יש ענן דק המכסה את הלבנה אין מברכים, וכ"כ בכה"ח פלאגי' (סי' לה אות יא), והוסיף בשם הפחד יצחק דהוא סימנא טבא לחודש כשהיא זכה וברה. וכ"כ דאין לברך כשיש ענן דק בבן איש חי (שנה ב' סדר ויקרא אות כג), וע"ע בזקן אהרן (סי' כח). אך בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' שמ"א), כתב דאם המסך העובר על פני הלבנה הוא ענן דק וקלוש, שעובר דרכו אור הלבנה עד שנהנה ממנו, ויוכל להכיר בין איסר לפונדיון [כמ"ש בברכות נא: דאין מברכין בורא מאורי האש עד שיאותו לאורו, ובגמ' אמרו דהיינו עד שיכיר בין סלע לפונדיון], וכיו"ב מהדברים הניכרים לאור הלבנה, אז בודאי יוכל לברך עליה. וכ"פ הא"ר (סק"ו), פר"ח

(סק"א), כסא אליהו (סק"ג), פחד יצחק מע' ברכת החודש (דף נט ע"א), שלמי צבור (דף רלא ע"ב), בית עובד (דף קנה ע"ב), קמח סולת (דף צו ע"ג), חיי אדם (כלל קיח סי' יג), פני יצחק אבועלפיא (מע' ברכות אות קסה), משנ"ב (סק"ג), שו"ת יחו"ד (ח"ד סי' יח) ובספרו חזו"ע חנוכה (עמ' שכג), ושם כתב שהוא ממדת חסידות להחמיר בזה דאפי' ענן דק לא יכסה את הלבנה.

ובזה, אף שרבים נהגו שלא לברך עד שיראו את הלבנה זכה וברה, מ"מ אין להוכיח מזה דאזלינן אחר שיטת המקובלים, אלא שנוהגים כן ממדת חסידות.

נא. ברכת האילנות בשבת

הנה מנהגינו שאפשר לברך ברכת האילנות בשבת, ואין אנו חוששים לדעת המקובלים בזה שיש לחוש בזה משום בירור ניצוצות הקדושה מן הצומח, ויש לחוש בזה לבורר, ועי' בזה בכה"ח (סי' רכו סק"ד), וכתב בתשו' באר מים חיים (הב"ד מכתב יד בחזו"ע פסח עמ' כב), דאף דגם בשאר תפלות מבררים הניצוצות, התם הם נצרכים לאלתר דהם צורך השעה, והוי כבורר ואוכל דשרי, משא"כ ברכת האילנות שאינה צריכה לאותה שעה, דהרי יכול לברך ברכה זו בכל חודש ניסן. וכבר תמהו עליו רבים, איך מצא דין בורר בדבר רוחני, ומזהם בספר מעשה נסים כצ'ורי (עמ' קיב), וכמש"כ במשנ"ב (סי' שכח ס"ק קמג), דמותר ללחוש לנחשים ואין בזה משום צידה, דכיון דאין זו צידה טבעית שרי. וכבר כתב באמת ליעקב ניניו בקונט' שפת אמת (דף קב סע"ב), שכל הבירורים שאנו עושים בשבת בתפלות ובברכות הם בעולם האצילות. וכן השיג ע"ז בחזו"ע פסח (עמ' כב בהערה), שו"ת יין הטוב (סי' מה) ושו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' קעג אות א'). ואף א"ת דיש בזה משום בורר, כבר כתב מהרי"ח בכן איש חיל (ח"א בקונט' שני אליהו דף כג ע"ב ד"ה ונראה), שהבירור ברוחניות בשבת דמי לבורר אוכל מתוך אוכל במין א' דשרי, ואפי' בורר קטנים מתוך גדולים, וכ"כ בספרו שו"ת רב פעלים (ח"א בקונט' סוד ישרים סי' ד') ובעוד יוסף חי (סדר ויגש סוף אות יב). וכ"כ מהר"י ניניו הנז' בשם רבו [אך יעויין בספרו ידי חיים (עמ' ז') שכתב גבי ברכת האילנות דבברכה זו יש משום בורר אוכל מתוך פסולת]. ועי' שו"ת ישכיל עבדי (ח"ח עמ' קפו) שכתב להליץ על הרב כה"ח, אך כתב ע"ז בחזו"ע שם דכל דבריו לא יועילו ולא יצילו לחדש איסורים שאין להם יסוד ולא שורש וענף בש"ס ופוסקים, ובפרט לפי מה שכתב הגרי"ח הנ"ל שהיה רב רבנן בחכמת הקבלה. ועע"ש ממה שתמה מדברי הבא"ח בשו"ת הוד יוסף (סי' נ') דהמחדש חידו"ת בונה עולמות, וא"כ איך יחדש בשבת, ועובר בזה על לא תעשה כל מלאכה, ושכ"כ בספר אברהם את ידו (דף ד'), והקשה ע"ז דבכל מצוות שאדם עושה הוא בורא מלאך א', וא"כ איך יעשה מצוה בשבת, אלא כ"ע שאני מלאך שנברא ברקיע או שמים חדשים שהכל נעשה באופן רוחני ולא שייך בו דין מלאכה כלל. ואפי' מי שבורא אדם בספר יצירה אין בזה איסור, דכלל ידוע דכל איסורי מלאכה נלמדים מהמשכן. ולכך אין לאסור אף בזה.

נב. תספורת אחר ל"ד בעומר

כתב בש"ע (סי' תצג ס"ב) לאסור התספורת עד ל"ד בעומר, אך כתב בשער הכוונות (דף פו ע"ד), לאסור התספורת עד שבועות, וכ"כ הרש"ש בנהר שלום (דף כה ע"ד), וכן הביא מהר"א אזולאי שכך היה מנהג מהר"י אשכנזי, כמו שהביא רבינו החיד"א בברכ"י (סי' תצג סק"ו), וכ"כ מהר"י צמח. וע"ע במורה באצבע (אות רכא), פחד יצחק ערך מוהל (דף לה) ובחזו"ע שבועות.

נג. אמירת וידוי בין התקיעות

הנה כבר כתבתי בזה מעט בספרי הק' מועדי ה' ר"ה (סי' י' הערה מג), ואשנה פרק זה בקיצור נמרץ, שכתב בשער הכוונות (דף צ' ע"א) דהאר"י ז"ל היה נוהג להתוודות בלחש בזמן תקיעת שופר דמיושב, באופן שלא היה משמיע לאזניו, ואז דברי הוידוי עולים בהתחברות קול השופר. וכ"כ הבן איש חי (סדר נצבים אות י"ג). ולכאור' יל"ע בזה, דכל התקיעות נצרכות מחמת הספק, ולכך אין להפסיק כלל בין התקיעות. ובאמת שלפ"ד הזה"ק (סדר פנחס דף רלא ע"ב) כל התקיעות נצרכות ע"פ הסוד ולא משום ספיקא דדינא, והואיל וכבר התחיל בסדר התקיעות, כל שהתחיל במצוה אחר הברכה, לא יזיק אם יפסיק, ובפרט למעלת אמירת הוידוי. אך אנן בדידן אזלינן בתר פשטא דתלמודא דידן, וכן העיד בזה"ק על הני בבליא דלא ידעי דכולהו איצטריכו ועבדי להו מספיקא, לכאור' אין לנו להפסיק אפילו בלחש כל שמוציא בשפתיו, ורק בהרהור שפיר דמי. וכ"כ רוב האחרונים, ומהם הגרעק"א בתשו' (המאור, ח"ד סי' עא אות ג' ובח"ה בקונט' פסקים ותקנות עמ' לב אות ה'), מעשה רב (סי' רו), וכ"נ בשו"ת תנא דבי אליהו מני (עמ' תיב), משנ"ב (סי' תקצ"ב ס"ק יב) בשם דרך החיים, ערוך השלחן (ס"ס תקצ אות כא). ואף מש"כ הבן איש חי, מנהג בבל לא היה כך וכמש"כ בשו"ת זבחי צדק (ח"ג סי' קג), ורק הרב בן איש חי הנהיג את בני בבל לומר וידוי, ועל פיו נדפס במחזורים של בגדאד, ואח"כ בירושלים ע"י מדפיסים בבליים. ועי' באור לציון (ח"א סי' לט) במ"ש בזה, וענה ע"ד בשו"ת יבי"א (ח"ח או"ח סי' מט) וכן בעין יצחק (ח"ג עמ' רפג).

נד. תקיעות באמצע עמידה

כתב בש"ע (סי' תקצ"ב) דאין לתקוע בלחש, וכ"כ בכנה"ג בהגה"ט שם בריש הסי', ומכאן קראתי תיגר על הנוהגים לתקוע בלחש, וכ"כ מהר"א ירושלמי במחזור רומאניה וכו'. וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (חאו"ח סי' א') והוכיח לכך מדברי הירושלמי, וכיו"ב כתב בשלחן גבוה (סי' תקצ"א סק"ב) בדעת מרן הש"ע, דבהיות ונתעלם מענין זה ס"ל דאין לתקוע בתפלת הלחש. והוא כדעת הריא"ז (פ"ד דר"ה), דלא חשיב חבר עיר אלא כשהש"ץ חוזר תפלתו בקול רם, אך כשכל אחד מתפלל העמידה לעצמו, חשיב יחידים, וקי"ל דאין תוקעים אלא בחבר עיר. וכן הוא במחזור ויטרי (עמ' שנד).

אך פשט המנהג לתקוע, ויש לזה סמך בפסיקתא זוטרת סדר אמור, ואי"צ לתקוע בתפלת לחש, אלא שנהגו לתקוע בתפלת לחש. וכן בדברי הערוך (ערך ערב) דאיתא בירושלמי כתיב (ישעיה כ"ה ח') בלע המות לנצח, וכתיב (שם כ"ז י"ג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, כי שמע שטן קול שופר זימנא חדא, בהיל ולא בהיל, וכד תניין ליה אמר ודאי דההוא שופר דיתקע בשופר גדול מטא זימניה למתבלע, ומרתיע ומתבלבל, ולית ליה פנאי למעבד קטרוגא. ולא נמצא כן בירושלמי, אך כן הביאו התוס' (ר"ה טז: ד"ה כדי), רשב"א (שם ד"ה ופי' כדי), ריטב"א (ד"ה כדי), רוקח (הל' ר"ה סי' רג), ראבי"ה (ח"ב מס' ר"ה סי' תקמא), שבלי הלקט (סדר ר"ה סי' שא), אור זרוע (ח"ב הל' ר"ה סי' רסט ד"ה מתניי) ובטור או"ח (סי' תקפ"ה). ומכאן אנו למדים דבעינן שלשים בעמידה כמו שלשים בישיבה. והני דמחמרי ועבדי שלשים כדיתבי, ושלשים בלחש ושלשים על סדר ברכות, אילין אינון תשעים, וכשגומרים התפלה קל תקועיא דיחידאי מתבעי למהוי עשרה, תשר"ת תש"ת תר"ת, בין עולם מאה, כנגד מאה פעיות דפעתא אימיה דסיסרא, ע"כ. וכן הביאו רבים מהראשונים, ומהם התוס' (ר"ה לג:), ראבי"ה (ר"ה סי' תקמ"א), ספר המנהגי (הל' ר"ה סי' כא), שבלי הלקט (ס"ס שא), אור זרוע (ח"ב ס"ס רסט) ובטור (סי' תקצ"ב). וכיו"ב כתב בשער הכוונות (דף צט ע"ד), דמלבד ל' תקיעות דמיושב יש לתקוע ל' קולות בתפלת מוסף לחש, ע"כ. ועל פי זה פשט המנהג לתקוע גם במוסף בלחש, וכדברי בעל הערוך. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז מכ"י (סי' סד) שמה שנהגו בקצת מקומות לתקוע ל' קולות גם בתפלת המוסף בלחש, יש להם על מה שיסמוכו, שכ"כ בשבלי הלקט (סי' שא) בשם הגאונים, ובפרט בהגלות נגלות שכן דעת האר"י זצ"ל. ומהר"י ענגיל בגליוני הש"ס (ר"ה לד:) כתב שיש מקור למנהג הספרדים שנוהגים לתקוע גם בלחש מתשו' הר"י מיגאש (סי' פו), יעו"ש. ובשו"ת ויקרא אברהם קונט' מקום שנהגו (דף קכב סע"ב, הב"ד בעין יצחק ח"ג עמ' שצח) כתב דאע"פ דדעת הרמב"ם, טור וש"ע שאין לתקוע בתפלת לחש, הנה המנהג פשוט גם בעה"ק צפת אתריה דמרן ז"ל, ואף בבית מדרשו של מרן, לתקוע ל' קול בלחש, כסברת בעל הערוך וסיעתו, ומנהג קדום הוא קודם שבא מרן לשכון כבוד במעון קדשו וכו'. וע"ע בשו"ת קרית חנה דוד (ח"ב או"ח סי' ע"ח) ובשו"ת יחו"ד (ח"ו סי' לז) וכן בחזו"ע ימים נוראים (עמ' קמ). ועוד כתבתי בזה בספר מועדי ה' ר"ה (סי' י' הערה יז). ולכך בהיות שהמנהג היה כן קודם התפשטות הוראות מרן הבית יוסף זיע"א, המשיכו במנהגם לתקוע בעמידה ויש לזה סמך גדול בדברי הראשונים, ואינו רק מפני הסוד. ושוב ראיתי שבשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ד סי' קעג) כתב שאף שהמקובלים כתבו שיש לתקוע גם בלחש, כיון שהמנהג הקדמון שלא לתקוע בלחש, ע"פ הש"ס והפוסקים, אין לשנות המנהג שלנו מפני דברי המקובלים, שכבר כתב הרדב"ז וכו', ונראה לי הטעם לזה דלא עדיפא קבלת הזהר שהיא על דרך הנסתר, יותר ממאי דקיי"ל שאין הלכה כרבי שמעון דדריש טעמא דקרא, על פי הנגלה, כל שהטעם סותר הדין, כמ"ש התוס' (סוטה יד). לפיכך אין הלכה כזהר נגד הפוסקים, שאין לנו עסק בנסתרות, כי הנסתר לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, ע"כ. ומ"מ ע"פ הנז'

שאנחנו נוהגים כן והוא מנהג משורש עוד מזמנו של מרן, כך יש לעשות, ואפילו שהוא נגד דעתו, שכך היה המנהג עוד קודם לכן.

נה. כפרות

בש"ע כתב דאין להנהיג מנהג הכפרות משום דרכי האמורי, אך המנהג פשוט כדעת המקובלים, והוא מנהג קדום קודם שפשטו הוראותיו של מרן.

נו. סדר הנענועים

בש"ע (סי' תרנא ס"י) כתב להקיף דרך ימין, שהוא לצד מזרח דרום מערב צפון, אך מנהג ירושלים עיה"ק תובב"א, להקיף דרום צפון מזרח מעלה מטה ומערב. ועי' ילקו"י מועדים (עמ' קסח) וחזו"ע סוכות (עמ' שנב).

נז. הקפת התיבה בלא ד' מינים

מי שאין לו ד' מינים, אם בכל זאת יקיף את התיבה, כתב בש"ע סי' תרס ס"ב, שהמנהג שמקיף את התיבה, והמעיין בדברי הבית יוסף יראה שהפוסקים נחלקו בזה, שהטור כתב בשם רש"י בתשובה (צה' אלפנבין סי' קכא) דמי שאין לו לולב לא יקיף כמו בשבת שאין מקיפין וכו', וכן הובאה תשובתו במחזור ויטרי (סי' שפב) וכ"כ בהגהות אשירי פרק לולב וערבה (סי' א) שכך פי' ריב"ן, וכ"כ האור זרוע (ח"ב סי' שטו). ועוד הביא בבית יוסף בשם הארחות חיים (הל' לולב סי' ל) שיש אומרים שאין מקיפין בלא לולב ויש אומרים שמקיפין. ובש"ע כתב שמקיפין על פי המנהג, וזה כנגד דעות הראשונים שהביא בב"י, רש"י הגהות אשירי בשם ריב"ן, ורק הארחות חיים כתב בשם י"א שאין מקיפין. והגאון החיד"א בברכ"י (סק"א) כתב שהעיקר שמי שאין לו לולב לא יקיף, כי על דרך האמת ההקפה היא דוקא בלולב. ובשו"ת כתונת יוסף (סי' כח) כתב שהחמדת ימים הפליג מאד בפגם שנעשה למי שמקיף בלא לולב, ושכן מנהגינו דמי שאין לו לולב אינו מקיף. וכ"כ מהרח"פ במועד לכל חי (סי' כג אות קיט) ובנו בפי' הל' (סק"ה). ואל תתמה שנהגו כדעת המקובלים ולא כמ"ש מרן, כי כך פשוט המנהג, ובהיות ומרן הבית יוסף לא כתב כן אלא ע"פ המנהג, ובפרט שזה כנגד דעת רוב הראשונים, אנו ממשיכים במנהג שלא להקיף ללא לולב, וכ"כ בחזו"ע סוכות (עמ' שפח) דאיתא מנהג ומבטל מנהג.

נח. גיד הנשה אם מותר בהנאה

בזה"ק (ח"א דף עז ע"א) אסר גיד הנשה בהנאה, ובבית יוסף (יו"ד סי' סה) הב"ד וכתב דלכך טוב להזהר, ובשלחן ערוך (ס"י) נתעלם מזה וכתב דמותר בהנאה.

נט. שהיית ו' שעות בין גבינה לבשר

עוד מצינו, דאיתא בזה"ק פרשת משפטים (דף קכה סע"א), דכל מאן דאכיל האי מיכלא (דבשר וחלב) דאתחבר כחדא בשעתא חדא, או בסעודתא חדא, ארבעין יומין אתחזי גדיא

מקלסא בקלפוי לגבי אינון דלעילא וסיעתא מסאבא מתקרבין בהדיה, וגרים לאתערא דינין בעלמא, דינין דלא קדישין. ואי אוליד בר באינון יומין, אוזפין ליה נשמתא מסטרא אחרא. ופי' הגאון החיד"א בניצוצי אורות, דמ"ש אתחזי גדי מקלסא בקלפוי, שבעור קליפת האדם נראה צורת גדי מקולס, כדי שיכירוהו סיעות הטומאה להענישו. ומרן הב"י (או"ח סי' קעג) הביא דברי הזה"ק, ועוד הב"ד המרדכי (חולין סי' תרפז) בשם מהר"ם מרוטנבורג (פראג סי' תרטו), שהיה נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחיה אחר גבינה, לפי שפעם אחת מסעודה לסעודה מצא גבינה בין שיניו, גזר להחמיר על עצמו, ואין זה כחולק על התלמוד, ולא כמוסיף שהוא גורע, דהא חזינא פרק כל הבשר אנא להא מילתא כחלא בר חמרא וכו', וכל חד מצי לאחמורי אנפשיה לעשות משמרת, ובעוף אני מיקל, כיון דגבינה ועוף נאכלין באפיקורן, ע"כ. וכתב הב"י דודאי שלא ראה ספר הזוהר, ואפילו הכי היה מחמיר על עצמו משום מעשה שהיה, ואע"פ שהיה מיקל בעוף, היינו לפי שלא ראה ספר הזוהר, אבל אנו שזכינו לראותו, טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר עוף. ועי' בפרי חדש (יו"ד סי' פט ס"ק טו) שכתב דהזהר לא מיירי אלא בבשר בהמה, אבל עוף אחר גבינה שפיר דמי וכדין הש"ס, ושכך הוא נוהג, וכן הסכים הפרי תואר (שם סק"ו). ובמקדש מלך כתב בדברי הזה"ק, צ"ל דהיינו לגבי מ"ש ארבעים יום אתחזי גדיא מקלסא בקלפוי, שאין זה אלא בשעה אחת אע"פ שהם שתי סעודות, או בסעודה אחת אע"פ שהם שתי שעות, אבל בשתי סעודות ושתי שעות אין לו עונש זה, ומ"מ ס"ל להשלחן ערוך דאיסורא מיהא איכא, ע"כ. אך בפרי תאר פי' בסעודתא חדא, דהיינו בזמן סעודה אחת שהוא שש שעות, ולא זו אף זו קתני, לא מבעיא למיכל האי מיכלא כחדא, אלא אפי' בזמן סעודה דהיינו ו' שעות אסור. וסיים, ואם באנו לדייק בעומק דברי הזהר, נאמר דהכי פירושו, ותנא והדר מפרש, דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא, והיכי דמי כחדא, או בשעתא חדא, או בסעודתא חדא, שאם הקדים הגבינה לבשר די בשעה אחת, ואם הבשר קדם בעי זמן סעודה שהוא שש שעות, ולפ"ז בין גבינה לבשר א"צ לשהות יותר משעה אחת. ע"כ. אבל בספר צרור המור (פרשת משפטים, זקן רעיותו של מרן הבית יוסף) כתב, ואמר הכתוב לא תבשל גדי בחלב אמו, ולא אמר לא תאכל, לרמוז לנו כפי דברי חכמי האמת, כי אסור לאכול בשר ואח"כ חלב, וכן אסור לאכול חלב ואח"כ בשר, ואע"פ שנתנו חכמים שיעורים בזה, כבר כתב רשב"י כי כמו שאסור חלב אחר בשר כך אסור לאכול בשר אחר חלב, ודינם שוה לענין השיעור, שהוא עד שיתעכל המזון שבמעיו, שהם כמו שש שעות, שהוא זמן מסעודה לסעודה. ובישול האמור כאן, הוא בישול ועיכול האצטומכא, בענין שלא יתבשלו הבשר והחלב באצטומכא בזמן אחד. ולפי שיש אצטומכא שמאחרת העיכול, אין ליראי ה' לאכול גבינה ובשר ביום אחד, וכ"ש בשר וגבינה, וכן נוהגים המדקדקים במצות ואנשי מעשה. עכת"ד. וכן העיד בשער המצות (פרשת משפטים), שהאר"י ז"ל נהג שביום שאכל גבינה לא היה אוכל בשר עד הלילה. וכן בספר מזמור לדוד (ס"ס פט) כתב בשם האר"י, שיש להחמיר שאם אכל בשר בתחלת הלילה, לא יאכל גבינה עד שיעבור כל היום. וכמו שנהג אביו של מר עוקבא, דלא הוה אכיל

עד למחר, ומיהו חומרא זו אינה אלא בגבינה אחר בשר. וכן מהרש"ל בים של שלמה (פרק כל הבשר סי' ו'), ביאר דברי הזהר דוקא בגבינה אחר בשר, אך בשר אחר גבינה מותר. ובספר חגורת שמואל (סי' פט ס"ק יח), פירש דברי הזהר בגבינה קשה שעברו עליה ששה חדשים, ושהועמד ע"י קיבה שמושך טעמה זמן ארוך, והוי כבשר ממש, משא"כ בגבינה רכה ושהועמדה בלי קיבה. וכן בספר חמדת ימים (דף פה ע"ד) כתב דהא דאסר הזהר, היינו דווקא באכילת גבינה אחר בשר, אבל להיפך, אדרבה מצוה איכא, שהחלב חסד והבשר גבורה ותתאה גבר. וכן בשו"ת פני אהרן (חיו"ד סי' ו') הוכיח מהזה"ק פרשת פינחס (דף רמו ע"א), שמותר לאכול בשר אחר גבינה ע"י נט"י אמצעיים, ומ"ש לאסור בפרשת משפטים, אינו אלא בגבינה אחר בשר. ודלא כמו שהבין מרן הב"י באו"ח, ומי שנהג להחמיר כדעת מרן הב"י, נשאל ומתירין לו, הגם שע"פ הדין אפילו התרה א"צ. ע"ש. וכן הוכיח ביד אהרן (או"ח סי' קעג), והב"ד בשיו"ב (יו"ד סי' פט סק"ו), וכתב, שמכח זה רבים מיראי ה' שנהגו זה כמה שנים שלא לאכול בשר אחר גבינה עפ"ד הזהר לדעת מרן, האידנא שבקי לחסידותיהו, ואכלו בשר אחר גבינה, ששמעו שאדרבה מצוה לאכול בשר אחר גבינה. וגם חכם אחד מחכמי הדור כתב פסק שהם מותרים, ושא"צ התרה, דהו"ל מנהג בטעות. אבל הרי האר"י החמיר שלא לאכול בשר אחר גבינה, כמ"ש בשער המצות פרשת משפטים, ומשמע דס"ל כמרן, שכל שהוא בחיבורין גבינה ובשר או בשר וגבינה בשעתא או בסעודתא חדא אסור. וכן תפס במושלם הרב תורת חיים בחידושיו לחולין (פג), שיש למנוע המנהג לאכול בעצרת בשר אחר מאכלי חלב, עפ"ד הזהר שהובאו בב"י סימן קעג. ודברי הרעיא מהימנא בפרשת פינחס (דף רמו ע"א), י"ל דמיירי בתבשיל של בשר אחר גבינה. וע"ע במ"ש הגאון החיד"א מספר זהר הרקיע.

והנה בש"ע לא הביא כלל חומרת הזה"ק, והוא משום דהזהר חולק על הש"ס דידן, דאיתמר בהדיא אכל גבינה מותר לאכול בשר, וודאי שהלכה כמות ש"ס דידן, וכן העיר לנכון בשו"ת יבי"א ח"ו יו"ד סי' ד' אות ד', וכן הוא בלחם חמודות (פרק כל הבשר סי' כג) והמנחת יעקב (כלל עז אות ט). וכן העיד מהר"א מני, אב"ד בחברון, שמנהג ירושלים להקל באכילת בשר אחר גבינה, ואין ממתנינים ביניהם כלל, בין כשהגבינה רכב ובין כשהיא קשה. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' קלא), שו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' מה) ובעין יצחק (ח"ג עמ' רפט).

ס. פת עכו"ם

כתב בש"ע (סי' קיב ס"ז), פת של פלטר מותרת, ואפי' קנאה ממנו בעל בית גוי, שלא הלכו באיסור זה אחר מי שהפת בידו עכשיו, אלא אחר מי שהיתה בידו בשעת אפיה. ובבא"ח (סדר חוקת אות ב') הביא בשם רבינו האר"י ז"ל, שהחמיר אפי' בספק אם הוא מפלטר ישראל או פלטר גוי. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"א סי' ה' אות יז) ובהל"ע על הבא"ח שם.

סא. בישולי עכו"ם

כתב הרמב"ם (פי"ז מהל' מאכ"א הי"ז), קליות של גוים מותרים ולא גזרו עליהם משום בישולי עכו"ם, שאין אדם מזמין חברו על הקליות. וכתב מרן בכסף משנה, ומכאן נהגו היתר לאכול אפונים קלויים שקולים אותם הגויים ולא פקפק אדם עליהם מעולם. וכיו"ב כתב גם בבית יוסף (סי' קיג). אך דעת האר"י ז"ל (שער המצוות סדר וילך) דאפונים אלו אסורים, ובשו"ת ביכורי יעקב (סי' יט) וכן בשו"ת שואל ונשאל (ח"ה או"ח סי' א') כתבו דבענייני הלכה יש לפסוק כדעת מרן ולא כהאר"י, שדוקא בענייני קבלה, כתב החיד"א דאזלינן בתר דעת האר"י. וכ"כ בשלחן גבוה (יו"ד סי' קיב ס"ז) דנהגו היתר בסלוניקי עיר גדולה של חכמים וסופרים, וכ"כ הכנה"ג (בהגב"י אות יט), וע"ע בשו"ת שלמת חיים החדש (סי' ז'). וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"י סי' ח') ובהלי"ע (ח"ז עמ' קו וקט"ז). וכן במאור ישראל (ח"ג עמ' שנא). וכתבתי בזה עוד בספר חזון נחום יו"ד סי' קיג, יה"ר שהשי"ת יזכני להוציאו לאור בקרוב.

וכיו"ב מצינו שנחלקו בזה בקפה של נכרי, שכתב בבא"ח (סדר חוקת אות טו), הקפה שבישלו הגויים, יש אוסרין ויש מתירין, ורבינו האר"י ז"ל אסר אותה, אך אין בידינו למחות ביד המקילין שיש להם על מה שיסמוכו, ובפרט במקום שפשט המנהג להקל וכו'. אך כבר כתב הרמב"ם שקליות של גוים מותרים וכו', ועי' בזה בשו"ת חקרי לב (ח"א מיו"ד סי' קלו).

סב. גילוח הזקן ע"פ הסוד והמנהג בזה

כתב הגאון החיד"א בשו"ת ברכת'ו (סי' קפא סק"י), אחר שהביא עניין הגילוח בתער ובסם, שכל זה מדינא, אמנם על דרך האמת סתרי תורה, איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן. וכבר האחרונים הביאו דברי רבינו האר"י זצ"ל, ובשיירי שירים בקונט"א כתב שהרב החסיד עיר וקדיש מהר"י אירגז ז"ל, בספר דברי יוסף (סי' כ"ה), כתב דבחלק הנסתר לא נצטוו אלא היחידים השרידים העומדים בסוד ה'. וחזר הגאון החיד"א וכתב במורה באצבע (אות קל"ה), אשרי מי שמניח זקנו כמנהג ערי טורקיה כו'. ומי ששרוי בערי אדום והוא סוחר ומוכר לספר זקנו, יזהר מאוד לעשותו במספרים או בסם, ולא בתער ח"ו (ועי' בהגה' שערי הקודש סי' ח' ס"ק רכב).

וכתב רבינו האר"י (שער המצוות סדר קדושים), וענין פאת הזקן, הנה גם הם צינורות של שפע כנז', וכיון האדם כי התיקון הראשון שבזקן נקרא אל כמבואר אצלינו בסוד י"ג מידות דויעבור. והנה הוא ראש הזקן ונקרא אל ושאר השתלשלות הזקן יש בה צד ימין וצד שמאל, והם שני פעמים זקן, שהם גימט' שד"י, והרי נרמז בו ר"ח שד"י, והיה מורי זלה"ה נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל, לא בתער ולא במספרים, לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום מן הזקן, אפילו למטה תחת הזקן באותם שערות קטנים החופפים על הגרון

ממש, אבל השער שבשפה העליונה המעכב את האכילה היה קוצצו במספרים, ולא עוד אלה שהיה אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו, כי הם צינורות של שפע, ולכן צריך האדם לזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער. גם היה אומר מורי זלה"ה שבכל פעם שהאדם מזוז ומעמיד על עצמו שלא ליגע בזקנו לטעם הנזכר, יכוין כונה הנז"ל שבזקן הנז' ברמז שם אל שדי. וראיתי להגאון בא"ח שכתב בשו"ת רב פעלים (סוד ישרים סי' ה'), דאין להקפיד כי אם בתולש ועוקר, אבל אם נשאר במקומו, ורק הוא חותך מארכו, אין לחוש, כי לא נעקר הרמז הנרמז מן השמים באותו שער, ועל המדה אין לחוש, וזה ברור. ועי' בשו"ת יצחק ירנן (ח"א כרך ב' עמ' תמד).

וכתב בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנט) אודות א' שהוכיח על מגלחי הזקן, וכתב ע"ז: לא ידעתי מה הרעש הגדול הזה, לכו נא ונוכח א' משום חוקת הגויים, אשאלהו ויודיעני מי התיר לנו נעלים שחורים המבואר בש"ס לאסור וכו'. והנאמר שהוא מקור משחת, כאשר כתב על עם ה' אלו, לא ניחא למרייהו למימר הכי, והוא דבר דלא נמצא בש"ס ופוסקים, וגם לא בשום ספר מספרי חזונים, שיהיה הפרש בין ישראל לאינו ישראל בגילוח הזקן, כי אז גם כל האומות היו מגדלים זקניהם, ויעיין בש"ס (שבת קנב). תלת אמרת לי תלת שמעת וכו', וברבה (בראשית פי"א סי' ז'), פילוסוף שאל את ר' יהושע וכו', מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומגדל זקנו וכו', יע"ש. אבל לא נמצא בשום מקום שיהיה בזה משונה מנהג גוים. ומה שרמז לספרי מקובלים שכתבו שלא להושיט ידים בדקני כלל, אין לי עסק בנסתרות, אבל מהם ומהמונם הותרה הרצועה לגמרי בכל ארץ אטליא, שכל חכמיה מגולחי זקן, ונתלים באילן גדול ר' מנחם עזריה בעל עשרה מאמרות, אבי המקובלים, שהוא היה מגולח מבלי השאיר שיערה א', וכן העיד עליו היש"ר מקאנדיא באילים שלו, והיה אומר שעפ"י חכמי המקובלים אין חוץ לארץ ראויה לכך, ומה אאריך במה שאין לי יד ושם בו, אבל אבותינו הנהיגו עצמם כן על צד ההכרח הגדול, ולא מקור משחת ח"ו, אלא בקדושה יתירה, והוא בימי גזירת תתנ"ו, והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתם רגליהם, לשנות מלבוש ולגלח זקנם, שלא יכירום האויבים, כי אז כבר גלחו הגוים זקניהם עפ"י מעשה ממלך פולין א' שהי' סריס, כמבואר בספרי הימים, והתירו חז"ל שהיו בימים ההם לעשות כן, ולהיות גלוח הזקן דבר שאי אפשר להשתנות, והיו נכלמים מאוד האנשים ההמה בשובם לביתם, על כן נשתרבו המנהג שלא לגדלו כלל, רק סימנא בעלמא, שזה יגולח ויגדל בקוצר זמן שכן לילה היה, ורק אך מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים אותו, ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה. והנה זה ברור ונכון כי אילו היה תחלת מנהגו באיסור היה משום חוקי הגוים, אבל אחר שכבר נהגו ישראל לגלח, תו אין בו שום נדנוד ופקפוק כלל, אפילו ריח איסור אין בו, אבל הך דמסאני אוכמי לא ידעתי איך נתפשט, ע"כ צריכין אנו ללמוד זכות ולומר שנתפשט ג"כ בתחילה בהיתר וכיון שהותר הותר. והנה יעיין בורה דעה (סימן קנ"ז ס"ב) ויעיין ש"ך (סי' קע"ח סק"ד) הקשה

אמהרי"ק, ובחידושי למסכת חולין (קו. ד"ה מים), ישבתי ת"ל יתברך באופן הנאות, ואי משום מספריים כעין תער, זהו חשש רחוק, ושרשו פתוח מתרומת הדשן (סי' רצ"ה, הב"ד רמ"א יו"ד סי' קפ"א ס"י), כשהזוג חדוד מאוד יש לזהר אולי יחתוך בתחתון לחוד וידענא שהוא מידי דלא שכיח, גם מההשחתה תחת הגרון המעיין בש"ס (מכות כ.). וראשונים יראה כי ממש לית מאן דחש לדברי ר"ח (הב"ד בב"י יו"ד סי' קפ"א ד"ה ופיאות) בזה, והמחמיר קדוש יאמר לו, והמקל לא יאמר עליו מקור משחת ח"ו. עכ"ד. ובמ"ש החת"ס מספר האילים, כתב מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א והב"ד בעין יצחק (ח"ג עמ' רעז), שבספר קריה נאמנה עמ' שטז כתב שאין כזה דבר בספר האילים, אלא שנראה שהחת"ס ראה בספר אילים במכתבו של החכם מהר"ר משה מיץ תלמידו של הישר מקאנדיא אל החכם ר' זרח, שהעיד על רבו שהיה מרבה להסתפר שהיה סובל בשער הזקן, ושגם הקיסרים הקדמונים היו מגלחים, וכן רבים מהאומות הלכו בדרכם עד היום. אך באמת יש להתפלל, בראותינו צלם דמות תבניתו של היש"ר שהוא מלא זקן על כל גדותיו, וזוהי הכחשה לעדות הנ"ל. וכן בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' כה), תמה על הנוהגים לגלח זקנם בחו"ל ונסתמכו על רמ"ע מפאנו שהיה מסתפר בדיקניה כמנהג איטליא, והיא ראייה לסתור, דממ"ש מסתפר בדיקניה, ולא כתב מסתפר דיקניה, מוכח שלא העידו לו שרמ"ע היה מספר כל זקנו אלא מקצתו וכו'. ועוד, שאני חקרתי על זה מאת מוהר"ר בנימין הכהן מעיר ריגיו, והשיב לי, דברי בעל הרב עשק אין ראוי לסמוך עליהם, ואני ראיתי במנטובה צורת הרמ"ע מפאנו זלה"ה והוא בזקן מלא על כל גדותיו, עכ"ל. ותו, דקיי"ל דאין למדין הלכה ממעשה. ועוד כתב שאין כוונת המקובלים לחלוק על חכמי הגמרא שהתירו לגלח במספרים ע"פ קבלתם, אלא הכל מודים שהאומר שהמגלח זקנו במספרים עובר על בל תשחית, הרי הוא כופר בתורה שבעל פה, אך הענין הוא שבפירוש התורה יש נגלה ויש נסתר, הנגלה הוא מה שהא בגמרא ובפוסקים שהכל חייבים לקיימו, והוא דבר השווה לכל נפש, והנסתר הוא מה שבא בגמרא ובפוסקים שהכל חייבים לקיימו, והוא דבר השווה לכל נפש, והנסתר הוא מה שהא בזהר ובספרי המקובלים, שלא נצטוו עליו אלא השרידים העומדים בסוד ה', אמנם שאר עמא ההוא דאיתגיליא וכו'. וע"ע בשו"ת שמש צדקה (יו"ד סי' סא), שו"ת דברי יוסף (סי' לו) ובעין יצחק (ח"ג עמ' רעז).

סג. כתיבת שם שד"י במזוזה כנגד והיה

כתב הטור (יו"ד סי' רפח) בשם אביו הרא"ש, שיש לכתוב שם שד"י כנגד הרויח שבין הפרשיות, וכ"כ הרמב"ם (פ"ה מהל' מזוזה ה"ד). והשיג ע"ז הב"י שלא מצא לו רמז בשום מקום, ושבספר הזהר (ח"ג דף רסו ע"א) מבואר שיש לכתבו כנגד תיבת והיה. ולכך בהיות ולא נתבאר בתלמודא דידן ויש לזה מקור בדברי הזה"ק, לכך נקט כן מרן הבית יוסף ודלא כמ"ש הרמב"ם והרא"ש, שעל זה כתב שאין להם מקור.

סד. שיעור הפרשת חלה

כתב מרן בש"ע (סי' שכב ס"א), דמדברי סופרים מפרישין א' מכ"ד מן העיסה, ומנהגינו להפריש חלה כל שהוא, אחר דהחלה לשריפה קאי. וזה דלא כמ"ש האר"י להחמיר להפריש א' ממ"ח, ואף הגאון החיד"א כתב שלא נהגו כן וכמובא להלן בדעת הגאון החיד"א.

סה. כניסת נשים לבית הקברות

בבית יוסף (סי' שנט) הב"ד הזה"ק (ח"ב קצו ע"א) שיש למנוע הנשים מלצאת לבית הקברות, וכתב הבית יוסף ע"ז שראוי למנען. אך באמת שבש"ע (ס"ב) כתב לשון שיש למנען וכדברי הזה"ק.

סו. שינוי מקום האבל בבית הכנסת

עי' בבית יוסף (סי' שצג) שמנהג יפה הוא שהאבל ישנה מקומו בבית הכנסת, והגאון החיד"א בברכ"י (סק"ב) כתב דרבינו האר"י ז"ל סבר שאין לאבל לשנות מקומו בשבת. ועי' באגרות משה (יו"ד סי' רנז).

סז. לפנות מת בשביל לקברו בא"י

איתא בזה"ק סדר ויחי (דף רכה סע"ב), מאן דנפקא נשמתיה ברשותא אחרא וגופא דיליה אתקבר בארעא קדישא, עליה כתיב ותבאו ותטמאו את ארצי וכו' (ירמיה ב' ז'), ויעקב דאמר וקברתני בקבורתם, אע"ג דנשמתיה נפקא ברשותא אחרא, א"ר יהודה שאני יעקב דשכינתא הות אחידא ביה ואתדבקת ביה, כדכתיב אנכי ארד עמך מצרימה. וכ"ה בזה"ק סדר אחרי מות (דף עב ע"ב). ונחלקו בזה בירושלמי (פ"ט דכלאים ה"ג), שלדעת רבי בר קיריא, המביאים את המתים שבחו"ל על מנת לקוברם בא"י, עליהם נאמר ותבאו ותטמאו את ארצי, במיתתכם, ונחלתי שמתם לתועבה, בחייכם. ודעת ר' אלעזר שכיון שהם מגיעים לא"י ונותנים עליהם מעפר א"י מתכפר להם, שנא' (דברים ל"ב מ"ג) וכפר אדמתו עמו, והיו עוד שסברו כמותו, ומייתי מעשה רב, דאסקוה לרב הונא דנח נפשיה בבבל, וקברוהו אצל רבי חייא ובניו בא"י. וכן מצינו במועד קטן (כה א) כמה מעשים כיוצא בזה, ומהם דאסקוה לרבה בר רב הונא ולרב המנונא לקוברם בא"י. וכ"פ הרמב"ן בתורת האדם (שער הקבורה דף לח ע"ד), שמותר לפנות את המת מקברו שבחו"ל כדי להעלותו לקוברו בארץ ישראל, או לקוברו אצל אבותיו. וכן הוא בארחות חיים ח"ב (עמוד תקצו). וכן פסק מרן בשלחן ערוך (יו"ד סי' שסג ס"א) שמותר לפנות את המת מקברו כדי לקוברו בארץ ישראל. וכן עמא דבר, ועי' בזה בשו"ת יבי"א ח"ז יו"ד סי' לט אות ב'.

סח. אם שיבה הוא ס' או ע'

בשער המצוות (סדר קדושים) כתב לעמוד בפני מי שהוא בן ס', ורמז בזה מפני שיבה תקום, ר"ת מש"ת, כי משתיין שנין ואילך אז נקרא שיבה, וטעם מספר זה, הוא כי הששה תיקנים הראשונים דדיקנא דא"א נעלמים מאד ואין בהם גילוי כלל למטה. ועוד הביא שם

בשם רבו שאם יכוין הכוונה הראויה בהיותו קם מפני ת"ח או זקן שיועיל לו מאד להתחכם בתורה. ועש"ע. ויש לדברי האר"י הוכחה מדברי הזה"ק (סדר קדושים דף פז ע"ב), וכן בתיקונים (תיקון כא, דף מח ע"א), ועש"ש בביאור הגר"א (וילנא תרכז, דף סג ע"ב), דכתב ע"ז דפליג על יהודה בין תימא דאמר בן ס' לזקנה ובן ע' לשיבה. ובספר בן יוחאי (שער ז' מענה צו) הביא השגת היעב"ץ על ספר התיקונים שהוא דבר זר ותמוה, וכאילו לא ידע המשנה (אבות ספ"ה) דבן נ' לעצה ובן ס' לזקנה, ותי' דלפ"ד התוס' יו"ט שם דגירסת הריטב"א בן ס' לחכמה, ודאי איפוך נמי גירסא דבבא קמאא וגרסי בן נ' לזקנה. ולפ"ד כתב ליישב בשו"ת יבי"א ח"ג יו"ד סי' יג דברי רבינו האר"י שכתב כי משתיך שנין ואילך נקרה שיבה דיש לו סמך על התיקונים, אך מ"מ דעת הפוסקים כמתני' דיהודה בן תימא, וכן איתא בגמ' (ב"ב עה) אמר רבי אחא בר יעקב, אין תהום חוזר לאיתנו עד ע' שנה, שנא' יחשוב תהום לשיבה, ואין שובה פחותה משבעים, ולכך בהיות והגמרא חולקת על תקוני הזהר, אנו נוקטים כדברי הגמרא. ועש"ע ביבי"א שם באורך.

והנה בשו"ת יצחק ירנן (יו"ד סי' ז') כתב דעתו בבאור דברי האר"י דדבריו ברורים שמששים ואילך מתחילות שנות השיבה, ואינו חולק על תלמודא דידן, כי התלמוד לא פירש שדוקא מבין שבעים שנה, רק כל שיבה במשמע, ומפרש האר"י כל שיבה, כל שהוא שיבה, והיינו מס' והלאה, וכמו שפי' השמן ששון בכוונת האר"י, וקיי"ל הלכה כהאר"י נגד כל הפוסקים, ועוד שהוא ספק דאורייתא ולחומרא, ולכן צריך לעמוד בפני זקן מגיל ששים. ע"כ. וכתב לענות ע"ד בשו"ת יבי"א ח"ט יו"ד סי' יג, שאף בספר כסא מלך על התיקונים (דף פה ע"א) פירש כדברי השמן ששון, ומ"מ כתב שהתיקונים חולק על דברי המשנה באבות, ורשב"י תנא הוא ופליג. ועוד הוסיף ביבי"א בשם ספר לב מבין (דף יט), שאף האר"י לא אמר כן דרך מצוה וחובה אלא שראוי לעשות כן, וכמ"ש הלשון בליקוטי תורה. ואם נפשך לומר שבשער המצוות לא כתב כן, מ"מ אין הלכה כהאר"י נגד הגמרא והפוסקים. ואף שי"ל דשאני הכא שהאר"י כתב כן לפי הקבלה, מ"מ כשהגמרא עומדת לנגדו, אין לנו לזוז מדברי הגמרא ומדברי הפוסקים הנ"ל אשר כל בית ישראל נשען עליהם.

ס. עמידה בפני אשת חבר

דעת האר"י בזה שאין חובה לקום בפני אשת חבר, ויש שתמהו שנסתר מדברי הגמ' (שבועות ל:), דביתהו דרב הונא הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן, אמר היכי נעביד, אי לא איקום מקמה, אשת חבר הרי היא כחבר, ואי איקום מקמה, מסתתמן טענתיה דבעל דינא. ובשו"ת שלמת חיים (יו"ד סי' נז) תירץ בזה שאינו דרך כבוד שיכירו שזו היא אשת פלוני, אבל מי שכבר נתפרסמה יודה האר"י ג"כ שראוי לעשות לה כבוד, ובשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח סי' צה אות יח) כתב דתירוצ' זה צ"ע, והוא תי' דהאר"י סבר דזה הוי מידות חסידות. ויסוד יש לו בדברי הגאון החיד"א בפתח עינים (שבועות שם) שכתב דהוי מדת חסידות. ועש"ע בכנה"ג יו"ד (סי' רמד בהגה"ט ד') ובמחנה יהודה אשכנזי (חור"מ ס"ס יז).

הכרעת הדין כשנחלקו מרן הבית יוסף והאר"י ז"ל

כתב מהרי"ח סופר (הקדמת ספר מפתח לחיים) בשם ארץ חיים סתהון, שכתב שמנהג ארץ ישראל ללכת אחר הכרעת רבינו האר"י אפילו נגד פסק מרן, וכמה רבים וגדולים נתעלם שלא סברו כן ולא הביא מדבריהם כלל וכלל, ולפלא הדבר שהוא חכם דכל רז לא אניס ליה, ודוקא בעניין זה נתעלם מכל גדולי הדורות, וכבר השיג עליו לנכון בילקוט יוסף הנד"פ (שבת ח"ב בקונט"א סי' יב, עמ' תתלד), שדרכו בשיכנוע דבריו להפליג בשבח אחד האחרונים שבדרכו הוא הולך, וכותב עליו שבחם גדולים, ולעומת החולקים עליו אשר הוא מזכיר בהבלעה, ופעמים שאינו מזכיר כלל, ואכמ"ל. ואף שבארץ חיים כתב כן, רבים מגדולי הדורות ורובם ככולם כתבו שקיבלנו הוראות מרן הבית יוסף, ולא חילקו בזה שבמקום שהאר"י החי חולק אזלינן בתריה. וכבר כתב כן להדיא בפתח הדביר (ח"א דף מו ע"ד) שבכל מקום שהאר"י חולק על הפוסקים ומרן, נקטינן כדעת מרן. וכן הוכיח בשו"ת יבי"א (ח"ב או"ח סי' כה אות טו) מדברי השלמי צבור (דף נג ע"א) גבי ברכת שעשה לי כל צרכי בט' באב ויוה"כ, שדעת האר"י שאין לברך ולשאר פוסקים יש לברך, וכתב שהנוהגים בכל דבר ע"פ הסוד כמ"ש האר"י ז"ל לא יברכו ברכה זו וכו', אמנם לפני כל קהל ישראל, הדת נתונה לברך. וכן הוא בספר שלחן גבוה (סי' קיג סק"ז) שבסלוניקי עיר גדולה של חכמים ושל סופרים כולם נהגו היתר באפונים קלויים של גויים, והיינו כדעת מרן הבית יוסף ודלא כהאר"י החי. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (או"ח סי' א), שבעניני הלכה יש לפסוק כדעת מרן ולא כהאר"י ז"ל, שדוקא בעניני הקבלה כתב החיד"א דאזלינן בתר האר"י ז"ל, משא"כ בעניני הלכה. וכ"כ רבה של טבריה, הגאון ר' יעקב זריהן, בשו"ת ביכורי יעקב (סי' יט, דף פג ע"ב), שכל מה שאמר החיד"א שאילו מרן וכו', היינו רק אם רבינו האר"י אתי עליה מטעם סודן של דברים, בזה נאמר דכיוון דרבינו האר"י רב חיליה לאורייתא ונהירין ליה שבילי דשמיא, אילו ידע מרן בו היה מודה לו, אבל כיון דרבינו האר"י ז"ל אתי עלה מטעם דינא, יש לומר דמרן לא היה מודה לו והדר דינא, כיון דקבלנו דעת מרן הפוטר אותם מאן דעביד הכי עבד. והעולה מדבריו שבמקום שהאר"י חולק על מרן בהלכה, ההלכה כמרן, כיון שקבלנו הוראות מרן אף להקל. וכתב בשו"ת יבי"א שאפילו אם היה כתב האר"י את הדין ע"פ הקבלה, נקטינן הלכה כהפוסקים, וכמ"ש בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סי' מד), שברור לנו שאפילו אם היו רואים הפוסקים דברי המקובלים שכתבו דבריהם ע"פ הסוד, היו עומדים בסברתם, כי התורה לא בשמים היא. ודיינינן לדברי המקובלים כאילו נשנו בברייתא דלא מתניא בי ר' חייא ורבי אושעיא, וכסברא יחידאה דמי. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סי' כט), שדברי האר"י בעניני הלכה כנגד הפוסקים נידון כסברא יחידאה, ואינו להלכה. וכיו"ב כתב מהרי"ח זוננפלד, מרא דארעא דירושלים, בשו"ת שלמת חיים החדש (סי' צט), גבי לימוד חוק לישראל בכל יום, שלפי דברי האר"י צריך לאומרו ומי שאינו אומרו הוי מעוות לא יוכל לתקון. וא"כ למה לא נהגו התלמידי חכמים לאומרו,

והשיב כי כל מה שלא נזכר בראשונים אשר מפייהם אנו חיים, אין אדם מחוייב לנהוג בו. ופעם אחת בא ת"ח אצל מהר"ל דיסקין זצ"ל ושאל אם ילמוד חק לישראל, והשיב לו, שאם הוא לומד כל היום אין צריך. וכיו"ב כתב בשו"ת שלמת חיים (סי' צח), שכל מה שלא נמצא בספרי הפוסקים הראשונים, רק בספרי המקובלים אין אדם חייב לנהוג בו, כי רבותינו הראשונים קבלו חכמתם דור אחר דור עד התנאים והאמוראים, ואף שהאר"י קיבל גם כן חכמה זו שנקראת קבלה, הרי גם ר' אליעזר הגדול קיבל כמו כן מרבותיו, ואע"פ כן כיון שהחכמים לא קבלו כן לא פסקו הלכה כמותו, דר"א שמותי הוא, ואין פוסקים הלכה כמותו. ואין גנאי לומר שגם האר"י איננו גדול מר' אליעזר הגדול. ולכן כיון שהראשונים לא כתבו כן אינו הלכה. וכן הביא עוד בשו"ת יבי"א ח"ט (יו"ד סי' יג) גבי קימה מפני שיבה.

דעת מור"ם וחכמי אשכנז

הנה לפי המתבאר בדברינו לעיל, דעת מור"ם, אשר כל בני אשכנז אזלינן בתריה, דבכל מחלוקת קבלה ופשט, הלכה כפשט, ואין לסמוך על הקבלה במקום שנהגו כאחד הפוסקים, וכמה דוגמאות בזה, בסי' לא בדרכי משה סק"א גבי הנחת תפילין, כתב שמהגם להניח ולברך עליהם כדעת הרא"ש, וכמתבאר לעיל. וכ"כ גבי קדושת יוצר בסי' נט סק"ג, ובסי' קמא סק"ב גבי קריאה בתורה כתב להדיא דאין לזוז מדברי הפוסקים, ואף אם היו דברי הזוהר חולקים עליהם כנ"ל, דלא כבית יוסף שכתב דלא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים, והוצרך לעשות פשרה ביניהם. ומ"ש בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' מח) בדעת מור"ם, לא נראה כן בדעתו.

ועי' במ"ש בשו"ת משאת בנימין (סי' סב), אשר היה תלמיד של מור"ם, וכתב כך, הדרך השני לילך אחר רוב בנין ומנין, הרי לפניך ספר הזוהר שהוא שקול יותר מכל המחברים שאחר חתימת התלמוד, ואם יהיו כל המחברים בכף מאזנים אחד, וספר הזוהר לבדו יעלה בכף שניה, מכריע את כולם, הרי עדיף מרוב בנין, וכמ"ש בית יוסף דאזלינן בתר הזוהר נגד דעת שאר מחברים. ובשו"ת בית דינו של שלמה (סי' יב) תמה עליו, איך סתם הדברים כאילו אין חולק בדבר. ולכאור' בדברי המשאת בנימין נראה שחילק בין חכמי הקבלה לדברי הזה"ק.

ועוד מצינו בדברי גדולי חכמי אשכנז, ובראשם בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' נא) כתב שכל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות, חייב משום לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאכה וכו', ולעומת זה המערב ספרי הגיון עם ד"ת עובר על חורש בשור וחמור יחדיו. ועי' במ"ש ע"ז בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' עח) שתמה על החת"ס שמרן הבית יוסף והמג"א וכמה אחרונים מביאים מדברי הזה"ק והאר"י להלכה, וביצחק ירנן כתב לחזק דבריו, אך מהר"ש משאש (שמש ומגן ח"א סי' יב) דחה בפשיטות דהתם איירי במקום שיש

מחלוקת הפוסקים, וכמ"ש גם בהתעוררות תשובה (ח"ב סי' כט) שהדבר פשוט דהלכה כדברי הנגלה, ודחה דברי המתעקשים מאוד לומר שהדבר הנמצא בזה דוחה כל שיטות הפוסקים, והתם איריי שכל הפוסקים נגד הזהר, אבל במקום דאיכא פלוגתא י"ל דגם הוא יודה דהזהר יכריע. ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ב') גם כתב שדברי החת"ס קילורין לעינים, וכתובים ביסודות החכמה, ולא רק בתורת הנגלה והנסתר אסור לערבב, אלא גם בתורת הנסתר עצמו, והב"ד הרמ"ק בהקדמת ספר פלח הרימון, וז"ל: וכשם שאסור ונמנע לצרף ולערבב פשטי הקמחי עם הפרדס, אלא טוב אשר נאחז בזה וגם מזה אל תנח ידינו, האי כי אורחיה האי כי אורחיה, כך אסור ונמנע לצרף ולערבב חכמת האר"י ז"ל, לא מיניה ולא מקצתיה, עם ספר הזה, וכל דכוותיה, ועל דבר זה נכרת ברית, ע"כ. וכתב בשבט הלוי כלל בזה, דבמקום שהקדמונים ע"י ידיעתם גם בקדושת תורת אמת יהבו טעמא לתורת הנגלה, או נתנו טעם עפ"י הקבלה למצוה ממצות התורה, או שע"י ידיעתם באורות הזוה"ק והקבלה, הנהיגו איזה הנהגה טובה, בזה אנו מצוים ועומדים לשמוע דבריהם, כי חכמי אמת הם, ומזה המין הוא שהבית יוסף באו"ח וכן המג"א מלאים על כל גדוניהם, ומזה המין הוא מש"כ החת"ס בעצמו בתשובתו (יו"ד סו"ס רפ"ז), בענין החקירה אם יש באילני סרק משום הרכבת כלאים, ונטה לאיסור עפ"י דברי הרמב"ן בתורת אמת, דטעם כלאים משום דמערבב כחות של מעלה, וזה שייך באילני סרק. וכיו"ב גם שאנשי האמת קבעו דבריהם על ענין זה עצמו, ומזה כל הפוסקים מלאים. אבל מי שלקח איזה הקדמה מכתבי האריז"ל, אשר שגבה מאתנו באיזה עולם היא נשנית ובאיזה מצב מהעולמות, ומפרש בזה הלכה פסוקה או מצוה ממצות התורה, אשר לו היינו יודעים פנימיות המצוה או ההלכה, היה פנימיותה באור אחר ומעולם אחר לגמרי, אלא שאנו כעוורים הממששים באפלה, א"כ מערב הוא כחות עליונים, שהוא טעם הכלאים, כמש"כ הרמב"ן וחת"ס, והרי הוא זורע כלאים ממש, ודברי מרן ז"ל נאמרו בזה בדיוק עצום, אין בהם נפתל ועקש, ודייק וגריס החת"ס לכתוב כעין זריעת כלאי הכרם שהוא תערובת היתר בהיתר טהור בטהור, משא"כ המערב דברי הגיון והשכלה בתוה"ק, הלא הוא כמערב טמא בטהור, שור וחמור יחדיו כלשונו הקדוש, אע"פ שרחוק אני מלהיות בקי בעינים הנ"ל, מ"מ הדברים מצד עצמם מוכיחים והם ברורים. ע"כ. וכמ"ש בשו"ת התעוררות תשובה. וכן במשנ"ב (סי' לד ס"ב בביאור הלכה ד"ה יניח), כתב דאף דהעטרת זהב כתב בשם המקובלים דשניהם אמת, הרי אנו רואים שהטור והש"ע וכל הפוסקים לא קיבלו דבר זה להלכה, וידוע דכה"ג הלכה כהפוסקים.

וגם בש"ע הגר"ז (או"ח סי' כה סכ"ח), כתב וז"ל הטהור, כל שבעלי הקבלה והזהר חולקים עם הגמ' או הפוסקים הנמשכים אחר הגמ', הלך אחר הגמ' או הפוסקים הנמשכים אחריה, ומ"מ אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ. אבל אין אנו יכולים לכוף את הצבור לנהוג כן, וכן כל דבר שלא הוזכר בגמ' והפוסקים, אע"פ שנזכר בקבלה אין אנו

יכולים לכוף את הצבור לנהוג כן. ע"כ. ורק בפרט האחרון הוא חולק על מרן, בדבריו משמע בדבר שלא נזכר בתלמוד הולכים אחר הקבלה.

דעת הגאון החיד"א ואי אמרינן שאילו היה מרן יודע דברי האר"י הוה הדר ביה

כבר הזכרתי לעיל דברי הגאון החיד"א שאמר פנים אל פנים להגאון רבי אברהם כלפון (הב"ד בספרו לקט הקציר), וז"ל, ובהיותי אני הצעיר אברהם כלפון בליוורנו שנת תקס"ד, שאלתי את פי מורינו מופת הדור הרב החיד"א הי"ו על פתגמא דנא פה אל פה, ואמר לי, אני נוהג כמ"ש מרן ז"ל, ובדבר שהרב האריה החי מחמיר אני נוהג כדבריו ואיני מחמיר אלא על עצמי. וכבר כתב הגאון החיד"א בספרו ברכי יוסף (או"ח סי' מו ס"ק יא), דמ"ש מרן שלא לברך הנותן ליעף כח, הן עתה נתפשט המנהג בגלילותינו לברך ברכה זו על פי כתיב האר"י ז"ל, כי אף שקיבלנו הוראות מרן קים לן דאלמלא ראה מרן דעת האר"י ז"ל, גם הוא היה מורה לברך. וחזר וכתב בספרו טוב עין (ס"ס ז') שמרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה מגדולת רבינו האר"י ז"ל, והן בעון נח נפשיה דהאר"י ז"ל בימי מרן, ויתכן שאח"כ ידע מרן מתלמידי האר"י ז"ל שהיה מברך ברכה זו וחזר בו, ונמשכו אחריו השד"ח והבא"ח והעלו דלא אמרינן סב"ל נגד האר"י, וכמבואר להלן. אך הנה כבר נודעה דעת הגר"א שידע גדולת האר"י ובכ"ז חלק עליו בכ"מ, וכ"כ ר' אייזיק חבר (מגן וצינה ס"פ לג) וכך לשונו, וכן קיבלנו מרבינו הגדול ז"ל שחלילה לומר שהסוד האמיתי יסתור הדין המוסכם להלכה הפסוקה, ע"פ דרכי היסודות של ההוראה המסורה לנו. ומרגלא בפומיה דאינשי שבאיזה דינים מחולקים חכמי הנסתר עם חכמי הנגלה, הוא מחמת שלא הבינו לפרש דברי הזהר לאמיתו, כי איך אפשר שיהיה דרך הנסתר מתורתינו הקדושה מחולק עם הנגלה. וכ"כ תלמיד הגר"א בספר מים אדירים (עסק ריב), אך הרוצה לישר ולהרים מכשול לידע טעמי תורה וגנזי אוצרותיה, יחזק לבו תחלה ביראת ה' כל היום, ויראה לידע ההלכה הברורה שבכתב ושבעל פה, ויאמין באמונת ה' ובתורתו שבכתב ושבעל פה וגזרותיה שהוא אמונת ה', והוי זהיר בדבריהם שהן כגחלי אש, והן כהויתן שהן ברוח הקודש, ואחר כך ירגיל עצמו בפנימיות התורה ויבין שהיא הפנימיות בתוך הלכה גנוזה, ויתגדל על ידי זה אהבה ויראה וכו'. ולקמן עוד אאריך בזה בדברי האחרונים שדחו דעת הגאון החיד"א בזה.

וראה ראיתי שבספר פתח הדביר (סי' כה) כתב שגם מרן סובר שתמיד יש ללכת אחר הוראות מרן הבית יוסף זיע"א ולא אחר המקובלים, ומש"כ בברכי יוסף הנז' שאילו מרן היה רואה וכו', י"ל שהוא דוקא במקרה שדן בו, לענין ברכת הנותן ליעף כח, דהתם אין המנהג רק ע"פ המקובלים, אלא המנהג נוסד מפני שרבים מהפוסקים הפשטנים ס"ל לברך ברכה זו, ומהם הסמ"ג, מחזור ויטרי ועו' (וכמתבאר במקומו לעיל בדברים שיש בהם חילוק בין הלכה לקבלה אות כד), ומשום הכי שפיר אמרינן התם דאילו מרן היה רואה דברי הראשונים יחד עם דברי המקובלים, ושכן המנהג, היה חוזר בו (וכמו שבאמת העידו שבסוף

ימיו חזר בו בזה והיה מברך), אבל בשאר מקומות שנחלקו הפוסקים עם המקובלים, אין לומר שאילו היו רואים דברי המקובלים היו חוזרים בהם. וכבר כתב סבא דמשפטים, רבה של ירושלים מהר"ש משאש בשו"ת תבואות שמש (או"ח סי' סז), דאם באנו לטעם זה דהחיד"א, נפל כל הכלל לפסוק כדעת הש"ע, שבכל דבר שנמצא היפך מרן ז"ל נוכל לומר אלו באמת ראה מרן אותו פוסק היה מודה לדבריו, והעיקר אצלנו הוא חתימת הש"ע כפי מה שהוא לפנינו, וכפי מה שנפרש בדבריו ונכריע דעתו בב"י ובש"ע, אבל להוסיף סברות אחרים ולומר אלו ידע וכו', אם באנו לזה לא מצאנו ידינו ורגלינו בבית המדרש.

וראיתי כעת ראייה חדשה מדברי רבינו החיד"א זיע"א, שכתב בברכ"י (סי' תפט סק"ה) גבי ספירת העומר בליל ב' של פסח, שראוי לאומרו אחר הסדר, ויש לזה טעם נכון על דרך האמת, אך מה אעשה שלפי הדין אסור לאכול עד שיספור. וכך הביא להוכיח בספר נוה שלום, והב"ד מהר"ש משאש בתשו' המובאת בקובץ בית הלל יד.

ומצינו בעוד מקומות רבים בדברי רבינו החיד"א זצוק"ל שלא נאמרו דבריו אלא לצנועים חכמה, ועי' בדבריו בספר יעיר אוזן (מע' פ' אות יג) שאם החומרא זהירות וזריזות, גם לדעת המיקל תע"ב, אבל כשהחומרא לדעת המיקל אין בה זריזות וטיבותא נקרא הדיוט, וכיו"ב כתב בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' א'), ועוד הוסיף וכתב דדוקא החסידים המפורסמים נוהגים בחומרא זו, ודאי שאסור למי שאינו בכלל זה לנהוג חומרא, שנראה כמחזיק עצמו לחסיד קדוש, ויש בזה יהורא. וכן משמע בדברי מרן בש"ע (סי' לד) שבדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים ופשטה הוראה כאחד מהם, אין להחמיר בציבור כחולקים אא"כ הוא ת"ח מפורסם בחסידות, וע"ע בחיים שאל בשם מהרי"ל. וחזר הגאון החיד"א וכתב בזה בפתח עינים (ב"מ ל. ועי' בחולין לז.), ומפורש בדבריו (ברכות ג:) שלא נאמרו שיעורים אלו אלא ליודעים.

וכן ראיתי שכתב הגאון החיד"א בכרך לאדן (סי' ה' אות ז') דזימנין דכמה גדולי ישראל רואים דברי האר"י, ואעפ"כ אינם זזים ממנהגייהם, והב"ד הפר"ח גבי ברכת הנותן ליעף כח, שאף שפשט המנהג כדעת האר"י לברך ברכה זו, הוא נמנע מלברך. ושים ליבך למה שכתב עוד, "וגם אני עצמי נזהר שלא לדבר בפרהסיא נגד הנוהגים נגד דברי האר"י, ומזקנים אתבונן, אי לא נאמרו כל הדברים האלו אלא למצניעיהן".

ועוד חזר וכתב כן רבינו החיד"א גבי חומרות הפסח, שכתב כך (מחב"ר סי' תסז סק"ה), אף שכל אחד נוהג להחמיר על עצמו בהלכות הפסח, את צנועים חכמה להחמיר כרצונו בביתו ובחומותיו, ולשמיט כל מה דמצי שלא לגלות מסתוריו ואינו יהורא. וחזר וכתב כדומה לזה בספרו שער יוסף (סי' ח') שאפילו יש טעם לחומרא יזהר לעשותו בצנעה.

ואף יש מקומות שדעת רבינו האר"י ז"ל הייתה להחמיר, והגאון החיד"א נקט בזה לקולא, וחד מהם הוא גבי הפרשת חלה, שכתב בשער המצוות (סדר שלח) ששיעור חלה אחד

ממ"ח חלקים, ודע כי אף שבזה"ז נשרפת, עכ"ז אין ראוי לסמוך על דברי המקלים להפריש כל שהוא, אבל צריך ליזהר להפרישה כשיעורה האמיתי עפ"י הסוד, א' ממ"ח חלקים. וכתב בברכ"י (יו"ד סי' שכב סק"ב) דלא שמיע לן ששום חסיד בדורינו נוהג כן.

דעת מורנו רבי חיים פלאג'י זיע"א

כתב החכם השלם דכל רז לא אניס ליה, מורנו הגאון ר' חיים פלאג'י זיע"א, בספרו כל החיים (מע' ק' אות א'), בשם ספר צפיה צפיה בדבש (דף מג) דברי קבלה עם הפוסקים, פוסקים עיקר, זולת בחומרא, ועיין בספר הון יוסף (סימן יו"ד וסי' יא) וכן בשלמי ציבור בתחלת הספר. ועוד כתב (אות ב') דכל היכא דאיכא פלוגתת הפוסקים ולא איספיקא הלכתא כדברי מי, ויש הכרעה מחכמי הקבלה, עבדינן כחכמי הקבלה. ועוד כתב בספרו חיים ושלום (סי' לח), בענין יבם ויבמה שנתרצה להיות בלי חליצה, אם כופים אותם לחלוץ, והב"ד תשו' מהר"ם בר ברוך שנשאל על יבם שדוחה את יבמתו מלחלוץ, והשיב דמצות עשה ליבם או לחלוץ, ולכן כופין אותו עד שתצא נפשו, ככל מצו"ע, וכ"פ הרמב"ם (פ"ב מהל' יבום הט"ז), אך בדבריו נראה דאם גם היבם נתרצה אין כופין, וכתב מהר"פ דכל זה על פי הפשט, אך לדעת חכמי הקבלה וכן הוא בזה"ק (סדר תצא דף רפא), דבעל היבמה נע ונד עד דאשכח פורקא, וכן הוא בתיקונין דהחליצה היא לפדות נפש המת, דאין לה יכולת לזכות לעולם הבא ללא חליצה, ולכך מוטל על הדיינים להשתדל בכל עוז לסלק כל העיכובים שיקיימו מצות חליצה. ע"כ. אך אין להוכיח מדבריו אלו דס"ל דקבלה עדיפא, דיש בזה ענין ע"פ הסוד, ואינו נהפך לחיוב גמור, אלא הלכה כדברי הפשט וצריכים להשתדל בזה לקיים דברי הזהר בשביל נפש המת. וזה כדבריו להדיא בכל החיים דדברי פוסקים עיקר, ורק אי איכא פלוגתא בפוסקים אזלינן בתר הקבלה. ועוד מצינו בדבריו בכ"מ שנקט לחומרא כדברי המקובלים, וכמ"ש ברוח חיים (סי' ד' סק"ב) עפ"ד הזה"ק (סדר ויחי דף רכד) דהנוגע בנכרי צריך ליטול ידיו. וע"ע בשו"ת לב חיים (ח"א סי' סח ובח"ב סי' ו').

מסקנא דמילתא דהלכה כדעת מרן והפשט על אף גדולת רבינו האר"י זיע"א

ואחר העולה, שנחלקו הפוסקים במקום שיש מחלוקת בין הפשט לקבלה, בתר מי אזלינן, יש לתמוה תמיהה גדולה על הסוברים דאזלינן בתר הקבלה, ובתר דעת האר"י ז"ל, דהרי אמדו דעתו של מרן הב"י דאילו היה רואה דברי האר"י ז"ל והיה שומע דבריו, היה סובר כוותיה, והב"ד לקמן בענין סב"ל כנגד האר"י, ולפי זה העלו בדעתם הרמה דאם נחלקו מרן הבית יוסף זיע"א ורבינו האר"י ז"ל, הרי מרן הבית יוסף ש"ר המסכים לדברי האר"י, ואף שרבנו האר"י ז"ל עטרת בראש כל אדם, קיימא לן דלא בשמים היא, ומהיכא תיתי להניח דברי הפוסקים המפורסמים ולתפוס דברי האר"י כהלכה למשה מסיני. וכבר כתב גדול

המורים, הרמב"ם ז"ל, בהקדמת המשניות, שהנביא שיסבור סברא, ויסבור כמו כן מי שאינו נביא סברא וכו', שאין לשמוע לדברי הנביא, ואפילו אלף נביאים כלם כאלהו ואלישע שיהיו סוברים סברא אחת, ואלף חכמים ואחד יסברו היפך הסברא ההיא, אחרי רבים להטות, והלכה כדברי האלף חכמים וחכם, ולא כדברי האלף נביאים הנכבדים, עכ"ל. והמוכח מדבריו, דאין במעלת הנביא חסרון שאין הלכה כמותו, אלא שבסברא הרי הוא כשאר חכמים, וכיו"ב י"ל על רבינו האר"י ז"ל, שאף גדולתו בחכמת הקבלה ותורת הסוד היה חכם גם בפשט, וכמו שהעיד תלמידו הגדול מאחי'ו מהרח"ו זצ"ל, בהקדמתו לשער ההקדמות, שהיה מלא תורה כרימון, במקרא, במשנה, בתלמוד, בפלפול, במדרשים ואגדות, ובמעשה בראשית ובמעשה מרכבה. וכ"כ בשער המצוות והב"ד לעיל בענין גדולתו של רבנו האר"י ז"ל, ויכלה הדף והדיו ולא יכלו שבחי האר"י, גבורתו ותפארתו. ומכל מקום אין זה גורם שיהא הלכה כמותו בכל מקום, וכדברי הרמב"ם. וכן תמה הגאון השד"ח בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ז' דף לג ע"ד), דהדבר קשה, מנין קיימא לן דאילו הוה חזי לדעתיה דרבינו האר"י ז"ל הוה הדר ביה. ועוד תמה שם על מ"ש הרב אור אמת, דמה מקום לתמוה על מרן החבי"ב על שהוזקק לגערה שלא יברכו ברכה עפ"י הכללים הנז"ל, דהדבר פשוט שלא עפ"י הכללים הנז"ל יש בדינו כח מספקי לבטל מנהג שיסודו עפ"י הפוסקים מפני דברי בענין קבלה זיע"א, וכמו שמבואר יוצא מפומייהו דרבנן קדישי ז"ל בתשובותיהם, ועיין להרב מוהר"י הלוי ז"ל בשו"ת דברי יוסף וכו', ועוד תשוב ותראה בשו"ת שמש צדקה (או"ח סי' ד') גבי תפילין בחול המועד דמנהג האשכנזים להניחם, והיה מי שרצה לבטל מנהגם עפ"י הקבלה, דאסור להניח תפילין בחוה"מ, ועביד קלנא ח"ו, וע"ז הרבה להשיב אפו עליה והביא חבילות של תשובות רבני האחרונים ז"ל שאין לשנות המנהג משום מ"ש בקבלה וכו'. איך שיהיה המתבאר מכל הרשום במכתב דכל היכא שהקבלה חולקת על מה שנזכר בתלמודין עבדינן כמה שנזכר בתלמודין, ולא תימא דדוקא להחמיר הוא דעבדינן בתלמודין ולא להקל, כמו שנתבאר מדברי מרן הב"י גבי ברכת התפילין, וכן ראיתי להרב צפיהית בדבש (סי' יז) שהביא דעת הפוסקים דס"ל שמ"ד בברכות (דף לב) חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללין כדי שיכוננו את לבם וכו', משנת חסידים שנו כאן, הא לכו"ע אין צריך אלא שהיה מועטת. ועוד הביא סברת רשב"י בתיקונין (דף מה ע"א) דחיוב זה איתיה לכל אדם, ולענין הלכה כתב דנקטינן כסברת הפוסקים לפי הכלל שבידינו דכשהדבר מפורש בפוסקים היפך דברי הקבלה, תפסינן עיקר כסברת הפוסקים כמ"ש מרן החבי"ב בשם הרדב"ז.

וראיתי בספר יצחק ירנן (ח"א יו"ד סי' יד) שכתב לתמוה על מרן היב"א, דדברי האר"י אינם מאליהו כלל, וכמ"ש לעיל, ונכון הדבר, אך ממ"נ אם הם מדברי אליהו אמרינן דלא בשמים היא, אך אם אינם מאליהו, למה שנלך אחר דעת האר"י ולא אחר דעת מרן, שכל גדולי הדורות מתקופת מרן ועד עתה אמרו שקיבלנו הוראותיו. ואף מה שאמרו רבותינו

שמקבלים דעת הזהר במקום שהתלמוד לא גילה דעתו, מניין לחכם הנז' שזה גם על דברי האר"י כנגד דברי שאר פוסקים.

והנה ידועים כבר הדברים שקיבלנו הוראות מרן הבית יוסף זיע"א, וכך כתבו כל גדולי האחרונים זיע"א וכמו שהארכתי בזה במקומו, וראיתי שמו"ר הגאון הגדול ר' יצחק יוסף שליט"א הביא בספרו עין יצחק ח"ג, שכן כתבו קל"ז גדולי האחרונים מתקופתו של מרן הבית יוסף ועד לדורות האחרונים, שכולם כאחד אמרו לכלל זה שקיבלנו הוראות מרן בין להקל ובין להחמיר, ולא סייגו שזה תלוי בדעת האר"י. [וזאת מלבד מאתיים רבנים בזמנו של מרן שסמכו ידיהם עליו, אף שכבר התחילו להתפרסם דברי האר"י זצ"ל]. ומעולם לא פשטה הוראה בקהילות הספרדים להורות כדעת המקובלים, ואדרבה מצינו לגדולי הספרדים שכתבו להדיא דבכל דוכתא כשיש מחלוקת בין המקובלים לפשטנים, אנו תופסים כדעת הפשטנים ומהם הפרי חדש, לקט הקציר בשם בשם הגאון החיד"א שבמקומות שהאר"י היה חולק על מרן, נהג כאר"י, וגם בזה לא נהג כן אלא לעצמו, אבל לאחרים היה מורה כדעת מרן דוקא, וכן הוא בפתח הדביר (סי' כה), שו"ת מעט מים (סי' כ'), שו"ת קול אליהו ישראל (סי' מ'), מהר"י ידיד בברכת יוסף (ח"א דף קא), מהר"ש קצין בספר פרי צדיק (דיני ברכות אות כד), שו"ת כנסת ישראל ששון (דף ג'), שו"ת שמש צדקה (או"ח סי' ד') ועוד רבים וטובים.

אם הוראות האר"י ז"ל הם לכלל הציבור או רק למתחסדים והנוהגים ע"פ הסוד

לימדונו רבותינו, שהיחיד לא יחמיר על עצמו לנהוג כמנהג המקובלים בדבר שיש בו חשש יוהרא, שאין זה אלא למצניעים, וכבר הפליגו חז"ל במי שעושה מעשה חסידות ומתייחר בפני גדולים שראוי לעונש חמור, וכמעשה דרבי יהודה בן קנוסא (ב"ק פא:): דתנו רבנן עשרה תנאים התנה יהושע וכו', ומסתלקים לצדי הדרכים מפני יתירות הדרכים וכו' [ופי' רש"י, שהפקיר לכל אדם להסתלק מן הדרך מפני היתירות וליכנס בגבול שדה חברו, ולילך על המיצר אצל הדרך, בימות החמה יבש הטיט ונעשה כיתירות מקום דריסת האדם ובהמה שדרסו שם בימות החורף ונעשו כשחיתות], רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא, אסתלקו לצדי הדרכים, הוה קא מפסיע ואזיל רבי יהודה בן קנוסא קמייהו [ופי' רש"י, מיתד ליתד בפסיעות גסות ולא היה רוצה להסתלק אל מיצר השדה] אמר ליה רבי לרבי חייא, מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו [ופי' רש"י, שהוא מראה לנו שהוא ירא שמים מאוד ואינו חושש לתנאי שהתנה יהושע ומיחזי כיוהרא], אמר ליה רבי חייא, שמא רבי יהודה בן קנוסא תלמידי הוא, וכל מעשיו לשם שמים. כי מטו לגביה חזייה, א"ל אי לאו יהודה בן קנוסא את, גזרתניהו לשקך בגיזרא דפרזלא [ופי' רש"י שיגזור עליו נדוי]. ופי' בשיטה מקובצת בשם גאון, הייתי קוצץ כרעיים שלך בקופיץ, לפי שהיית מראה גדולתך לפנינו שאתה חסיד אבל לא אנחנו, שהוא דומה ליתירות. ושמעתי דהכי קא בעי למימר ליה

דלותביה בנדוי, שלא תהא רגלו מצויה אצל כל אדם. ועוד הביא מדברי המאירי, ושמענין מהאי עובדא דבר שהיתרו פשוט ורצה אחד להחמיר על עצמו, אין ראוי לעשות כן בפני מי שגדול ממנו בחכמה, בשעה שזה הגדול נוהג בו היתר, שזה כמראה גדולתו לפניו וכמתחסד ביותר ממה שאין חק עליו. ולא עוד, אלא שאם עשה כן, יש כח ביד אותו הגדול לנדותו. ואם היה נודע בחסידות ובשלימות כוונתו, הרי זה עושה ואין כאן משום יוהרא, ע"כ. וביש"ש כתב שאם בפני רבו נוהג בחומרא ורבו מיקל, כיון שיש בזה זלזול ברכותיו אפילו עושה לש"ש חייב נדוי. וכ"כ רש"י (ברכות יז): לא כל הרוצה, אם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים, אין זה אלא גאווה שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו. וכ"כ בפסחים נה. לא כל הרוצה ליטול את השם יטלנו דמיחזי כיוהרא ומחנין בידיה. וכיוצא כדברים אלו כתב מרן הבית יוסף בתשו' אבקת רוכל (סי' לו), שאיסור יוהרא הוא מפני שמטיל מום ופגם במצוות אחרים, כאילו אינם עושים המצוות כראוי, שהרי הוא אחד כמותם, ומראה שהוא משתדל על המצוות והם לא.

ומצינו בזה עוד מעשה המובא בירושלמי (חגיגה פ"ב ה"ב וסנהדרין פ"ו ה"ו), בזמנו של שמעון בן שטח, שראה חסיד אחד מאשקלון בחלום את מרים ברת עלי בצלים. רבי יוסי בר חנינא אמר צירא דתרעא דגהינם קביע באודנה. א"ל למה קיבלה כך, א"ל דהוות ציימה ומפרסמה, ע"כ. וראה זאת שפירסמה מעשיה, שהייתה צמה ומפרסמת זאת, מה קיבלה בתמורה. וכיו"ב מצינו במסכת דרך ארץ (פ"ד), הדר תורה, חכמה. הדר חכמה, ענוה. הדר ענוה, יראה. הדר יראה, מצוה. הדר מצוה, צניעות. לא יהא אדם ער בין הישנים, ולא ישן בין הערים, ולא בוכה בין השוחקים, ולא שוחק בין הבוכים, ולא יושב בין העומדים, ולא עומד בין היושבים, ולא קורא בין השונים, ולא שונה בין הקורים. כללו של דבר, לא ישנה אדם מדעת הבריות, ע"כ. ואיתא בבראשית רבה (פמ"ח סי' יד), רבי תנחומא משום ר' אלעזר ור' אבון בשם רבי מאיר מתלא אמר, עלת לקרתא הלך בנימוסה, למעלה שאין אכילה ושתייה, עלה משה למרום ולא אכל, שנאמר (דברים ט' ט') ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי, אבל למטה שיש אכילה ושתייה, והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו.

וכתב בשלמי צבור (דיני חשש יוהרא ס"ט), ובכלל זה צריך להיות כל אדם צנוע בכל המנהגים אשר יתנהג על פי קבלת איש האלהים רבינו האר"י ז"ל, שלא לפרסם עצמו בפני הנוהגים להקל על פי התלמוד וע"פ הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, בין להקל ובין להחמיר, וכל שכן לא יכול להכריח בהם להורות למי שלא נוהג כדעת האר"י ז"ל לנהוג כמותו. וכמו שכתב בשו"ת הרא"ם. כי על כן צריך להתנהג במנהגי הרב ז"ל בשלום ובמישור רק בינו לבין קונו, ולא יתראה בפני הצבור כשהוא מחמיר או מיקל, שהוא עושה מפני דברי האר"י ז"ל היפך דברי הש"ס והפוסקים. ובפרט לי מה שכתב המקובל האלהי רבנו הדרב"ז בתשובה. ועוד כתב בשלמי ציבור, ואתה קורא נעים ה' עמך גבור החיל, התנהג בכל אלה בהצנע, כי לא נאמרו שיעורים אלו אלא למצניעיהם וכו', כי אף אם יורשה

לתפוס בחומרות ובמנהגי הרב זלה"ה (רבינו האר"י), לא הורשה אלא בסתר שלא יתראה בפני המקלים שהוא מחמיר מפני האיסור.

ומהר"י אירגאס בספר דברי יוסף (סי' ד'), כתב כי חכמה זו חכמת האמת לא נתנה אלא לצנועים ליראי ה' ולחושבי שמו בהצנע לכת, כי כן הרב בעצמו מעולם לא אמר לשנות שום מנהג, וכל הסידורים והתקנות שתיקן היו לעצמו, ולכל סיעתו ההולכים לרגליו. ועוד כתב בזה בספר שומר אמונים (הקדמה שניה הצעה שלישית), עש"ב. וכ"כ בשו"ת לב חיים (ח"ב או"ח סי' ט'), ונז' לעיל. אך בשו"ת באר מים חיים (סי' יט'), להג"ר שמואל ויטאל, כתב כך: זכורני בימי בחרותי בהיות אבא מארי זלה"ה בחייו, והיו מתפללים בפניו או תוקעין בפניו או עושין איזה דבר בפניו שלא כרצונו, ועם כל זה לא היה רוצה ליסר ולהוכיח לשום אדם, ואדרבא היה שותק בשביל שלא ללבן פן שום נברא. אבל בזמן שהוא היה נעשה שליח ציבור אז בהכרח היה מתפלל כרצונו, ומשם היינו למדים ושותים בצמא את דבריו ואת תפלתו ואת מנהגיו, וזה היה קודם שנתפשטו דבריו וספריו בפי כל הבריות, אבל עתה שזכינו אל ספריו, כבר מלאה הארץ דעה את ה', ומלאו פני תבל תבונה, עכ"ל. וא"כ לפ"ד פשטו הוראות מהר"י ונהגו כולם כוותיה, ובאמת שלא ראינו דבר זה, ואפשר שרק באותו מקום וסביבתו היה כך, אך שאר מקומות משכן כל עדות המזרח לא היה הדבר כן כלל וכלל. או שכוונתו לענייני התפלה, שבאמת בזה קיבלו על עצמם עדות המזרח דעת האר"י בכמה וכמה דברים, וכמ"ש במקומו.

וכתב בספר מעבר יבק שהנוהג בצינעה ששכרו הוא מאת ה' יתברך ולא ע"י מלאכים והוא שכר שלם ונצחי, משא"כ העושה בפרהסיא, שכרו מאת השי"ת ע"י מלאכים ושלטו בו דין וקיטרוג, ויש לזה מקור בדברי הזה"ק (סדר נח דף סד ע"ב), והב"ד בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' י').

וכבר ראינו בזה דברי הפוסקים גבי אמירת התכבדו מכובדים קודם הכניסה לבית הכסא, שכתב בבית יוסף (או"ח סי' ג') בשם הר"ד אבודרהם, שאין לומר זה אלא ירא שמים וחסיד, שהשכינה שורה עליו, אבל איניש אחרינא לא משום דמיחזי כיהרא, וע"ע ביפה ללב שם (סק"ד ד"ה ואולם).

ועוד מצינו בדברי האחרונים, שאין להחמיר כנגד העם ושיש בזה יוהרא, וכמו שכתב רבנו אליהו מזרחי (סי' טו), לא כל הרוצה ליטול את השם יטול להתפאר בלבד החומרא בה שהתירה תורה דמיחזי כיוהרא, אמרתי לכתוב ידי לה' ולמען הפיל והשפיל קרן בני עולה העבדים המתפרצים על אדוניהם. וכ"כ בשו"ת בנימין זאב (סי' עא וסי' רצו) שלא כל הרוצה ליטול את השם יטול ומחנין בידיה. וכ"כ הט"ז (סי' תרנב סק"ב), שבטור כתב המדקדק במעשיו, ר"ל שבלאו הכי הוא מדקדק בשאר מעשיו, אבל אם אינו מפורסם כן בשאר מעשיו מיחזי כיוהרא אם רוצה לנהוג בזה ליותר על החיוב, ע"כ. ובכנה"ג שם כתב ע"ז שלכן לא נהגו כיום לאחוז הלולב בשעת התפלה. ובספר ראשית חכמה (שער הענוה

פ"ב יט) הב"ד הגמ' (ב"ב צח.) כל המתגאה בטלית של ת"ח אין מכניסים אותו במחיצתו של הקב"ה, ועוד האריך בענין זה. וכן הביא באגרות משה (יו"ד ח"א סי' רנז) בשם הברכ"י שסתם אנשים אין להם לנהוג כהאר"י דמחזי כיוהרא אלא לאנשים המפורסמים בחסידות. ולעיל בדעת הגאון החיד"א הבאתי בעניי מכמה מקומות בדבריו שכתב כן. ועוד כתב באג"מ (שם סי' סב) שהוא עצמו נזהר בחבורה שלא למיחזי כיהורא. וכך היה גם מנהגו של מו"ר הגאון ר' בן ציון אבא שאול זצוק"ל, שכשהיה בנוכחות מרן הראש"ל הגאון ר' עובדיה יוסף שליט"א לא היה מניח ב' זוגות תפילין יחד. וכך העיד עליו גם תלמידו בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' י') שכשהיה עומד בפני ת"ח מפורסמים היה עוזב כל מנהגי החסידות ונוהג כאיש פשוט.

ובמסילת ישרים (פ"כ) כתב, אך יש איזה תוספת חסידות שאם יעשה אותם האדם לפני המון עם, ישחקו ויתלוצצו עליו, ונמצא חוטאים ונענשים על ידו, והוא יכול להניח מלעשות הדברים ההם, כי אינם חובה מוחלטת, הנה דבר כזה ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שיניחהו משיעשהו. וכמה חסידים גדולים הניחו ממנהגי חסידותם בהיותם בין המון העם משום דמיחזי כיהורא. ע"כ. ועי' שו"ת שלמת חיים (ח"א סי' ב') במה שתמהו ע"ז בדברי הרא"ש בארחות חיים (סע"ז), אל תניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגים עליך ואל תבוש לדבר מצוה, וכן הוא בש"ע (או"ח סי' א') שלא יבוש מפני המלעיגים עליו. ותי' בשלמת חיים דהרא"ש מיירי במלעיגים מועדים שזה דרכם כסל למו ללעוג, ולהם לא יחוש, אך הרמח"ל מיירי בהמון העם סתם. ובשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' י') כתב ליישב דהרמח"ל מיירי בחסידות בדבר שיש בו משום יוהרא, ולכן קראו תוספת חסידות, והרא"ש מיירי בדבר שאין בו יוהרא, או דבר שיש לנהוג כן מן הדין. וכדברי המס"י כתב בפלא יועץ (ערך יוהרא), ואף מי שמוחזק אל יעשה דבר שאין גדולי הדור נזהרים בו בפרהסיא.

ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' נא) דכתב דהמערב דברי קבלה עם הלכה פסוקה, חייב משום לא תזרע כרמך כלאים, ולעומת זה המערב ספרי הגיון עם דברי תורה עובר על חורש בשור וחמור יחדיו, ועע"ש סי' קצז. ובילקוט יוסף (שבת ח"ב בקונט"א סי' יב) ביאר דבריו דהיינו רק במקום שדברי המקובלים הם נגד דברי הפוסקים הפשטנים. ועי' במה שכתב במנחת אלעזר (ח"ב סי' עח) על החת"ס, ודחה דבריו בילקו"י, יעו"ש. וגם בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ב') כתב שדברי החת"ס קלורין הם לעינים, וכתובים ביסודות החכמה, ולא רק בתורת הנגלה והנסתר אסור לערבב אלא גם בתורת הנסתר עצמו, והב"ד הרמ"ק בהקדמת ספרו פלח הרמון, וכשם שאסור ונמנע לצרף ולערבב פשטי הקמחי עם הפרדס, אלא טוב אשר נאחז בזה וגם מזה אל תנח ידינו, האי כי אורחיה והאי כי אורחיה, כך אסור ונמנע לצרף ולערבב חכמת האר"י ז"ל, לא מיניה ולא מקצתה עם ספר הזה, וכל דכוותיה, ועל דבר זה נכרת ברית. וכתב בשבט הלוי טעמו שהרמ"ק דרש כל ימיו בעולם אחר, כי הרמ"ק ז"ל דרש כל ימיו בעולם אחר, והאר"י דרש כל ימיו בעולם אחר גבוה, ואסור לערבבם כשם שאסור לערבב הפשט עם הנסתר. וכן בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' כט) האריך להוכיח

שהדבר פשוט שהלכה כנגלה, ודחה דברי המתעקשים לומר שדבר הנמצא בזה"ק דוחה כל שיטות הפוסקים. וכן בשו"ת שמש צדקה (יו"ד סי' סא) דאין לכוף לנהוג מנהגי קבלה, וכיו"ב כתב בשו"ת דברי יוסף הנז'.

ומנגד לכל זה כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב במבוא ענף ה' אות ה' וכן בח"ג פרק י"ז ס"ו) בדבריים שאפשר להחמיר כרבינו האר"י ז"ל יש להחמיר בהם, יעו"ש. ובעין יצחק (ח"ג עמ' רצג). וכבר הארכתי די בדבר החומרא בפני גדולי הדור ולמי שאינם ראויים לזה. ורק אסיים בדברי רבנו הבא"ח בספרו עוד יוסף חי (סדר ויקהל אות ח'), וז"ל: וראיתי לעט"ר הרב מורי אבי זלה"ה שהיה לובש תפילין על דרך שימושא רבא הנזכר בתפלת מנחה וכו', בכל חודש אלול ועשרת ימי תשובה בלבד. וגם בימים אלו היה נוהג בהצנע, שהיה מתפלל עם הצבור בבית הכנסת, אך אינו עומד עמהם למטה, אלא היה עומד בעזרת נשים ושם מתפלל בטלית ותפילין הנזכר, ואין הציבור רואים אותו וצ"ל תנצב"ה, ע"כ.

ספק ברכות להקל כנגד האר"י ז"ל

הנה ראיתי לאחרונה שכמה חכמים בדורינו תלו כל עניין קבלת הוראות האר"י ז"ל בהא דאמרו דלא אמרינן ספק ברכות להקל כנגד האר"י ז"ל, ובנו ע"ז מגדלי בבל, ותילי תלים של הלכות ודעות, במינים ומינים שונים. ונכון הדבר שכמה מגאוני וגדולי עולם סברו כך, וכמ"ש הגאון החיד"א בברכי יוסף (סי' מו ס"ק יא), שדעת מרן שאין לברך הנותן ליעף כח, וכתב הגאון החיד"א ע"ז דעתה נתפשט המנהג לברך זאת הברכה, עפ"י כתבי רבינו האר"י וצ"ל (שער הכוונות דף ב ע"ב). כי אף דקבלנו הוראות מרן, קים לן דאלמלא מרן אם היה רואה דעת קדוש האר"י זצ"ל, גם הוא יורה לברכה. ומה גם שכתב הרב כנה"ג דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו. וכן ראוי לנהוג. ודלא כהרפ"ח. ומוכח דס"ל דלא אמרינן סב"ל כנגד דעת האר"י. [ובאמת שיש לעיין אם הגאון החיד"א היה פוסק כן לולי דברי הכנה"ג שמרן הב"י חזר בו, וכמ"ש בספר אורח נאמן (סי' מו ס"ק כג), וכ"נ בפר"ח שם שכתב שפשט המנהג כדעת האר"י, אך יש יחידים שאינם מברכים והוא אחד מהם, וביאר בשו"ת יבי"א (ח"ב או"ח סי' כה אות יב) דהוא משום דס"ל דאין הלכה כהאר"י דלא בשמים היא, ולא שמע דמרן חזר בו, ואם היה שומע זאת היה משנה דעתו, וזה אף שהיה גדול מאוד גם בחכמת הקבלה ובדברי האר"י ז"ל, והיה מפרש סוגיות הש"ס ע"פ הקדמות האר"י ז"ל, כמ"ש בטוב עין (סי' ז').]. וכ"כ עוד בשיו"ב (סי' מז סק"ב) גבי הליכת ד' אמות ללא נט"י, דכל דבר שאומר הרב האר"י ז"ל, הגם שהוא הפך דעת מרן, יש לעשות כמ"ש הרב האר"י ז"ל, דפשיטא דאילו מרן ידע דעל דרך האמת צריך להיות כן, גם הוא היה מורה כן. ועוד כתב הגאון החיד"א בספרו טוב עין (ס"ס ז'), שמרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה מגדולת רבינו האר"י ז"ל, והן בעון נח נפשיה דהאר"י ז"ל בימי מרן, ויתכן שאח"כ ידע מרן מתלמידי האר"י ז"ל שהיה מברך ברכה זו וחזר בו. ועע"ש [וכ"כ הגאון החיד"א

על שו"ת מן השמים, שאילו מרן הבית יוסף היה רואה תשובות מהר"י ממרויש היה פוסק כמותו, וכתב לענות ע"ד בשו"ת יבי"א (ח"א סי' מא) דלא בשמים היא. וכ"כ הגאון שד"ח בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ד', דף כג ע"ג) ובשו"ת אור לי (סי' מ', דף לט ע"ב ובסי' טט) וכן דעת הבן איש חי (בראשית י', נשא ב' ובשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סי' יב ד"ה ודע וסי' מז), יפה ללב (ח"א או"ח סי' ח' אות ד') וכן דעת רבנו כף החיים (סי' כה אות עה). אך בהיות ואנן קיי"ל דכל פלוגתא בפשט וקבלה, הלכה כדברי הפשט, וכמ"ש לעיל מדברי הרדב"ז. וראיתי לנכון לעמוד בזה ולברר האי כללא, ואם נכונים דבריהם שאין אומרים אותו כנגד רבינו האר"י.

דהנה יסוד הכלל הוא, שאין אנו מקלים בדבר ואין מברכים, אלא חומרא גדולה של נשיאת שם שמים לבטלה, וכדאיתא בברכות (לג). כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא (שמות כ), ופסקוהו הרי"ף (ברכות פ"ח דף לט:), הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות) והרא"ש ופסקיו ובתוספותיו. ודעת רוב הראשונים דדין זה הוא מן התורה, ושכן נראה להדיא בדברי הגמ' (תמורה ד'). וכתב רב האי גאון בתשו' (שערי תשובה סי' קטו), מי שמברך ביום השבת בורא פרי הגפן ומקדש השבת, הוא דרך שטות ובורות ולא נפקי ידי חובה, ולא עוד אלא שחייבין מלקות בשביל לא תשא שמברכים ברכה שאינה צריכה, וגם מפסיקים בין ברכה לשתייה, וכ"כ בספר העתים (סי' קמג), וכן הוא בשו"ב (סי' תפב) בשם ר"י אלברצלוני. וכ"כ בשו"ת תמים דעים לראב"ד (ס"ס רכד), ספר האשכול (ח"ב הל' ציצית עמ' צט), ספר המכריע (סי' פח) בשם רב נטרונאי גאון, תשו' הגאונים חמדה גנוזה (סי' א') ובאגור הל' ציצית בשם רב פלטוי גאון, ספר הפרדס לרבינו אשר בר חיים (עמ' קסב) בשם גאון א'. וכן נראה דעת שאילתות דרב אחאי, פרשת יתרו (שאלתא נג), דלא מיבעיא אשתבועי בשיקרא, אלא אפילו אפוקי שם שמיא לבטלה אסור, מדאפקיה קרא לא תשא ולא כתיב ולא שבע, דאפי' אדכורי שם שמים לבטלה וכו', ומאן דמברך נמי ברכה שאינה צריכה, הו"ל כמוציא שם שמים לבטלה, וקאים בלא תשא, דרב וריש לקיש דאמרי תרווייהו, כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. (ועי' בהעמק שאלה סי' נג אות ב' וסי' נד אות כג כתב להיפך בדברי השאלות). וכ"כ בספר הישר לר"ת (סי' סה אות ד') בדעת הרמב"ם, וכ"נ בכמה מקומות מדברי הרמב"ם דס"ל דאיסור זה מן התורה, ועי' בתשובתו (סי' כו) דכתב דהוי מדבריהם. והאחרונים כתבו ליישב דבריו, עי' בברכ"י (סי' מו סק"ו), מחב"ר (סי' רטו) ויעיר אוזן (מע' ב'). וכן דעת רבים מן האחרונים דאיסור ברכה שאינה צריכה מן התורה, וכמ"ש מהר"ם בן חביב בתוספת יוה"כ (יומא פ: ד"ה אחר הימים), רעק"א בתשו' (סי' לז), תשובה מאהבה (ח"ב דף יג ע"ב), ש"ע הגר"ז (סי' רטו ס"ג), תורת חסד (או"ח סי' ז), ועוד רבים מן האחרונים, (עי' בשד"ח ח"א דף 145 ו370 ובח"ד דף 56). ועי' בשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סי' לט) שהשיג בזה על החזו"א (או"ח סי' קלז אות ה') דלא נקט כן.

ומאידך מצינו גם רבים הסוברים דאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, וכמ"ש התוס' (ר"ה לג.) בשם ר"ת דאינו אלא דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא. ומש"נ לא תשא וכו', הוא רק במזכיר שם שמים בלא ברכה, וכדמוכח מדברי הגמ' (ברכות כא.), ספק קרא אמת ויציב ספק לא קרא, חוזר וקורא, ולא אסרינן מספק משום לא תשא ומוציא שם שמים לבטלה, דאסרינן בפ"ק דתמורה (דף ג.) מדכתיב את ה' אלהיך תירא, הני מילי בלא ברכה. וכן הרא"ש (פ"ק דקידושין סי' מט) נקט כן, וכן בתוס' (עירובין צו. ר"ה לג. וקידושין לא.) וכן בתשו' הרא"ש (כלל יד סי' ד'), וכ"כ תלמידי רבינו יונה (ברכות דף לט ע"ב בדפי הרי"ף בשם רבני צרפת), חי' הרא"ה (ברכות כא.), ספר החינוך (סוף מצוה ת"ל), רבינו ישעיה הראשון בספר המכריע (סי' עח), ריטב"א והב"ד בשטימ"ק (ביצה ד: ר"ב ר"א), שו"ת הרשב"א (ח"א סי' תתעח), ר"ן ר"ה (פ"ק ד"ה ולענין ברכה), ריב"ש (סי' שפד) בשם הרא"ה, תרומת הדשן (ס"ס לז), תשב"ץ (ח"ג סי' מא וס"ה) ובשו"ת חוט המשולש (סי' לב). ומהאחרונים שנקטו כן, בבאר שבע (תמיד ספ"א), ט"ז (או"ח סי' מו סק"ז), שו"ת דבר משה (ח"ג או"ח סי' יג), פרי"ח (סי' תצו סוף אות י') וע"ע בדבריו (סי' סז ותרע"ב), שו"ת סבא קדישא (ח"ב סי' יג), שו"ת קרן לדוד (סי' סא אות ד'), שו"ת עולת שמואל (סס"כ), פתח הדביר (סי' קפו) ועו'.

ובדעת מרן הבית יוסף, כתב בש"ע (או"ח סי' רטו ס"ד), כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמן. ופשט לשונו מורה שהוא מן התורה, וכמ"ש בשו"ת זרע אמת (או"ח סי' א'), ושכן מוכח מדברי מרן (סי' עא ס"א), ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה ורוצה להחמיר על עצמו ולקרות, אין מוחין בידו, וזה כדברי ראבי"ה דאין מוחין בידו אלא גבי ק"ש ולא בתפלה. וכ"כ הגאון החיד"א (ברכ"י סי' מו סק"ו) מתשו' הרמב"ם, ושכן דעת מרן הב"י, ודלא כא"ר שם, וכ"כ שוב בסי' רצה (סק"ה ד"ה מזה קשה לי), וכן הפרי חדש (סי' סז) דייק בדברי מרן הב"י דס"ל דהוי מן התורה, ועי' בברכ"י (סי' קפו). וכ"כ מהר"ם שיק (או"ח סי' א' סד"ה והנה על), חתן סופר (ח"א דף ק' ע"א) והרי"ח הטוב ברב ברכות (דף קטו:).

והעולה לעיקר הדין, דדעת הרמב"ם ומרן הבית יוסף דאיסור זה מן התורה הוא, ואף לדעת הסוברים דהוא דרבנן, איסור חמור הוא, שיש לו אסמכתא מן התורה, וכמ"ש התוס'. וכתב הריטב"א (ר"ה טז.) שכשחז"ל לומדים איסור דרך אסמכתא מהפסוק, התורה עצמה נתכוונה לכך, אלא שלא קבעתו חובה ומסרתו לחכמים, וע"ע בזה בבאר הגולה למהר"ל (באר א') ופמ"ג בפתיחה כוללת לאו"ח (ח"א אות כ.).

ודבר מוסכם הוא לכל, שאף שקיבלנו הוראות מרן הבית יוסף זיע"א, וכך הייתה הקבלה בכל קצוות תבל, וכל עדות המזרח, ממערב ומים קיבלו עליהם הוראותיו, מכל מקום נקטו רבותינו הכלל דאמרינן ספק ברכות להקל אף כנגד מרן הבית יוסף זיע"א, וכמ"ש רבינו החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' טו), שקיבל מרבותיו שהכלל סב"ל הוא גם נגד מרן הש"ע, משום חומר ברכה שאינה צריכה ומשום שב ואל תעשה עדיף. וכ"כ שאר האחרונים,

והארכת בזה בכללי מרן הבית יוסף. וראיתי שביאר בזה בספר הכללים הגדול בדורינו 'עין יצחק' (ח"ב עמ' שעט), וביאור זה יבאר גם הא דנאמר כלל זה בהוראות האר"י ז"ל, דמצינו בדברי חז"ל (שבועות לט.), דהעולם נודעזע ת"ק פרסה על ת"ק פרסה בלאו דלא תשא שמע שוא, מה שלא מצינו בשאר לאוין, וכיון דלאו זה חמור כ"כ, החמירו בו אף כנגד רוב פוסקים ונגד מרן, ואף לסוברים דהוי דרבנן, מ"מ אחר שהסמיכוהו על פסוק דלא תשא חמיר טפי. וכתב מרן בש"ע (חו"מ סי' פז ס"כ), ואומרים לנשבע הוי יודע שכל העולם נודעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא, ובכל העבירות שבתורה נאמר ונקא, וכאן נאמר ולא נקא, וכל העבירות שבתורה נפרעים ממנו, וכאן ממנו וממשפחתו. ולא עוד אלא שגורם ליפרע משונאיהם של ישראל, שכל ישראל ערבים זה לזה, כל העבירות שבתורה תולין לו שנים ושלשה דורות אם יש לו זכות, וכאן נפרעים מיד. דברים שאין אש ומים מכלים אותם, שבועת שקר מכלה אותם וכו'. ולכך אנו מחמירים ואומרים שב ואל תעשה עדיף, ואף כנגד דעת מרן. ועוד ביאר בזה, דמה שאנו מברכים על ברכות הנהנין ושאר ברכות, ואין בזה משום לא תשא, היינו מפני שכך ציוונו רבותינו, וציווי זה גורם שאין זה בכלל לשוא, וכיון דהברכות כולן מדרבנן (מלבד ברכת המזון), כאשר יש ספק אם מחוייב לברך, הוי ספק דרבנן, ובהיות ואין חיוב לברך, ממילא איכא איסור נשיאת שם ה' לשוא.

וכן כנגד הרמב"ם אמרינן סב"ל, וכעניין ברכת הסוכר, שבבית יוסף (סי' רב) כתב דכיון דהוא פלוגתא, לברך שהכל עדיף, ונחלקו בזה הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ה) והרא"ש (פרק כיצד מברכין סי' ו'), ואף שהרמב"ם הוא גדול הפוסקים וכל קהלות ישראל ועריסטאן והמערב נוהגים על פיו וקיבלוהו עליהם לרבנן, וכמ"ש מרן הבית יוסף באבקת רוכל (סי' לב), ועם כל זה חשש לדעת החולקים במקום ספק ברכות.

וכבר נתפלאנו לעיל פליאה גדולה, דוכי רבינו האר"י ז"ל עדיף משאר גדולים וחסידים, ולעיל הב"ד הרמב"ם דאין עדיפות לנביא בסברא, אלא בתר רבים להטות, וכלל גדול בידינו של ספק ברכות להקל, ושאומרים אותו אף כנגד הרמב"ם ומרן הבית יוסף, וכבר כתב כן גם בנידון דידן בספר שיורי טהרה (מע' א' אות עב), דחיישינן לספק ברכות הגם שיהיה דעת המקובלים לברך, כל שאין גמרא מפורשת שיש לברך (והנה לך שאף שאין בזה מחלוקת, אלא שכל שברכה זו לא נזכרה בתלמודא דידן אין מברכים אותה), וכ"כ בשו"ת מעט מים (סי' כ' אות יט) שעל פירות עצי סרק מברכים שהכל, וכדעת מרן בסי' רד. ואף דהאר"י פסק לברך כברכתו העץ או אדמה, מ"מ במידי דספק ברכות מי לא יחוש לדעת מרן ז"ל בש"ע. וכ"כ בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' לז ד"ה ולענין הלכה), ברכת יוסף ידיד (ח"א דף קא), הג"ר שאול קצין בספר פרי צדיק (דיני ברכות אות כד) ובשו"ת ירך יעקב (ס"ס לג). ועיי' בשו"ת שואל ומשיב (רבי שלמה מאזוז, או"ח סי' כ') דכתב בזה עיקר דברי האר"י.

וכן בשו"ת אגרות משה (ח"ד או"ח סי' ג'), כתב וז"ל הטהור, פשוט דמ"ש שהקבלה תכריע הוא סברת הזהר והתיקונים, שהם דברי תנאים, אבל כתבי האר"י ז"ל, אף שגדול

מאד, הוא כאחד מכל הפוסקים שרשאים לחלוק עליו, אף בדברי קבלה, ולא לנו יתמי דיתמי לומר מי גדול ממי, ולכן אין דברי האר"י ז"ל מכריעים יותר מכל רבותינו, וכיון דאיכא פלוגתא, ספק ברכות להקל גם נגד האר"י. ע"כ. ובזה יש גם לענות על המוכיחים מדברי מרן הבית יוסף שבכ"מ אזיל כדעת הזה"ק, אך אין משם ראייה כלל לדברי האר"י, ודברי הזה"ק אלימי מספרי הפוסקים, וכמ"ש בכנה"ג בכללי הפוסקים (אות א').

ועי' בשו"ת איש מצליח, שבתחילה בשנת תשי"ח כתב (בתשו' ח"א סי' יח) להסכים עם דברי החיד"א דלא אמרינן סב"ל נגד האר"י, אך בשנת תשכ"ח (בתשו' ס"ס יא) הב"ד הישיב משה שפקפק בזה. ובמילואים לח"א (דף נו ע"ד) כתב להוכיח מחכמי התלמוד דהוה שכיח אליהו גביהו ולא מצינו ששאלו ממנו להכריע הלכה בפלוגתא דתנאי ואמוראי, וע"כ דלא בשמים היא, ומינה לרבינו האר"י ז"ל שלמד מפי אליהו. ובמפתח הכללים שבחלק אה"ע וחור"מ (דף רעו) כתב לדחות שחכמי הש"ס היו בקיאים בסודות התורה וכל דבריהם דברי אלהים חיים, והרי גם במתיבתא דרקייעא מצינו דפליגי וכו', וכ"כ בשם חכמי המקובלים שלעתיד לבוא יפסקו הלכות כב"ש שאלו ואלו דברי אלהים חיים, אך לגבי הפוסקים י"ל שפיר דאילו הוה שמיע להו סודן של דברים היו נוטים גם הם לברך. והנראה שזה דברי בנו הגאון הנאמן". אך כ"ז דברי סברא ולא הוכיח לדבריו.

וכן נקט מרא דאתרא דעיה"ק ירושלים תובב"א, הדיין המהולל מהר"ש משאש זצוק"ל, בשו"ת תבואות שמש (או"ח סי' סז), דבמקום שהזהר נגד הגמרא, ודאי עבדינן כמ"ש בגמרא, ואף בדבר שלא נתבאר בגמ', והזהר נחלק עם הפוסקים, והוכיח לזה מדברי מרן בסי' קמא כמ"ש במקומו. וע"ש שתמה על הגאון עמק יהושע שליט"א שכתב לתמוה על מרן היב"א שכתב סב"ל אף נגד האר"י, והוכיח מדברי הבית יוסף בסי' קמא דאף בדבר דהוי ברכה לבטלה לדעת הפוסקים, בכל זאת אזלינן רק אחר הזה"ק, אחר שלא נתבאר בגמ' דלא כוותיה. וענה ע"ז הגר"ש משאש, דמלבד דמין הוצרך לטעמים אחרים בכדי שלא יכנס בסב"ל, אין בזה השגה כלל, דקי"ל סב"ל גם נגד מרן, הרי ענין זה עצמו בכלל, דאף דמין גילה דעתו דאין לזוז מדברי הזה"ק אף בברכה לבטלה, ואין לומר סב"ל נגד הזהר, עכ"ז כיון שיש פוסקים אחרים שהביא הגאון יביע אומר הסוברים שנוכל לומר סב"ל נגד האר"י, א"כ לא משגחינן בדברי מרן ואמרינן סב"ל, הוא מכח מה שצוה עלינו מרן, ואנן קי"ל כהכרעתו, וכיון דקי"ל דבברכות אין לסמוך על כלל זה, ואנו אומרים סב"ל בכל אופן, א"כ הרי זה בכלל ואמרינן סב"ל אף נגד הזה"ק והאר"י ז"ל.

ובספר ברכת ה' (ח"א פ"ב הי"ד), כתב דלא שייך לומר שנלך אחר רוב פוסקים כשאינם שקולים בחכמה עם רבינו האר"י, ובודאי שאילו היו יודעים בחכמת הקבלה כמו שידע רבינו האר"י, היו מגיעים למסקנתו, ורק במחלוקת שקולה אמרינן סב"ל. ואין לומר טענת לא בשמים היא, שהאר"י הכריע כן מכח סברתו ועיונו, שידע חכמת הקבלה, ושאר פוסקים לא ידעו אותה כמותו, א"כ מסתבר דאילו היו יודעים היו מסכימים למסקנותיו. ועי' בקובץ

בית הלל (אייר תשס"ב עמ' נו), ודברי הכותב שם היו לעיני מאור דורנו מרן הראש"ל שליט"א, והסכים עמו, והעיד ע"ז בנו בספר עין יצחק (ח"ב עמ' תלו). ומ"ש בויעץ שמואל (תשס"ב) דאין משיבין את הארי, וכוונתו להרב ברכת ה', דבריו תמוהים ביותר, ואכמ"ל. וכן ענה ע"ד מהר"ש משאש בקובץ בית הלל (יד), ועוד כתב שם (וכן בספרו שמש ומגן ח"א או"ח סי' יב), דפוק חזי שזה חמש מאות שנה עברו, וכל העולם פוסקים כהשו"ע ולא כהאר"י ז"ל, זולת מקצת מקובלים כהחיד"א והבא"ח שמחמירים כמותו, והולכין אחריו בסגירת עינים. וכן אמר הרב האר"י ז"ל עצמו, שלא ניתנו דבריו אלא למצניעין, ועושין אותם בצנעה, ולא לכל אדם שאין להם יד בקבלה. וכבר הוכחנו לעיל דבפלוגתא הפשט והקבלה אזלינן כדברי הפשט, ולפ"ז אין יסוד לדבריו שהיה גדול בחכמת הקבלה יותר משאר בני דורו.

ואין להוכיח מהא דאמרינן אילו היה רואה מרן את דברי הראשונים וכו', דלא דמי כלל לנר"ד, דהתם ידוע הדבר דאין כח ביד אחרונים לחלוק על הראשונים, ולכן אם נמצא איזה ראשון שלא נגלה לאחרונים, אנו תולין לומר שהיו חוזרים בהם ויסכימו לדברי אותו ראשון, והנה כאן האר"י ז"ל היה בן דורו של מרן הבית יוסף, ומי אנחנו שנחליט מי גדול ממי, ולעשותו מכריע, אלא אנו הולכים בכל כדעת מרן הבית יוסף, אלא במקום ספק ברכות אזלינן לקולא שלא לברך, וכך גם צריך להיות בשאר חכמי הדורות, ובכללם רבינו האר"י ז"ל. וגם מהר"ש משאש בתבואות שמש (או"ח סי' סז), כתב על כללו של החיד"א, דאם נאמר כן נפל כל הכלל לפסוק כדעת הש"ע, שבכל דבר שנמצא היפך מרן ז"ל נוכל לומר דאילו באמת ראה מרן אותו פוסק היה מודה לדבריו, והעיקר אצלינו הוא חתימת הש"ע כפי מה שהוא לפנינו, וכפי מה שנפרש בדבריו ונכריע דעתו בבית יוסף ובשלחן ערוך, אבל להוסיף סברות אחרים ולומר אלו ידע וכו', אם באנו לזה לא מצאנו ידינו ורגלינו בבית המדרש, וגם פה המנהג בכל המערב שלא לאומרו בשם ומלכות, גם חסידים ואנשי מעשה, ואע"פ שראו לדברי האר"י החי, מוכח דאין מוכרח לעשות כדברי הזהר. ע"כ.

וביותר מזה, אין לאף אחרון לחלוק ע"ד הראשונים, ואפילו בראיה מן התלמוד, אלא אם כן הוא מצא תנא דמסייע ליה בדברי הראשונים, ועי' בזה במש"כ מרן הראש"ל שליט"א בפתיחת שו"ת פאר הדור לרמב"ם (הוצאת מכון ירושלים), ולכך אנו אומרים את הכלל הנזכר שאם היה רואה האחרון את דברי הראשונים שנעלמו מעיניו, אנו תולין שהיה חוזר בו, משא"כ הכא, דאנו נוקטים דפשט וקבלה הלכה כפשט, שפיר אפשר לומר סב"ל אף נגד האר"י. ואיך יתכן לעזוב דברי הראשונים וללכת אחר האר"י, כשאין לנו רשות לחלוק עליהם, וכמ"ש בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' נג) דלשמוע לאחרון במקום שיש ראשון חולק, זה לא יעלה על הדעת, וכן בשו"ת מהריב"ל (ח"ב סי' כא). וכ"כ בגט פשוט בכלליו (כלל ה') דבזמנינו זה, יתמי דיתמי, דאפילו יש לנו ראיות, אין אנו סומכים עליהם לסתור סברת הקדמונים, וכמ"ש מהרי"א (סי' רמא), ואפילו להכריע בין גדולי הפוסקים אין אנו סומכים על הראיות, ע"כ. וכ"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' טו) דבדין שאין לחלוק ולחתור על

אבות עולם הראשונים. וכן הגאון החיד"א עצמו שהוא אבי הכלל שאין אומרים סב"ל כנגד האר"י, כתב בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח אות עד), במחבר"ר ציערתי בעצמי על האחרונים, אחרוני זמנינו, מפני היד שנשתלחה לכתוב דברים קשים על הראשונים, וכן בספרו כסא דוד (דף פד.), והדבר קשה שהרב שבות יעקב יחלוק על התוס' והרא"ש ויפרש בירושלמי פירוש אחר מדבריהם, וכמה גדולים כדברי התוס' והרא"ש, ואיך בדור האחרון הותר וכו', ותימה על הרב שבות יעקב איך מלאו לבו לומר נגד הראשונים והאחרונים, ע"כ. וזה אפילו שהרב שבות יעקב היה מגדולי האחרונים, וכמו שהעיד עליו הגאון החיד"א (שם ח"א סי' ד') דכל רז לא אניס ליה, ובקי בחדרי התורה, ועוד כתב עליו (בס"ס כב) שהוא גדול הדור האחרון. וגם בספר שמח נפש (דף סב ע"א) תמה על הגאון החיד"א איך אמר הא דאילו היה מרן רואה וכו', ולא חשש לספק ברכות, ואם כי יש לצדד בדברים אינו מתיישב על הלב, ודברי הברכי יוסף תמוהים. וע"ע בספרו יריעות האהל (דף צג ע"א) דכתב דבכה"ג אמרינן לא בשמים היא.

ואף מה שרצו הבא"ח וכה"ח להוכיח מהא דאנו נוהגים לברך ברכות השחר אף שאין מתחייבים בהם, וכנז"ל, מנהגינו כך אינו מפני דאנו סוברים כדעת המקובלים והזה"ק, אלא משום שכך נתפשט המנהג, ואפשר דכך הוה קודם קבלת הוראות מרן, ולא אמרינן סב"ל כנגד מנהג כידוע.

והגאון החזו"א באגרותיו (ח"א אגרת לב וח"ב אגרת יט) כתב דדין המתברר להדיא מן הגמרא, הוא אצלי יסוד ההוראה, ואם היה מפורש ההיפך באחד מן הראשונים, מוכרחים אנו לבטל את לימודינו ואת דעתינו. ואנן יתמי דיתמי אין לנו להרוס דברי הראשונים ז"ל ולומר למעשה דרבי יהודה החסיד, הרא"ש והטור לא כיוונו ח"ו לאמת, והאמת קבלו ממני שאני יודע יותר מהם, צר מאד על דברים אלה, ואין מקום כלל לנטות מדבריהם. ומה לי החולק על רש"י או הרמב"ם או הרא"ש והטור, ומה לי אם אמרו מלאך גבריאל או מיכאל, והלא כל הראשונים שרפי מעלה, והרי כתב הרא"ש שכן עיקר, וזה הלכה למעשה שכל הדברים הנאמרים בגמרא או בפוסקים, הוא הלכה למעשה. ומה שתמה וכי רש"י יחלוק על הקבלה, כנראה דלהרא"ש ולטור לא חש שיחלוק על הקבלה, אבל על רש"י קשיא, ידע מפני שהקבלה היא עמוד ההוראה, ואנו קובעים תמיד את ההוראה על פי היוצא מסוגית הגמרא, שזו הקבלה שמסרו עליה להחזיקה ולשומרה כל חכמי הדורות, ואין דוחין כל המקובל מפני דבר המתבאר בגמרא, רק שמאזנים ביד חכמים בזמן שאפשר לצדד שיקויים המקובל מפי אחרונים עם הנלמד בגמרא, ע"כ. ובאו"ח (סי' ד') כתב דדברי הראשונים אף בשיקול דעת הם תורה שלימה, ועל פי דבריהם אנו מצווים לעשות.

ועי' במ"ש בספר שלום יעקב, דס"ל דלא אמרינן סב"ל כנגד האר"י, ונסמך ע"ד האור לציון (ח"ב במבוא עמ' טז), דהכרעות מרן לא הוי בתורת ודאי על פי הכרעות בראיות תלמודיות, אלא בתורת הנהגה על פי רוב פוסקים, או רוב דעות של ג' עמודי ההוראה, וכיון

שמרן לא הכריע באופן הודאי, לכן בענייני לא תשא מאחר דלא אזלינן בתר רוב, אמרינן סב"ל אף נגד מרן, משא"כ במה שכתב האר"י ז"ל, שכל הכרעותיו הם על פי הקבלה והסוד, והם הכרעות ודאי ולא על פי רוב, לפיכך כלפי האר"י ז"ל לא אמרינן סב"ל. וכיו"ב ראיתי להג"ר יעקב הלל בספרו גבורת האר"י, אשר נסוב והולך בכל עניין קבלת הוראות האר"י, וכתב (עמ' עג) להוכיח מדברי האור לציון בכללו הנז', ועוד הוסיף להביא מדבריו לנד"ד במ"ש במבוא (ענף ה' אות א'), דבמקום שיש מחלוקת בין מרן להאר"י ז"ל, נקטינן כדברי האר"י ז"ל, וכמ"ש החיד"א, ושכ"כ הבא"ח ברב פעלים ובארץ חיים (או"ח סי' מו ס"ח) שמנהג ארץ ישראל ללכת אחרי הכרעת רבינו האר"י ז"ל ואפילו נגד פסק מרן ז"ל וכו'. ולפ"ז כתב בגבורת האר"י, דבהיות ומרן לא פסק מסברות תלמודיות, רק הכריע ע"פ הרוב בספק, ולכך קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם אחריהם, כי ודאי מרן לא היה סומך על הכרעת שכלו וסברתו להכריע בספק נגד דעת האר"י, שהיא תורת אמת המקובלת מפי אליהו זכור לטוב עד משה רבינו (וכבר נדחתה דעה זו דלא בשמים היא).

וכבר על כגון דא כתב בשו"ת יבי"א (הב"ד בעין יצחק ח"ב עמ' תמ), מנין לו דבר זה, שאינו אלא מהרהורי לבו, היפך דברי הפוסקים, ותמהני עליו, שאיך מלאו לבו להעריך גדולי עולם, ולקבוע הלכה כאר"י נגד מרן, והלכה רווחת בידינו דלא בשמים היא. ואף שבשו"ת יבי"א (ח"ט סי' קה עמ' רכה סוף אות ג') נראה דהוא בתורת ספק, לא בא אלא לבאר הא דמהני ס"ס כנגד הב"י, אך דעתו ברורה דקבלת הוראות מרן בתורת ודאי ולא מחמת ספק, אך אין כוונתו לומר דהסברא החולקת כבר כמי שאינה, ועי' ביבי"א (ח"ט או"ח סי' קח אות ה' וכן בח"י יו"ד סי' מג אות ב') ובעין יצחק (תשס"ז ח"ג עמ' נט). וכגון זה כתב הרמ"ע מפאנו (סי' צז), דמה שסתם תחלה כדעת הגאונים הוא פסק גמור ומוחלט לפי סברתו, ולא הזכיר סברת הי"א אלא לחלוק כבוד לבעליה במקום שרבים וגם טובים סוברים כמותה, ומקצת קהלות נוהגים כן. וע"ע בברכת יוסף ידיד (ח"א עמ' קא), פרי צדיק להגר"ש קצין (דיני ברכות אות כד), פקודת אלעזר (סי' קעד) ובשו"ת כפי אהרן (ח"ב סי' ח). ואף מה שאמרו דמרן אזיל בתר הזהר במקום שאינו חולק על התלמוד, אין זה כלל ברור בדבריו, שמצינו פעמים שנטה קו מדברי הזהר, וכמתבאר לעיל באורך.

וראה ראיתי ספר גבורת האר"י, דמתחלה נקט דאזלינן תמיד בתר הקבלה ולא בתר הפשט, ולאחמ"כ (סי' ב') הביא דעת הסוברים דלא אמרינן סב"ל נגד האר"י, והאריך בדבריהם כמה וכמה עמודים בהעתקת דבריהם במלואם, ולאחמ"כ בב' עמודים הביא בקצרה כמה מן הסוברים דאמרינן סב"ל אף כנגד מרן, ונתעלם מכמה וכמה חכמי הדורות דגם סברו כן, ומהם הג"ר יוסף ידיד, אשר שימש אב"ד בעיה"ק ירושלים תובכ"א, הגאון רבי שאול קצין, הגאון רבי אלעזר בן טובו אשר היה ראב"ד עדת המערבים בירושלים. והקורא בספרו יכול לבא לידי מחשבה שבאמת עיקר הפוסקים סוברים דלא אמרינן סב"ל נגד האר"י. וכן במהלך ספרו הרי הוא מתעלם מדעת גדולי הדורות דבכל מחלוקת בין פשט לקבלה אזלינן כדברי הפשט, וכמוכח בדברינו לעיל. והדברים תמוהים ביותר.

וכבר כתבתי לעיל דברים בשם הגאון האיש מצליח, וכעת ראיתי שיש שרצו להוכיח מדעתו הרמה של הגאון האיש מצליח זצ"ל הי"ד, שלכאור' הוא סובר דבכל מקום אזלינן בתר קבלה, ואף הוכיחו מדבריו דלכאור' לא אמרינן סב"ל נגד מרן, ואמרתי להעתיק דבריו לכאן, למען יראו וייראו. וזה לשונו הטהור (ח"א סי' יח דף צב סע"ג): במאי דקמן בברכת גאל ישראל, כיון דאנן בדידן הולכים אחר הקבלה דהוי הפסק וכמבואר בבית יוסף (סי' סו), שהמנהג הוא ע"פ הזהר, א"כ אין אנו צריכים לכל מה שפלפלו האחרונים בזה, יען דלדידן אין כאן ספק עד שצריכים לתקן, דלא מיקרי ספק אלא במחלוקת פוסקים, אבל מה שהוא ע"פ הזהר והקבלה הוי ודאי לדידן, וכמ"ש מרן בב"י (סי' קמא) בדין העולה לס"ת אם צריך לקרות, וז"ל: מאחר שלא נזכר זה בתלמוד בהדיא לא שבקינן דברי הזהר מפני דברי הפוסקים, ע"ש, וכ"כ הרב משאת בנימין (סי' סב, דף נז ע"א), וז"ל: הדרך השני לילך אחר רוב בנין ומנין, הרי לפניך ספר הזוהר שהוא שקול יותר מכל המחברים שאחר חתימת התלמוד, ואם יהיו כל המחברים בכף מאזנים אחד וספר הזוהר לבדו יעלה בכף שניה מכריע הוא את כלם וכו', ע"ש. וכ"כ הברכ"י (סי' מו ס"ק י"א) בדין ברכת הנותן ליעף כח, שפסק מרן בש"ע (ס"ו) שלא לברכה, שעכשיו נתפשט המנהג לברכה ע"פ כתבי רבינו האר"י ז"ל, דקים לן דאלמלי מרן ראה דעת קדשו האר"י ז"ל גם הוא יודה לברכה, ע"ש, אלמא דלא חיישינן לסב"ל. ואם נפשך לומר דשאני התם שכבר נתפשט המנהג וא"א סב"ל נגד המנהג, ה"נ בברכת גאל ישראל נתפשט המנהג שלא לענות אמן כלל ומנהג זה הוא מימות מרן וכן"ל, עכ"ל. ובגבורת האר"י (עמ' סט) גם העתיק דבריו, והוסיף מדיליה דמ"ש דלא חיישינן לסב"ל, היינו נגד האר"י, ואין זה מתבאר כלל בדברי האיש מצליח, ובפרט שבתשובה מאוחרת יותר נראה שחזר בו בדעתו שהב"ד הישיב משה שחלק, וכמתבאר לעיל.

וכתב בזה הגאון הנאמ"ן (הב"ד ביצחק ירנן ח"א יו"ד סי' יד), ולחשיבות הדברים ומחוסר המציאות אביא עיקר דבריו: דגבי האר"י, אפילו אם נאמר שכל חידושי בהלכה בנויים ע"פ הקדמות של אליהו ז"ל, מאן שם לן שהיה מרן פוסק כמותו, שהרי אם היה אליהו אומר ההלכות עצמן לא נקטינן כוותיה אלא כרוב הפוסקים שלא בשמים היא. וכל שכן שלא אמר ההלכות רק ההקדמות, ועל פיהן גילה רבינו האר"י חדשות ונצורות. וא"ת דכיון שגילה אותם בעינו ושכלו הזך, דינו כדין חכם ולא כדין נביא, אכתי ההלכה קובעת אחרי רבים להטות, אע"ג דבית שמאי הוו מחדדי טפי, וכל שכן שכמה וכמה הלכות אין מקורן בעיון וביאור חדש בגמ' אלא ע"פ הקדמות הקבלה בלבד. לדוגמא, באיזה עיון אפשר להוכיח שנשמטה מהגמרא ברכת הנותן ליעף כח, ואדרבא לפי פשוטו כל הברכות נתקנו ביסודן סמוכים לפעולה מסויימת כי פקח עיניה כי סיים מאניה וכו', ומה שייך לומר הנותן ליעף כח ולאיזה פעולה נסמוך אותה. אלא שהרב האר"י קדם לו שצריך לברך י"ח ברכות השחר במספר במשקל לפי סודן וכו'. ולכן פסק לברך הנותן ליעף כח וכו'. ובאמת אלמלא שפשט המנהג לאומרה היה קשה מאד לקבוע ברכה חדשה, ואפילו נקבל השמועה דמרן חזר בו

אכתי אמרינן סב"ל אפילו נגד מרן, והרי גדולי הראשונים לא זכרו ברכה זו, וזה טעמו של הפר"ח שלא היה מברך אותה. ומה שראינו דמרן קיבל דעת הר"י גיקטיליא לענין ברכת הלבנה אחר ז' ימים מהמולד, היינו להחמיר ולא להקל וכו'. ובזה מאן ספין ומאן רקיע להכניס ראשו בין ההרים. ע"כ מדברי היב"א. וע"ז כתב הגאון הנאמ"ן שאין לנו בתירוצי היב"א רק נקודה אחת, שאין אומרים אחרי רבים להטות אלא כשהחולקים שקולים ונחלקו פנים אל פנים, אבל כאן אין המחלוקת שקולה, שהרב האר"י ידע מה שלא ידעו הראשונים, ובכה"ג אמרינן אילו ידעו מה שידע, מודים דרבנן היינו שבחייהו, הא למה הדבר דומה לעשרה מעיינים בגמ' ולא למדו דרכי הפסק ואחד פוסק מפורסם, דודאי אין אומרים בזה אחרי רבים להטות, וה"נ חכמי הש"ס היו בקיאים ברזי תורה, וכ"א היה בידו טעם נסתר לדעתו שבלא זה כמעט לא יובנו כלל תקנות חז"ל וגזירותיהם. ולכן שפיר אמרו לא בשמים היא. ואח"כ נשכח הכל, וכשבא הרב האר"י והחזיר עטרה ליושנה, אין לנו שנים הבקיאם כמוהו ברזי תורה שיעזו לחלוק כנגדו ע"פ הסוד. ואה"נ בכה"ג אמרינן לא בשמים היא. ע"כ. אך אחר המחילה לא הביא הוכחה לדבריו כלל וכלל, ומי יאמר לנו מי גדול ממי, ואין לנו אלא קבלת רבותינו שקיבלנו הוראות מרן בכל, וגם הגאון הנאמ"ן מודה בזה, ולמה כאן ישנה דעתו ללא כל ראיה. וזה המקום להביא דברי סבא דמשפטים מהר"ש משאש זיע"א, אשר כל רז לא אניס ליה, ותקיף הוא בארעא דירושלם, וכתב בספרו שמש ומגן (ח"א סי' יב) לענות ע"ד הרב יצחק ירנן (גיסו של הגאון הנאמ"ן), שערבב הדברים בענין זה, ויחס להפוסקים דברים שלא כתבו ולא פסקו אותם, וגם כתב דכשבא האר"י ז"ל ונתגלו לו העניינים ודאי דעבדינן כוותיה כנגד כל הפוסקים וכו', והם דברים בטלים, ופוק חזי שזה חמש מאות שנה עברו וכל העולם פוסקים כהש"ע ולא כהאר"י, זולת מעט חסידים שמחמירים כמותו, וכמו שאמר הוא עצמו זיע"א שלא מסר דבריו לכל אלא למצניעיהם, ואני יודע שבכל מרוקו כולו לא היו אלא ארבעה או חמשה מקובלים. ועל מ"ש ביצחק ירנן להביא מדברי הרדב"ז בכמה וכמה מקומות שפוסק כמקובלים, כתב בשמש ומגן שעיין בכל המקומות הללו ואין בהם כל ראיה, ואדרבה דעת הרדב"ז כבית יוסף דדוקא במקום שהפוסקים נחלקו אז דעת הזהר והקבלה תכריע, אבל בלא זה מבואר להדיא בדבריו דאפילו בשביל פוסק אחד שחולק עם הזהר אינו מביט על דברי הזהר, ורק אם יש חומרא הוא מחמיר, ובהכרח שאם יש קולא או ספק ברכות לא יחמיר בזה, דזוהי קולא. והוסיף מהר"ש משאש לתמוה על האומרים שאילו ידעו הפוסקים מה שידע האר"י ז"ל הווי הדרי בהו ושהגר"א לא ידע מה שידע האר"י, ואם הרב חיד"א בעצמו שהיה כחו בקבלה ואדוק להאר"י כתב אני נזהר לדבר בפרסום נגד העושים נגד דברי רבינו האר"י ומזקנים אתבונן, מה נעשה אנן דאין לנו חלק בקבלה כלל, איך נכריז בקול רם שכל הפוסקים לא ידעו מה שידע האר"י, וזה יפסיד כל אמונת העם בש"ס ובפוסקים, ויבואו ללולז בדבריהם ח"ו. וכל שכן שדעת רוב הפוסקים המפורסמים הם היפך דבריו, שסוברים כהפוסקים נגד הזהר, זולת אם יש מחלוקת. והאם נכריע שכל הפוסקים ובכללם מרן זיע"א שכולם אינם יודעים כלום

ממה שידע האר"י, הס כי לא להזכיר, וגם האר"י זיע"א לא ירצה בזה, וכתב דבריו בצניעות גדולה למצניעיהם, וכיון שמרן ז"ל ג"כ סובר כן אין לנו לזוז מדבריהם. ע"כ.

וכעת ראיתי שבשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח סי' קה) כתב לענות ע"ד הגאון ר' יהושע מאמן, ותוך דבריו ענה על מ"ש ביצחק ירנן, והביא כך משו"ת שואל ומשיב החדש בתשובת רבינו אברהם הכהן (סי' א'), דמ"ש הרב השואל מהר"ש מאזוז, דנקטינן כהאר"י ומהרח"ו אפילו נגד מרן, ונמשך אחר מ"ש החיד"א, כבר השיג עליו על זה הרב שמח נפש, ולדידן הכרעת מרן מכרעת שקבלנו הוראותיו, ואם מפני הקבלה, הא קי"ל לא בשמים היא. וכל שכן במ"ש מהרח"ו מסברתו, ולא בשם האר"י, שבודאי גם החיד"א יודה בזה. וחזר וכתב (שם סי' כ), שמאחר שהלכה רווחת שקבלנו הוראות מרן בכל התורה כולה, אינני רואה מקום עוד להתיצב מנגד משום דברי מרי דרזין, דלא בשמים היא, וראיית כת"ר מתשובת מהר"י ממרויש בשו"ת מן השמים, אנא דאמרי ערבך ערבא צריך, ובאותו נידון עצמו של ברכות מ"ע שהז"ג לנשים כבר האריך הרב שמ"ח נפש בספרו יריעות האהל להשיג על החיד"א שהסתמך על שו"ת מן השמים, מכח מה דקי"ל לא בשמים היא וכו'.

בהא דאמרינן דסודות התורה נמסרו ע"י אליהו הנביא מן שמיא

ידועים הדברים שרבינו האר"י ז"ל קיבל תורתו מאליהו הנביא, ויש לזה כמה מקורות, ובראשם עדויותיו של מהרח"ו, וחד מהם בהקדמת ספרו עץ חיים (وهוא הקדמה לכל ספריו), וז"ל הטהור, והיום אביע חידות ונסים ונפלאות תמים דעים, כי כמו שבכל דור ודור אלהי הראשונים והאחרונים הפליא חסדו עמנו, כן היום הזה חשף את זרוע קדשו, ושלא לנו עיר וקדיש מן השמים נחית, הרב החסיד המקובל האלהי בדורו כמהר"י לוריא זלה"ה, וממצר מצרים קראנו י"ה ועננו במרחב י"ה, בארץ קדושה ורחבת ידי, עיר גדולה לאלהים של חכמים ושל סופרים, צפ"ת תובב"א גליל העליון. כי שני שנים קודם פטירת הרב זלה"ה בא אנוס ממצרים על פי הדבור, כי כן הוגד לו ברוח הקודש כי הגיע עת פקודת רוחו להשיבה אל מקומה לאלהים אשר נתנה לו, וגם זה במצרים נצטוה על פי הדבור, והפקיד מזער מקצת חכמתו הגדולה והנפלאה, כי כן ציווהו במתיבתא דרקיע לחיות שארית בארץ, והדברים עתיקים כבשים ללבושך, ואז בעלותו מארץ מצרים סמך ידיו עלי, והאיר עיני בקצת הקדמות אמיתיות שורשיות שמסרו לו ממתיבתא דרקיע וקוב"ה להחיות שארית בארץ, ומפי אליהו ז"ל שנתגלה אליו תמיד, ורשותא יהבי ליה לגלות תמיד רזין סתימין על התיקונים והזהר שלא נתגלו מימות רשב"י ואילך וכו'. וכל זה היה יודע בכל עת ובכל שעה ורגע וכל החכמות האלו תמיד היו מונחים בחיקו, ועיני ראו ולא זר. וכל זה השיג מרוב חסידותו ופרישותו, אחר התעסקו ימים רבים בספרים ישנים גם חדשים בחכמה זו, ועליהן הוסיף חסידות ופרישות וטהרה וקדושה, וזהו הביאו לידי רוח הקודש. והיה אליהו ז"ל נגלה לו תמיד, וזה ידעתי מפיו באמונה, ואף אם אין גילוי בדורינו זה לנביא וחזוה, אפילו

הכי לא נמנע רוח הקודש מלהיות מרחפת על פניו המאירות הראוין לו וכו'. והנה הדברים עצומים והם יתנו עידיהן אשר יצדקו ויעידון ויגידון בחיבור זה, כל רואיהם יכירום כי דברים כזה אי אפשר לשום אדם נברא להשיג בשום שכל ומדע, לולי על פי הופעת רוח הקודש ממרום ועל ידי אליהו ז"ל כנזכר בתיקונים דאת עתיד לאתגלייא בסוף יומי'א וכו'. עכ"ד הטהורים. ולעניין עליתו לא"י, כתב הר"ש שלומיל באגרתו (האגרת הראשונה, האר"י וגוריו עמ' ח'), אחרי העשרים שנה של הפרישות הגדולה שעשה נתגלה אליו אליהו ז"ל ואמר לו כבר הגיע העת סמוך לפטירתך וכו', עתה עלה לצפת ושם תמצא מהרח"ו, אותו תמשח תחתך, סמוך ידיך עליו ומסור לו כל חכמתך כי הוא ימלא מקומך, וכל עצמותך לא באת לעולם הזה אלא לתקן נשמתו של רבי חיים, כי היא נשמה יקרה מאד ועל ידך יזכה לחכמה, ויצא ממנו אור גדול לכל ישראל ואני מבטיחך שאתגלה אליך בכל עת שתצטרך לי ואגלה לך רזי העליונים ותחתונים וכו', כל אלו הדברים גילה אותם הרב למהרח"ו נר"ו.

והנראה בדברי גדול תלמידיו מהר"ח ויטאל זצ"ל, דאף שקיבל מאליהו הנביא ז"ל, הרי עמד ונתייגע וטרח להבין ולהורות, ורוב תורתו משלו היא. ועוד מצינו בזה פעמים רבות בדברי מהרח"ו על יגיעתו של האר"י ז"ל, וכמ"ש בשער המצוות (סדר ואתחנן דף לג ע"א), גם בענין עסק ההלכה בעיון עם החברים, ראיתי למורי זלה"ה מתגבר כארי בכח בעת שהיה עוסק בהלכה עד שהיה נלאה ומזיע זיעה גדולה. ושאלתי את פיו מדוע טורח כ"כ, והשיב לי כי הנה העיון לשבר הקלי' שהם הקושיות שיש בהלכה ההיא, שאין מניחים לאדם להבין אותה, ולכן צריך לטרוח ולהתיש כחו וכו'. ואמנם מורי ז"ל היה מהיר וקל העיון בתכלית, ורוב הפעמים היה מעיין בכל הלכה והלכה ששה דרכים של פלפול כנגד ששת ימי החול, ואח"כ מעיין דרך שביעי על דרך הסוד, כנגד יום השבת שאין בו קלי', ע"כ. ועוד כתב בשער רוח הקודש (דף ד' ע"ב), ובענין השגתו, אמר לי שבתחילת ימי השגתו היה טורח לפעמים שבוע אחד על מאמר אחד מן הזהר להבין אותו, ולא היו אומרים לו פירוש, דא"כ נמצא שלא היתה התורה ההיא שלו, וצריך שהוא עצמו יחדש בשכלו בתורה מה שקבלה נשמתו בהר סיני כנודע, ולכן כאשר היה טורח, אז היו אומרים לו בענין פלוני עיינת יפה ובמאמר פלוני עיינת טוב ועמדת על האמת, אבל אתה עדיין צריך קצת עמוק יותר, ולפעמים היו אומרים לו טעות בענין פלוני בכולו או במקצתו, והיה חוזר ומעיין עד שהיה משיג ועומד על האמת, ובענין ההשגה אין הפה יכול לספר הכללים וכל שכן פרטי פרטים, אמנם מה שראיתי וכו', והיה יודע למשוך אליו נפש מי שתהיה מן החיים והנפטרם מן הראשונים והאחרונים כל אחד ושואל מהם כרצונו וכו', בידעת רזי תורה וגם בנגלה וכו', וכאלה רבות לא יכילם ספר ולא יאמינום השומעים וכו'. ע"כ. ובזה צדקו דברי הרב יצחק ירנן (ח"א יו"ד סי' יד) שהביא כ"ז וכתב דאין לומר בזה דמן השמים הוא, שעיקר דבריו באו בחכמתו. [אך ע"ש דס"ל דאזלינן בתר דברי האר"י, ואמרינן דאילו היו הפוסקים רואים דבריו היו מקבלים, ובאמת שלזה יש מענה שכל גדולי האחרונים אחר דורו ידעו מדבריו ובכ"ז העלו דהלכה כדברי מרן בכל].

וכבר כתב מהר"ח מוואלוז'ין בהקדמת ספר ספרא דצניעותא, ועיני ראו ולא זר יקר תפארת קדושת האר"י ז"ל בעיני רבינו הגדול הגר"א ז"ל, כי מדי דברו עמי הוה מירתע כולא גופיה, ואמר, מה נאמר ונדבר מקדוש ה' איש אלקים קדוש ונורא מאד כמוהו, שנגלו לו כל תעלומות חכמה, ומעת שזכה לגילוי אליהו ז"ל כמה פעמים, גדלה השגתו למעלה להפליא וכו'. ואין בזה כל הוכחה שקיבל את כל תורתו מאליהו הנביא, ומאיך כתב בעל התניא בספר בית רבי (פי"ב), וכן הובא באגרות התניא דף צו ע"א, שידוע לנו בבירור גמור שהגאון החסיד נ"י אינו מאמין בקבלת האר"י ז"ל בכללה שכולה מפי אליהו ז"ל, אלא רק מעט מזער מפי אליהו, והשאר הוסיף מחכמתו הגדולה, ואין חיוב להאמין בה, ומה גם שהכתבים נשתבשו מאד וכו', ולאיש אשר אלה לו, לו משפט הברירה לברור לו הטוב והישר בעיניו מכתבי האר"י, לומר שמועה זו נאה והיא מפי אליהו, וזו אינה מפי אליהו וכו'. וגם אם יאמר איזה פירוש בכתבי האר"י שלא כפירושנו, הרי כל מי שאינו מאמין בדבר לא אדון הוא בדבר זה לדון ולהכריע, רק המכריעים יהיו גדולי ישראל המפורסמים באמונת קבלת האר"י בכללה שכולה מפי אליהו כחכמי הספרדים ודומיהם וכו'. (וע"ע בשומר אמונים ויכוח א' אות יז).

והנה ראיתי חדשים מקרוב באו לומר שאין לסור ימין ושמאל מהוראות רבינו האר"י זצ"ל, בהיות וקיבל תורתו מאליהו הנביא, ואף כנגד ראשונים ואף כנגד כל האחרונים, כל שכן העלה רבינו האר"י זצ"ל, כך עבדינו, ואף לא אמרינן ספק ברכות להקל ועו' ועו', וכל זה מחמת הסברא שקיבל תורתו מאליהו הנביא. והתמיהא בזה זועקת, דאף א"ת כחכמי הספרדים דקיבל כל תורתו מהאר"י (וכמ"ש בשו"ת יבי"א ח"א או"ח סי' ג' אות ח' דכן דעת הגאון החיד"א והרי"ח הטוב), והא לא בשמים היא, ולא ניתנה התורה אלא לבני אדם, לחכמים ותלמידיהם, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, ולקיים כל דברי התורה, ואבוא בעזר ה' לבאר עניין זה, שאף שלכאור פשוט הוא, כמה וכמה תמחו והעלו דלא כהלכתא. וכבר ידועה תשובתו של מרן היביע אומר (ח"א או"ח סי' מא), גבי שו"ת מן השמים, ונסוב והולך בכלל דלא בשמים היא, שכבר נזכר בגמ' ובכל דברי הראשונים, ואין חולק על כלל זה, ורק בדורינו אנו קמו על זה מערערים, ואף שכלל זה היה לנגד עיניהם, ניסו להתלות באילנות גדולים בכדי להתעלם מכלל זה ולהורות לקהל רב ללכת אחר דברי קבלה, ואף להמון העם. ולכאור זה נוגד גם לכלל המסור בידינו דבכל מחלוקת בין קבלה להלכה אזלינן בתר הלכה, וכדברי הרדב"ז, וכמוח בדברינו לעיל שכן הוא דעת גדולי הדורות.

איתא בזהר חדש (עג.), רבי שמעון בר יוחאי אזל ליה וערק למדברא דלוד, ואתגניז בחד מערתא, הוא ורבי אלעזר בריה, אתרחיש לון ניסא, נפרו להו חד חרובא וחד מעיינא דמיא וכו', הוה אליהו זכור לטוב אתי לון בכל יומא תרי זימני, ואליף לון, ולא ידע איניש בהון, ע"כ. וכתב מהר"ח בהקדמת עץ חיים (דף ג' ע"ד), רוב דברי הרשב"י עליו השלום בספר הזהר ובתיקונים ובמדרש שיר השירים, הכל נגלה אליו על ידי אליהו הנביא ז"ל וכו', ועל ידי נשמות הצדיקים וכו'.

ואיתא במנחות (מה.), אמר רבי יוחנן, פרשה זו אליהו עתיד לדורשה, ופי' רש"י שעד שיבוא אליהו ויפרשנה לנו, אין אנו יודעים לפרשה. וכתב רבינו החיד"א (ברכ"י סי' לב סק"ד) בשם הרשב"א במס' מנחות כ"י, דלכאור' למה יצטרך לאליהו, הלא כשיבא אליהו יהיה תחיית המתים, ויחזקאל עצמו יפרשה. ושמה אפשר דיבא אליהו קודם תחיית המתים. או י"ל דקודם המשיח יכול לפרשה באחת מבתי מדרשות, וכדאמרין (ב"מ פה:) דשכיח במתיבתא דרבי. ולזה כיוון רש"י באומרו דעד שיבא אליהו אין אנו יודעים לפרש, ר"ל אם יבא לפרשנה נדע, עכ"ל. ועוד איתא בגמ' (ב"מ קיד.) שרבה בר אבוה פגש את אליהו הנביא בבית הקברות, ושאלו על מה שנסתפקו בו ביום בבית המדרש, ועי' בתוס' שם דס"ל דלא שאלו להלכה אלא לטעם ההלכה, ועי' בזה בחינוך (מצוה ש"נ), שהביא בשם גאונים וראשונים שפסקו שמסדרין, ושכן פסק אליהו הלכה למעשה, ושאין לפקפק אחר דברי אליהו, ואף שמצינו דעת ר"ת, אחרי רבים להטות. וכיו"ב כתב מרן הבית יוסף (סי' צז סכ"ג). וכן בסנהדרין (דף קיג:) שאליהו היה בא לבית מדרשו של רבי יוסי ללמדו בכל יום (עי' מאירי שם), וכבר נזכר בברכות (דף ג.) שרבי יוסי נכנס להתפלל בחורבה, ולמד ממנו ג' דברים, שאין נכנסים לחורבה, שמתפללין בדרך ושהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. אך אין ללמוד מהתם לנד"ד, שרבי יוסי הבין כך מתוך דבריו, ולא שפסק כן להלכה. ואף שכך נפסק בש"ע (או"ח סי' צ' ס"ו וסי' קי"א), לא מצינו שיש בזה מחלוקת, אלא בתר עצה טובה אזלינן. וכיו"ב יש לומר גם על דברי הגמ' בברכות (דף כט:), דאליהו הנביא תיקן תפלת הדרך, וראיתי שרצו להוכיח מהתם דאיפסקא הלכתא כאליהו הנביא, וח"ו מלומר כן, דכבר מצינו ששמואל הקטן תיקן ברכת למינים ולמלשינים וכך בעוד ברכות ותפלות, וכל שאינו סותר להלכה, שומעים אנו לתפלותיהם של תנאים ואמוראים, שהם מאנשי כנסת הגדולה, ומי לנו גדול מאליהו הנביא, ולא יהיו עדיפים בזה תנאים ואמוראים ואנשי כנסת הגדולה, שהם יכולים לתקן ברכה, ואליהו לא, ורק מפני שירד מן השמים. וע"ע בזה בעירובין מג. דנראה כן וכן בחולין מב: ברש"י שם. ועי' במה שציין בהגהת רעק"א על הרמב"ם (פ"ט מהל' אישות ה"ו).

וראיתי שתמהו בזה, איך אנו הולכים בדברים אלו אחר הוראת אליהו הנביא זכור לטוב, וזה נסתר למעשה שהובא בגמ' (ב"מ נט:), גבי תנורו של עכנאי, דפליגי בה רבי אליעזר וחכמים, ורבי אליעזר רצה להוכיח להם צדקתו בכמה דרכים, שעקר החרוב ממקומו, חזרו המים לאחוריהם ועמדו כותלי בית המדרש ליפול, עד שיצאה בת קול מן השמים ואמרה שהלכה כרבי אליעזר, ועמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא. ותמהו בגמ', מאי לא בשמים היא, אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני ואין משגיחין בבת קול. אשכחיה רבי נתן לאליהו הנביא, אמר ליה, מאי עביד קוב"ה בההיא שעתא, אמר ליה, קא חיין ואמר נצחוני בני נצחוני בני. וכיו"ב הוא גם גבי אליהו הנביא להדיא בשבת קח. גבי תפילין ע"ג עור של דג טהור, דאמר רב נחמן בר יצחק אם יבא אליהו ויאמר, ופי' רש"י, אם יבוא אליהו ויאמר היתר ואיסור, אין תלוי בו, דלא בשמים היא. וכבר הורו רבותינו (שבת

קד.), כתיב אלה המצוות, מכאן שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכן הוא בתמורה טז. אמר רבי יהודה אמר שמואל, ג' אלפי הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה וכו', אמרו לפנחס, אמר להם לא בשמים היא, וכתיב אלה המצוות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה עצמו אמר לנו אליהו הנביא זכור לטוב שהוא פנחס. וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' יסודי התורה ה"א), נאמר לא בשמים היא, הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ובכס"מ הביא המעשה הנז', והוסיף ע"ד רבי ירמיה דאין משגיחין בבית קול, דכ"ש דאין משגיחין בנביא המתנבא. ועוד כתב הרמב"ם (שם ה"ד), אמר בדין מדיני התורה שה' ציוה לו שהדין כך הוא, והלכה כדברי פלוני, הרי זה נביא שקר ויחנק, אע"פ שעשה אות, שהרי בא להכחיש תורה שאמרה לא בשמים היא, ע"כ.

והנה כבר עמד בזה רבינו החיד"א, ולחיבת העניין וצורכו הגדול, אביא עיקר דבריו בברכ"י (סי' לב סק"ד), דאין יכול אליהו להורות בדין והלא לא בשמים היא, וכמו שנראה מסוגיין, וכמ"ש רש"י דהיתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא. ומה גם שכתב הרשב"א דרש"י כיוון במנחות לדבריו. והרי שמעינן לרש"י דסבר כהרמב"ם. וכן תמה ע"ד הג"מ (פ"ג מהל' אבל אות ב), והרב החינוך (סי' ש"ץ), והרשב"ץ בתשובה (ח"ג סימן שכ"ג), ומרן בכסף משנה (פ"א מהל' טומאת מת ה"ג) ובבית יוסף (יו"ד סי' שע"ב), דק"ל כר"ש דקברי עכו"ם אינם מטמאים באהל, משום דהכי אמר אליהו לרבה בר אבוה בב"מ קיד. והרי לא בשמים היא, ואין אנו משגיחים בנביא אם יאמר סברת פלוני אמת, כמ"ש הרמב"ם. אלא כוונתם שאלהו הנביא סבר כך או יפרש כך מכח חכמתו הרמה וידיעתו השלימה, ולא שיאמר כן בדרך נבואה, דודאי אם אמרה בדרך נבואה לא צייתנן, דלא בשמים היא. ומ"ש רש"י בסוגיין, היינו אם יאמר אליהו בדרך נבואה דוקא. ומ"מ הוא קשה בדברי הגמ' ורש"י במנחות שם, דמאן שם ליה לאסבורי דאם יבוא אליהו ויאמר, היינו בדרך נבואה, כי היכי דתיקשי עליה, ולימא דאם יבא אליהו ויאמר, היינו שמחכמתו כי רבה יורה ידין ידין, וכמ"ש. ועוד הביא מדברי מהר"ם ן' חביב בתוספת יום הכפורים (יומא עה. ד"ה תניא) שכתב לבאר הדין דאין הולכין אחר נביא, שיאמר בענין ספק בן שבעה לראשון, פלוני הוא בן פלוני, או פלוני מכר עבדו לפלוני, דעל פי שנים עדים יקום דבר כתיב, והאריך בזה. והקשה לפ"ז במ"ש שהמן היה מגיד הספיקות. וכן בההיא דרשב"י בשבת לד. ותי' ע"פ מה שהיה משה רבינו פוסק הדינין וההלכות, ולאמת דבריו בא האות, העומד שכנגדו מוכיח, וכן רשב"י אגמריה סמך. עש"ע. והנלמד מדבריו, דלא מיבעיא בספיקא דדינא שאנו מסתפקים דאין לסמוך על דברי נביא, אלא אפילו אם הדין פשוט לנו, אלא שאנו מסתפקים במציאות היכי הוי, גם בזה אם בא נביא ואמר שהמציאות כך הוא, לא סמכינן עליה. וכן מתבאר בדברי הרב בני דוד בריש ספרו.

וכתב הגאון החיד"א להוכיח מדברי הגמ' (חולין קכ"ד), אמירת ר' יוחנן, דמתני לה רבי אמי אסיפא ועולא ארישא, ואמר רבי אמי, האלהים אי אמרה לי יהושע בן נון משמיה לא צייתנא ליה. ומדברי מרן בכס"מ (פ"ט דיסודי התורה), מוכח דפירוש לשון זה היינו אי

אמרה יהושע בנבואה. והגם דהרב פר"ח בנימוקיו לספר המדע השיג על מרן, דהוא בלי דקדוק, דהך דאי אמרה יהושע לאו נבואה אלא בדרך סברא. אחד הרואה דברי הרמב"ם בהקדמת פירוש המשנה, בעיניו יראה דצדקו דברי מרן, דהרמב"ם שם מייתי לה, ומוכח דמפרשה בדרך נבואה, ונעלם מהפר"ח. והתם נחלקו במציאות, ולא צייתנא אף אם יהושע אמרה, דלאו בשמים היא, אלמא אפי' במציאות לא משגחינן בנביא כל עיקר. ואמטו להכי קאמר ר' אמי, דאם אמר יהושע משם ר' יוחנן לא צייתנא, דלאו בשמים היא. וכ"נ בזבחים סב, ג' נביאים עלו עמהם מהגולה, אחד העיד על המזבח ואחד העיד על מקום המזבח ואחד העיד שמקריבין אעפ"י שאין בית, וג' אלו במציאות, דהא דמקריבין אף שאין בית, דכך הלכה רווחת, והכי גמיר לה, מ"מ דייקו לומר לשון העיד, להודיענו דהוי בתורת עדות, אך אי צופים אמרום בנבואה, הגם דהוי מציאות, לא בשמים היא, ולא צייתנן.

ולדעת מהר"ם נ' חביב והרב בני דוד, דסבירא להו דאף בספק מציאות אין נביא רשאי להעמידנו, תמה ע"ד הגאון החיד"א, שמראש שמועה זו נאה דאתאן עלה, דאסיק דאם יבא אליהו ויאמר לדג דפסקה זוהמא מיניה, מכשירינן ליה. אלמא בספק מציאות כן הודע ונביא, שמעינן ליה. ואמרינן (ברכות לה:), לכשיבוא אליהו ויאמר אי הויא קביעותא. ועוד אמרו (פסחים טו), שמא יבא אליהו ויאמר על התרומה תלויה וכו'. ובריש מגילה גבי מנצפ"ך צופים אמרום, והא אין נביא רשאי לחדש וכו', ואסיק דשכחום וחזרו ויסדום. אלמא דבמקום שהנביא מזכיר ומודיע דבר שידעו כבר, אך שכחוהו, דהוי ספק במציאות. וכן ביבמות (לה:), חלץ למעוברת והפילה, סבר ר' יוחנן דאם בא אליהו ויאמר דהאי דאיעברא מפלה וכו'. וכן בתוס' (שם צט:), ספיקות ואין מוציאין שלהם מידם. ופי' רש"י לחד לישנא, דאי חייבין עולה או חטאת אין כופין אותם לתתם לאנשי משמר, להיות עבודתם ועורם של אנשי משמר, אלא יקריבו קרבנותיהם ויחזרו עור ובשר להם. והיה קשה לרש"י, דהכי מצי משווי שלית, דכל היכא דלא מצו לעבוד לא משווי שלית. וכתבו התוס', דאם יבוא אליהו ויאמר שהוא כהן, היה ראוי לעבוד, ולכך מצו משווי שלית. להדיא דבדין הספקות שבו דיבר מהר"ם נ' חביב, דאם יאמר אליהו שהוא כהן ראוי לעבוד. ועוד כתבו התוס' (מנחות סד) דאם יבא אליהו ויאמר שהיא כחושה בבני מעיים היה מביא שמינה. והרא"ש בשילהי סוכה גבי אתרוג בחו"ל בשמיני ספק שביעי אסור, כתב דטעמא דאם יבא אליהו ויאמר עברוה לאלול הוי שמיני שביעי. וכן בתוס' (ביצה ל: ד"ה עד מוצאי). וכ"כ הרשב"א בתשו' (סימן יו"ד), בנותן טעם לחזרת מיכל לדוד המלך אחר נשואיה לפלטי. שאפשר שלא בא עליה פלטי וכו'. וא"ת אם מחמת טענה זו מנין היה יודע כן. יש לנו לומר כי נביאים היו בימי דוד, ועפ"י נביא עשה, עכ"ל. ובזה לא היו נאמנים מיכל ופלטי שלא קרבו זה אל זה, אך על פי נביא הותרה לדוד המלך ע"ה. והגם שיש לדחות באיזה בקיאות שהבאתי, מ"מ כל ישר הולך עינו רא'ה בשל אחרים, דמוכח בהדיא דבספק מציאות, באלו אמרו לסמוך במימר קדישין נביאי ה', ולא דמי לספיקא דדינא. וההיא דפרק קדשי קדשים, דתלתא נביאי מעדין מן המכירין, ולא נחתי אלא לאסהודי, ל"ק מהתם, דהוי ככל עדות גוברין. ומ"ש בחולין

אמימרא דר' יוחנן, דאי אמרה יהושע משמיה לא צייתין, אפשר דהא דקאמר לא צייתין, לאו היינו טעמא משום כי נביא הוא ולא בשמים היא, אלא דהגם שאול בנביאים, וכה יאמרו דהכי אמר ר' יוחנן, וקושטא הוא, לא צייתין לה, דפליגנא אר' יוחנן גופיה. וה"ה דמצי למימר אפילו אמרה ר' יוחנן גופיה, אלא דאשמועינן רבותא דהשתא הוו תרי, ר' יוחנן ויהושע פליגנא עליהו. ומה שהביאו הרמב"ם בהקדמתו ומרן בכס"מ, האי לישנא דאמרה יהושע, למימר דאין משגיחין בנביא, כיונו לדוכתא אחריתי דאתמר כי האי לישנא. ובבב"ג (דף ג' ע"א) דגריס אמר רב חסדא האלהים, דאי אמר לי יהושע בן נון לא צייתנא. והא דאמרינן בהלכות שנשתכחו באבלו של משה רבינו, כי אמר אלהים אין נביא רשאי לחדש, אף דמשה מפי עצמו אמרן הן בעודנו חי, כיון שנשתכחו לגמרי והיו כלא היו, דמיה'ם במ כגופי תורה חדשה, ולא כספק מציאות. ועוד הביא הגאון החיד"א בסיום דבריו דברי המשנה למלך (פ"ט מהל' אישות ה"ו) בשם התוס' (יבמות צט), וכתב דדוקא בספק מציאות, אך בספק דין אין לומר אם יבא אליהו. ותמה על מהר"י כולי שנתעלם מכל זה. עכ"ד הגאון החיד"א.

ולא לחינם העתקתי דבריו, כמעט במלואם, דראה ראיתי בספר א' שהעתיק חלק מדברי החיד"א, וכתב מסקנתו דמחלק לן מרן החיד"א בין אם אומר לנו אליהו בדרך נבואה, או שמורה לנו מחכמתו ומידיעתו השלימה. ואפשר שניתן להבין כן בדברי הגאון רבינו החיד"א, אך עוד הוסיף ע"ז רבינו החיד"א, דכל מה שהוכח הוא שאליהו הנביא נאמן בעדות במציאות, שבמקום שיש ספק במציאות, ואליהו הוא זה שהודיע ופתר את הספק, נאמן הוא ע"ז. אך נשאר בידינו הכלל דלא בשמים היא.

והנה יש שרצו להביא ראיה מדברי החת"ס, שהאר"י ז"ל קיבל מאליהו הנביא בהיותו בגוף ולכך לא חשיב משמים, וכך כתב החת"ס (ח"ו ליקוטים סי' צח), אבל האמת יורה דרכו, כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מיו"ד טפחים, אך נפרדה נשמתו מגופו שם, והנשמה עולה ומשמש למעלה בין מלאכי שרת, וגופו נתדקדק ושורה בגן עדן התחתון בעוה"ז, וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלז, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל, והוא מוסמך מרבו אחיה השילוני או ממשה רבינו ע"ה אם הוא פנחס, והוא יסמוך את חכמי ישראל, ואז יש לו דין ככל בני ישראל, וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעוה"ז מלוכש בגופו הזך, אך כשמתגלה בנשמתו כמו ביום המילה, אז איננו מחויב במצות, במתים חפשי כתיב (תהלים פח, ו). ועוד, שיוורד ממטה למעלה לא שייך שם תחומין, וכשמתגלה על אופן זה הרי הוא מלאך, אעפ"י שלומד תורה ומגלה דינים אין לקבוע הלכה על פי דבריו, דהו"ל רק כמו חלום ורוח נבואה, ואין משגיחין בבת קול, אך כשמתגלה בלבוש גופו, הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, ותשבי יתרין קושיות ואיבעיות, ואיליו תשמעון, כי מי כמוהו מורה, וכשראוהו רבה בר בר חנה בבית הקברות של גוים, וא"ל לאו כהן מר, אז נתגלה בלבוש גופו, דאנשמה בלא גוף לא שייך לשאול לאו כהן מר, והני שב שמעתתא אם אמרו אליהו, ע"כ בלבוש גופו אומרן כדרכו לברר הלכה, וא"כ בא

מגן עדן התחתון על פני שטח הקרקע, לא מלמעלה למטה, ושפיר היא מוכרח דאין תחומין ובא בקפיצה, ושמור זה, ע"כ. ועוד הוכיחו מדברי הרי"ח הטוב בסוד ישרים (ח"ג סי' ד') שלרבינו האר"י ז"ל היה גילוי אליהו בבחינת פנים אל פנים, ולא בטמירו בעין השכל בלבד. וא"כ צ"ל הלכה כדברי האר"י ז"ל. וע"ע בבא"ח (סדר וירא אות כא) שכתב שרבינו האר"י ז"ל הגיד בקבלה מפי אליהו ז"ל גבי תפילין דב' הסברות אמת וצריכים למעבד תרוויהו, ומימות משה רבינו ע"ה ועד הגאונים היו מניחים ב' זוגות, ע"כ. ותמה עליו תמיהא גדולה בשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סי' ג'). ואם קבלה היא נקבל, אך הרי החת"ס דיבר איך נסמוך עליו לעת"ל, ואיך נלמד מזה שלאר"י היה כך, וגם החת"ס עצמו כתב שיש לילך רק אחר הפשט ולא אחר דברי רבינו האר"י. וביותר מזה, וכי כל גדולי הדורות טעו בדבר זה והטעו את ממשיכי דרכם שלא ללכת אחר הוראות האר"י, וכן העיר לנכון בילקו"י הנדפ"מ (שבת ח"ב בקונט"א סי' יב). ועוד הוסיף להוכיח שרבינו הקדוש מחבר המשניות, היה נגלה אליו אליהו הנביא בגופו כידוע, ועכ"ז לא בכל מקום נפסקה הלכה כמותו, וכן מצינו בגמ' במקומות רבים מימרא דרשב"י, מחבר הזה"ק, ולא תמיד מסקנת הגמ' כוותיה, ולא יהא רבינו האר"י גדול מרשב"י. ועל רבים במשך הדורות העידו שהיה אליהו הנביא נגלה אליהם ולא העלו הלכה כמותם. ואף מרן הבית יוסף, איש קדוש וטהור, נגלה אליו המגיד בקביעות, וכתב כל תורתו ברוח קדשו, ולא מחמת כן הלכה כמותו, שלא בשמים היא, וכל קבלת רבינו מרן הבית יוסף היא מפני שנתקבל על גדולי עולם בארץ הקודש וכל גלילות עדות המזרח. וזה תשובה על מה שכתב בספר ברית יעקב דבהיות ופסק ברוח קדשו, לא אמרינן שאילו היה רואה מדברי הראשונים היה חוזר בו, וענה ע"ד בשו"ת יבי"א (ח"י חו"מ סי' א'), והביא מכמה מקומות מדברי הכף החיים שנקט כלל זה בדברי מרן הבית יוסף. ובס"ד הארכתי בזה בכללי הבית יוסף, יזכני השי"ת להוציאם לאור בקרוב. ומ"מ לא מצינו בדברי האחרונים מי שאמר שקיבלנו הוראות מרן מפני שקיבל תורתו מן השמים. ויש מי שחילק שמרן קיבל מהמגיד והאר"י קיבל מאליהו שגדולה מעלתו, ומה לנו להכנס בנסתרות לדעת מי גדול ממי, ומי מביניהם אמיתי יותר, וד"ל.